Сяргей Чыгрын

Цяпло Жыровіцкай абіцелі

Мінск

«Беларусь»
2020

УДК 271.22-788-055.1(476.2-22 Жыровічы)
ББК 26.372(4Беи)
Ч-97

У кнізе выкарыстаны фотаздымкі з асабістага архіва аўтара, а таксама з архіва выдавецтва «Беларусь»

Чыгрын, С.М.

Ч-97 Цяпло Жыровіцкай абіцелі / Сяргей Чыгрын. — Мінск : Беларусь, 2020. — 112 с. : іл.

ISBN 978-985-01-1360-3.

Штогод 20 мая ў вёсцы Жыровічы Слонімскага раёна адзначаецца свята Жыровіцкай іконы Божай Маці. Пяцісотгадовая гісторыя Жыровіцкай абіцелі пачалася ў той дзень, калі, паводле легенды, у далёкім XV стагоддзі хлопчыкі-пастушкі ўбачылі на дзікай грушы яркае ззянне невялічкай іконкі. Што здарылася далей, чытач даведаецца ў адпаведных нарысах кнігі. Дагэтуль перадаюцца таксама паданні пра дзівосныя вылячэнні людзей, як цялесныя, так і духоўныя. Аўтар распавядае пра духоўную сувязь ураджэнцаў і жыхароў Слонімшчыны з Жыровіцкай абіцеллю.

Для шырокага кола чытачоў.

УДК 271.22-788-055.1(476.2-22 Жыровічы)
ББК 26.372(4Беи)

ISBN 978-985-01-1360-3

ЖЫРОВІЦКАЯ АБІЦЕЛЬ

Вёска Жыровічы з вядомым у свеце Свята-Успенскім манастыром знаходзіцца ў дзесяці кіламетрах ад Слоніма, уверх па рацэ Шчары.

Паводле падання, у 1470 годзе на лясной дзікай грушы пастушкі знайшлі абразок, ад якога зыходзіла прамяністае ззянне. Абразок яны занеслі ў маёнтак земскага падскарбія Вялікага Княства Літоўскага Аляксандра Солтана, які праз некаторы час пабудаваў на месцы знаходкі драўляную цэркаўку ў гонар Прасвятой Багародзіцы.

Пасля побач паўстала селішча. Цудатварэнні, што пачаліся ад абраза, зрабілі Жыровічы месцам паломніцтва.

У 1520 годзе ў Жыровічах здарыўся пажар, падчас якога згарэла цэркаўка. Куды знік абразок, ніхто не ведаў. Але аднойчы сялянскія дзеці недалёка ад згарэлай цэркаўкі ўбачылі Дзеву незвычайнай прыгажосці, якая сядзела на камені ў незямным ззянні. Вестка абляцела ўсе Жыровічы. Калі людзі падыйшлі да каменя, то ўбачылі на ім запаленую свечку і цудатворны абразок, амаль не пацярпелы ад пажару.

У гонар з'яўлення Божай Маці яны ўзвялі храм. Падмуркам яго стаў той самы камень, на якім дзеці ўбачылі Дзеву Марыю.

Першапачатковыя драўляныя забудовы манастыра не захаваліся. На іх месцы ў 1672—1828 гадах быў створаны новы комплекс каменных будынкаў. А напрыканцы XVII стагоддзя Жыровіцкі манастыр лічыўся самым багатым у Беларусі і Літве.

Манастыр узнік на месцы, дзе, паводле падання, у 1470 годзе цудоўным чынам з'явіўся абраз Маці

Ікона Маці Божай Жыровіцкай

Божай, названы Жыровіцкім. Манастыр быў заснаваны ў канцы XV стагоддзя як праваслаўны. У 1613 годзе перайшоў у рукі базыльян (манахі грэка-каталіцкай царквы), якія адрадзілі культ Маці Божай і зрабілі манастыр галоўным цэнтрам уніі. Першым ігуменам манастыра ў часы уніі быў Іасафат Кунцэвіч. Намаганнямі базыльянаў за часы уніі быў узведзены вялікі манастырскі комплекс з мураваных храмаў барочнай архітэктуры. У 1730 годзе ў прысутнасці дзясяткаў тысяч католікаў візантыйскага і лацінскага абраду, а таксама іншых вернікаў цудатворная ікона Маці Божай з Жыровіцкага манастыра была ўрачыста каранавана залатымі папскімі каронамі, а Маці Божая Жыровіцкая абвешчана апякункай і заступніцай беларускага народа.

У 1810—1828 гадах манастыр быў рэзідэнцыяй Брэсцкай уніяцкай епархіі, у 1828—1839 гадах — Літоўскай уніяцкай епархіі. У 1839 годзе Іосіф Сямашка, карыстаючыся падтрымкай царскай улады і заступніцтвам самога расійскага імператара Мікалая I, перавёў частку манахаў Жыровіцкага манастыра ў праваслаўе, а ўпартых адправіў на выпраўленне ў спецыяльна прызначаныя для гэтых мэт манастыры, у тым ліку па-за межамі Беларусі.

Дзякуючы таму, што да верасня 1939 года Жыровічы не ўваходзілі ў склад СССР, манастыр ніколі не закрываўся. У міжваенны час

Жыровічы ў XIX стагоддзі. Замалёўка Напалеона Орды

Жыровічы, 1898 год

манастырскі храм-кальварыя (царква Узвышэння Святога Крыжа) знаходзіўся ў карыстанні рыма-католікаў.

У 1945 годзе ў Жыровіцкім манастыры былі адкрыты пастырскія курсы, якія ў 1947 годзе былі ператвораны ў семінарыю. Але ж семінарыя праіснавала толькі да 1963 года.

У другой палове 1980-х — пачатку 1990-х гадоў пачалося адраджэнне манастыра. І ў 1989 годзе, пасля 26-гадовага перапынку, аднавіла працу Мінская духоўная семінарыя ў Жыровічах.

Сёння манументальны будынак семінарыі фарміруе парадны двор перад апсідай сабора. Каля ўсходняга крыла семінарыі — вялікі прамавугольны гаспадарчы двор, абкружаны аднапавярховымі карпусамі. На другім плане на паўднёвы ўсход ад сабора размешчана камерная па маштабу Багаяўленская царква. Ва ўсходняй частцы манастыра як завяршальны элемент яго прасторавай кампазіцыі на самым высокім месцы пабудавана вертыкальная Крыжаўзвіжанская царква — вышынная дамінанта ансамбля.

Успенскі сабор заснаваны ў 1613 годзе як галоўны храм манастыра базыльян. Спачатку пабудаваны ў стылі барока (будаўніцтва завершана ў 1650 годзе). З паўночнага і паўднёвага ўсходу да манастыра прымыкаюць малыя цэрквы Пакрова Прасвятой Багародзіцы і Раства Іаана Прадцечы. У галоўнай частцы сабора першапачаткова меліся

дзве вуглавыя вежы, характэрныя для ўніяцкіх храмаў. Пры рэканструкцыі ў 1828 годзе вежы разабралі. У межах асноўнага аб'ёму захавалі толькі іх ніжнія ярусы. Сабор набыў рысы класіцызму. Былі зменены дэкор, форма светлавога барабана і купала. У галоўным фасадзе выкарыстаны матывы візантыйскай архітэктуры.

Высокае майстэрства разьбяроў выявілася ў апрацоўцы іканастаса пазалочанай разьбой у стылі барока (ракавіны, гірлянды, херувімы, арнамент у выглядзе вінаграднай лазы і лісцяў). Жывапіс іканастаса адносіцца да таго ж часу (XVIII стагоддзе), калі назіралася схільнасць да павышанай эмацыянальнасці, дэкаратыўнай пышнасці і маляўнічай сюжэтнай кампазіцыі. Такой жа трактоўкай вызначаецца і галоўная алтарная ікона Маці Божай Жыровіцкай (разьба па камені, XIV—XV стагоддзі), узятая ў чаканны срэбны аклад. Бакавыя двух'ярусныя алтары выкананы ў XIX стагоддзі. Іх кампазіцыя будуецца на аснове карынфскага ордэра з абмежаваннем дэкаратыўнай арнаментыкі.

Акрамя іконы Маці Божай Жыровіцкай, з якой звязана паданне аб ўзнікненні манастыра, да сярэдзіны XIX стагоддзя ва Успенскім саборы таксама захоўвалася «Жыровіцкае Евангелле» (другая назва рукапісу — «Евангелле Сапегі») — вядомы беларускі помнік кніжнай мініяцюры XV стагоддзя —старадаўні ілюстраваны славянскі рукапіс. Знамянальна, што на дзвюх старонках у канцы Евангелля знаходзіцца дароўны запіс канцлера Вялікага Княства Літоўскага і Рускага Льва Сапегі. Таму яго называюць яшчэ і Евангеллем Сапегі. Цяпер гэта Евангелле зберагаецца ў Літве.

Сёння, як і ў мінулыя стагоддзі, у Жыровічы заўсёды ідуць вернікі з усіх куткоў свету, а таксама турысты. Цяпло Жыровіцкай абіцелі саграваепі лечыць іх душы.

СВЯТЫЯ КРЫНІЦЫ Ў ЖЫРОВІЧАХ

Сёння Жыровічы — гэта беларуская праваслаўная Мека. Сюды з усіх куткоў свету спяшаюцца вернікі, спяшаюцца да жыровіцкай святыні з комплексам храмавых і манастырскіх пабудоў, што захаваліся да нашых дзён. Жыровіцкая святыня цікавая не толькі як унікальны праваслаўны рэлігійны асяродак, але і як помнік архітэктуры і гісторыі, як сімвал складанага і нялёгкага лёсу беларусаў. Менавіта ў Жыровічах знаходзяцца найбольш вядомыя ў нашай краіне святыя крыніцы. Адна з іх — пад алтаром Успенскага сабора. Паводле падання, з-пад каранёў дзікай грушы, на якой убачылі абразок Божай Маці, біў ручай.

Цікава, што ў савецкі час крыніцу спрабавалі засыпаць грунтам, але вада знайшла выхад, і крыніца зноў заструменілася.

У двух кіламетрах ад Жыровіцкага манастыра ёсць яшчэ крыніца ва ўрочышчы Вікня, а таксама крыніцы, асвячоныя ў імя Іаана Хрысціцеля, Уладзімірскай (з купеллю) і Казанскай ікон Божай Маці, а таксама крыніца са свянцонай вадой.

Кожны, хто бывае ў Жыровічах, абавязкова набірае з сабою вады з гэтых крыніц.

Каля жыровіцкай крыніцы

Капліца ў гонар княгіні Вольгі каля купелі

Наш зямляк і паэт Алег Лойка з крыніцы і пачынае сваю паэму пра Жыровічы «Посах душы»:

Стаяла ў лесе крыніца,
А ў крыніцы — вадзіца,
Над вадзіцай — груша,
Да грушы — душою рушу.
Рушу я да крыніцы —
Вады святое напіцца,
Рушу да светлае грушы —
Светла на грушу дзівіцца.
Між пастушкамі стану,
Малітву з сэрца дастану,
Пець, пакуль сілы хваціць,
Жыровіцкай Багамаці...

Да 1939 года каля святой крыніцы знаходзілася капліца, асвячоная ў гонар Успення Божай Маці. Але з прыходам савецкай улады капліца была разбурана. На месцы з'яўлення нерукатворнага абраза Багародзіцы ў 1470 годзе і б'юць цудатворныя крыніцы. Іх нікому не ўдалося знішчыць і ніколі не ўдасца. Цяпер вада струменіць ў засені дрэў, пад дахоўкай. А літаральна побач — за якія 20 крокаў — яшчэ ёсць і купель, дзе можна акунуць усё цела. Тая купель у атачэнні драўлянага зруба. Наогул, вакол святой жыровіцкай крыніцы з кожным годам упарадкоўваецца тэрыторыя. Сюды з усяго свету спяшаюцца вернікі, каб набраць святой жыровіцкай вады. Многія людзі зімой і летам апускаюцца ў купель. Але, як кажуць мясцовыя людзі, што не было выпадку, каб пасля купелі — нават узімку — нехта захварэў. На тое, маўляў, і святая вада, што прыносіць душэўнае і цялеснае збаўленне ад нядужання.

Штогод і штодня людзі спяшаюцца да святых крыніц у Жыровічы, каб пачаставацца святой вады ці набраць яе з сабой. У цудадзейную моц вады верылі яшчэ з дахрысціянскіх часоў. І, вядома ж, сёння.

ХТО ЎКЛЕНЧВАЎ ПЕРАД ЖЫРОВІЦКАЙ ІКОНАЙ БОЖАЙ МАЦІ?

Вёску Жыровічы з вядомым у свеце Свята-Успенскім манастыром штогод наведваюць больш за 60 тысяч турыстаў і вернікаў з усяго свету. Прыязджаюць у сам манастыр, а таксама, каб памаліцца Жыровіцкай іконе Божай Маці, якая захоўваецца ва Успенскім саборы. Перад іконай за 500 гадоў укленчвалі мільёны людзей з усяго свету. І толькі Прачыстая ведае, як пісаў айцец Леў Гарошка, колькі сыноў і дачок звярталіся да яе і каму ікона дапамагла.

Немагчыма нават пералічыць, колькі славутых беларускіх магнатаў і мецэнатаў маліліся іконе Жыровіцкай Божай Маці. Перад

Жыровічы, 1882 год

ёю станавіліся на калені Астрожскія, Агінскія, Палубенскія, Войны, Сапегі, Солтаны, Радзівілы, Слізені — ды ўсіх не пералічыць. Шмат разоў іконе Жыровіцкай Божай Маці маліўся канцлер Вялікага Княства Літоўскага Леў Сапега.

Каралі Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай вельмі часта і пакорна схілялі перад іконай свае галовы. Уладзіслаў IV разам з каралеваю наведаў Жыровічы 9 снежня 1644 года і быў там два дні.

У 1667 годзе кароль Рэчы Паспалітай Ян Казімір аддаў Жыровіцкаму манастыру вёскі Баравікі і Була. Ён таксама прыязджаў пакланіцца іконе перад паходам на Багдана Хмяльніцкага ў час антыфеадальнай вайны 1648—1651 гадоў. Кароль Ян Казімір заклікаў: «Мы вечна павінны з пашанаю аддаваць чэсць гэтаму абразу Божай Маці, бо праз Яе заўсёды атрымліваюцца багаславенствы і паводзіны дзяржаве».

І Ян III Сабескі двойчы наведаў Жыровічы. Першы раз у 1683 годзе перад бітвай пад Венай, а другі разам з каралевічам Якубам у 1688 годзе. Амаль кожны манарх з дынастыі Ягелонаў таксама пабываў у Жыровічах.

Не абмінуў Жыровічы і Аўгуст II Сас, а таксама Станіслаў Панятоўскі пакорна ўкленчваў перад Жыровіцкай Багародзіцаю...

У 1929 годзе Жыровіцкай іконе пакланяўся прэзідэнт Польшчы Ігнацы Масціцкі. І ў XXI стагоддзі ў Жыровічы прыязджаюць і палітыкі, і рэлігійныя дзеячы, і прадстаўнікі навукі і культуры з многіх куткоў свету.

ЛЁС СТАРАЖЫТНЫХ СКАРБАЎ СЛОНІМШЧЫНЫ

Доктар філалагічных навук Адам Мальдзіс меў рацыю, калі сказаў, што «Беларусь з’яўляецца адзінай краінай у свеце, краінай-выключэннем, дзе нацыянальных культурных скарбаў, матэрыяльных і духоўных, на радзіме меней, чым за яе межамі. Прычынай таму ваенныя навалы, што хвалямі пракочваліся праз нашу зямлю, і драпежніцкая палітыка суседзяў» (зборнік «100 пытанняў з гісторыі Беларусі». Мінск, 1993. С.73). У гэтым упэўніваўся і я асабіста, калі бачыў, напрыклад, старадаўнія слонімскія зборы ў музеях Польшчы, Швецыі, Літвы, Расіі. У адным з музеяў Вроцлава ўдалося мне знайсці слонімскую паштовую карэту, у Слупску ўбачыў слонімскія гадзіннікі, а ў шведскім горадзе Арэбра — фарфор і фаянс са Слоніма. Сёння цяжка і нават немагчыма пералічыць усе тыя нацыянальныя багацці, што стагоддзямі вывозіліся толькі, прыкладам, са Слонімскай зямлі ў блізкія і далёкія краіны свету. Найбольш

Жыровічы, вуліца Саборная, 1916 год

слонімскіх скарбаў знікла падчас розных войнаў, але найбольш — у час Першай і Другой сусветных войнаў. На захад і ўсход захопніцкім шляхам вывозілі са Слонімшчыны каштоўныя кнігі, рукапісы, карціны, фотаздымкі, дываны, габелены, музычныя інструменты, крыжы і абразы, манеты, медалі, зброю, фарфор, фаянс, розныя вырабы з дрэва, золата, бронзы і срэбра. Шмат разоў рабаваліся слонімскія музеі, архівы, Жыровіцкая семінарыя, палац Слізняў у вёсцы Дзевяткавічы, тэатр Агінскага ў Слоніме і палац Пуслоўскіх у Альбярціне (цяпер мікраараён Слоніма). Рабаваліся таксама праваслаўныя, каталіцкія і ўніяцкія храмы, мячэці, сінагогі і цэрквы слонімскай зямлі.

У красавіку 1613 года пачалося будаўніцтва Жыровіцкага ўніяцкага манастыра і царквы, дзе знаходзіўся цудатворны абраз Жыровіцкай Багародзіцы. Ствараў гэты найважнейшы рэлігійны асяродак Язафат Кунцэвіч, а яго фундатарамі былі Ян Мялешка, Даніла Солтан і Рыгор Трызна. Жыровіцкі абраз прыцягваў сотні тысяч пілігрымаў. Пасля канчатковага далучэння зямель Беларусі да Расіі (1795) Жыровічы адышлі да праваслаўнай царквы. На працягу чатырох стагоддзяў Жыровічы рабавалі чужынцы з захаду і з усходу, з поўдня і з поўначы. А рабаваць было што, бо ў манастыры знаходзілася вялікая бібліятэка, архіў і свая друкарня. А ў 1842 годзе біскуп Язэп Сямашка пачаў у Жыровіцкім манастыры спальваць уніяцкія старадрукі. Напачатку кнігамі распальвалі печы, а пасля яны гарэлі ў вогнішчы

на пляцы. На працягу 10 гадоў паводле загаду Сямашкі спалілі некалькі тысяч беларускіх уніяцкіх старадрукаў. А тыя, што не згарэлі, укралі і вывезлі ў іншыя дзяржавы. У архіве Санкт-Пецярбургскага аддзялення Інстытута гісторыі Расійскай акадэміі навук сёння шмат цікавых дакументаў, якія маюць непасрэднае дачыненне да гісторыі Жыровічаў. У фондзе былога прафесара Жыровіцкай духоўнай семінарыі Пракопа Нілавіча Дабрахотава (Максімава) значацца 2492 адзінкі захавання збораў на польскай, лацінскай і старабеларускай мовах. Гэтыя сабраныя рарытэты Дабрахотаў вывез з Жыровічаў яшчэ ў 1845 годзе. Найперш гэта дэкрэт Слонімскага земскага суда па справе паміж Іванам Мялешкам і Данілам Солтанам за Жыровічы 1609 года; выпіс са слонімскіх земскіх кніг запісу Івана Аляксандравіча Солтана аб перадачы маёнтка Жыровічы сваёй жонцы ад 20.09.1572 года; пасланне кіеўскага ўніяцкага мітрапаліта Антонія Сялявы да Жыровіцкага суперыёра Канстанціна Вітапольскага ад 23.06.1653 года; спіс вучняў Жыровіцкай школы XVIII стагоддзя; зборнік гістарычных звестак пра Жыровіцкі манастыр з апавяданняў і спраў старых людзей, што заслугоўваюць даверу, склаў Антоній Завадскі, 1713 год; кніга найдаўнейшых цудаў абраза Жыровіцкай Маці Божай XVII стагоддзя; акт продажу Данілам Солтанам маёнтка Жыровічы з прысёлкамі літоўскаму канцлеру Льву Сапегу ад 06.07.1621 года; вопісы Жыровіцкага манастыра — 1753, 1778, 1785, 1800 гадоў і інш. Там захоўваюцца таксама пратаколы Жыровіцкай генеральнай кангрэгацыі айцоў базыльян 1792 года; нумары штодзённага часопіса суперыёраў Жыровіцкага манастыра 1772—1786 гадоў; заўвагі Паўла Дабрахотава з гісторыі Брацтва пры Жыровіцкім абразе Маці Божай 1837—1863 гадоў і дзясяткі іншых каштоўнасцей.

У архіве Санкт-Пецярбургскага аддзялення захоўваюцца і копіі дакументаў пра мястэчка Жыровічы, зборнік гістарычных звестак пра Жыровічы 1713 года, апісанне Жыровіцкага манастыра ў 1713 годзе, панегірык шведскаму каралю Густаву Адольфу на лацінскай мове, складзены ў Жыровічах, а таксама зборнікі Антонія Завадскага, дзе маецца шмат звестак пра Жыровічы і суседні з Жыровічамі Быцень.

Беларускія літаратуразнаўцы і гісторыкі Адам Мальдзіс і Язэп Янушкевіч выявілі ў аддзеле рукапісаў фонду базыльянскіх манастыроў навуковай бібліятэкі Нацыянальнай акадэміі навук Украіны ў Львове матэрыялы на польскай мове пра апісанне цудаў у Жыровічах 1758 года, апісанне цудаў у манастырскай царкве ў Жыровічах 1620—1756 гадоў. А ў Нацыянальным дзяржаўным гістарычным архіве ў Львове гэтымі навукоўцамі знойдзены звесткі пра гісторыю царквы ў Слоніме, выяўлены кніга ўліку прыхаджан, якія спавядаліся ў царкве ў Жыровічах у 1791—1800 гадах, звесткі пра маёмасць манастыроў у Быцені і Жыровічах, матэрыялы базыльянскага манастыра ў Жыровічах, справаздача аб праверцы бібліятэкі Жыровіцкага вучылішча ў XIX стагоддзі, справа аб папаўненні бібліятэкі ў Жыровічах (XIX стагоддзе) і справа пра ўніяцкія кнігі, канфіскаваныя ў Жыровічах. Таксама як у Жыровічах, рабаваліся храмы розных канфесій і ў Слоніме. Пасля паўстання 1863 года руская царская ўлада пачала закрываць каталіцкія касцёлы. У снежні 1864 года расфармавалі бібліятэку касцёла бернардзінцаў у Слоніме. Рукапісы і многія кнігі касцёла апынуліся ў Віленскай цэнтральнай публічнай бібліятэцы. А касцельная бібліятэка ў Слоніме тады складалася з 2774 тамоў, пераважна старадрукаў. Поўны каталог кніг за 1798 і 1845 гады на сённяшні дзень захоўваецца ў бібліятэцы Віленскага ўніверсітэта. А ў Кракаве ў архіве айцоў канонікаў рэгулярных лютэранскіх захоўваецца рукапісны (без сігнатуры) каталог бібліятэкі слонімскага кляштара канонікаў лютэранскіх за 1705 год.

Вывезлі ў Львоў і ў Ватыкан увесь уніяцкі архіў з Альбярціна. Сёння ў бібліятэцы *Russicuma* ў Італіі можна знайсці шмат дакументаў, кніг, фотаздымкаў, поўны збор часопіса «Да Злучэньня» і шэраг іншых матэрыялаў, якія расказваюць пра цэнтр уніяцкага руху ў перыяд міжваеннага дваццацігоддзя (1921—1939) у Альбярціне.

У сярэдзіне XIX стагоддзя ў вёсцы Дзевяткавічы на Слонімшчыне быў пабудаваны трохпавярховы палац прадстаўнікоў беларускага шляхецкага роду Слізняў у стылі рэтраготыка. На вялікі жаль, да сённяшняга часу палац Слізняў не збярогся, зніклі з яго ў невядомых кірунках тысячы каштоўнасцей, якія збіраліся Слізнямі на працягу трох стагоддзяў. Са зброевага пакою палаца знік цэлы арсенал старадаўняй зброі. Са шкляных шафаў прапалі каралеўскія прывілеі, тастаменты, інвентар, сямейная карэспандэнцыя і тысячы розных дакументаў, звязаных з жыццём і дзейнасцю Мялешкаў і Слізняў. Расцягнулі бібліятэку палаца, дзе знаходзіліся рэдкія старадаўнія выданні, хронікі, радзівілаўская Біблія, кнігі, выдадзеныя ў Рыме, Антверпене, Жэневе, творы французскіх класікаў, паэзія Вергілія і Гарацыя, слоўнікі і энцыклапедыі.

Невядома куды знікла мэбля антычных часоў, партрэты Слізняў і Тышкевічаў, фамільнае сталовае срэбра, фарфор, шкло, персідскія дываны. У жоўтым салоне на адной са сцен палаца вісела вялікае палатно работы Януара Сухадольскага «Напалоханыя коні перад навальніцаю»... Дзе ўсё гэта цяпер?..

Бібліятэка Пуслоўскага ў Альбярціне, пачатак XX стагоддзя

Апусцеў у 1914—1944 гадах і палац Пуслоўскіх у Альбярціне. Рабавалі яго бальшавікі і немцы. Сёе-тое Пуслоўскім удалося вывезці ў Вялікабрытанію. Але большая частка альбярцінскіх каштоўнасцей (абсталяванне прадпрыемстваў, калекцыі карцін, бронзавай і мармуровай скульптуры, гравюр і габеленаў, кнігі) паехалі ў Германію і Расію. Газета «Тыдзень Польскі», якая выдаецца ў Лондане, змясціла ў 2004 годзе пад рубрыкай «На Крэсах» артыкул «Альбярцін» Р. Міроўскага, дзе падрабязна апісваецца сядзіба Пуслоўскіх у Альбярціне каля Слоніма. Аўтар прыводзіць звесткі пра музейныя, архіўныя і бібліятэчныя каштоўнасці, якія захоўваліся ў мясцовым палацы. «Калекцыя карцін з Альбярціна магла б з поспехам экспанавацца ў многіх еўрапейскіх галерэях», — сцвярджае аўтар. Тут знаходзіліся эскізы «Галоўкі» Леанарда да Вінчы, «Кентаўра» Рубенса, дзве карціны Пітэра Брэйгеля, некалькі венецыянскіх партрэтаў. З польскіх мастакоў называюцца Шыман Чаховіч, Юліуш Косак, Францішак Жмурка. Апрача таго, у палацы знаходзіліся сямейныя партрэты, выявы каралёў і гетманаў Вялікага Княства Літоўскага. На сценах размяшчалася вялікая калекцыя саксонскага і мясцовага фарфору. Бібліятэка магла ганарыцца польскімі і італьянскімі выданнямі XVII стагоддзя, энцыклапедыямі, атласамі і геаграфічнымі мапамі (картамі). У архіве захоўваліся дакументы на пергаміне (некаторыя нават з XV стагоддзя).

Паводле Р. Міроўскага, усе зборы ў час Першай сусветнай вайны, калі пачалося нямецкае наступленне, вывезлі з Альбярціна ў Маскву. На гэтым іх сляды губляюцца.

Згубіліся сляды і каштоўнасцей, вывезеных з палаца Льва Сапегі, а пасля з тэатра Міхала Казіміра Агінскага са Слоніма. Вывозіліся найперш музычныя інструменты, карціны, нотныя сшыткі, кнігі, касцюмы спачатку ў Польшчу, а пасля ў Расію.

Рабаваўся Слонім і ў сярэдзіне XIX стагоддзя. Міхась Скобла ў сваёй кнізе «Дзярэчынскі дыярыюш» піша: «У сьпісе сканфіскаванай зброі, якую перад адпраўкай у Пецярбург часова зьберагалі ў памяшканьні Слонімскага земскага суда, знаходзім дваццаць адно найменьне: штурмакі турэцкія й ангельскія, стрэльбы звычайныя й духавыя, пісталеты ангельскія й шаблі вугорскія, меч абасечны ў скураных похвах і нават спраўны лук» (Міхась Скобла. Дзярэчынскі дыярыюш. Мінск, 1999. С.74).

Знікалі каштоўнасці са Слоніма і ў XX стагоддзі. Але былі ў нашым старажытным горадзе людзі, якія іх і зберагалі ад рабаўнікоў. Гэта краязнавец, гісторык і археолаг Язэп Стаброўскі. Дзякуючы яму, у верасні 1929 года на аснове ўласных археалагічных, нумізматычных, этнаграфічных і бібліяфільскіх калекцый Язэп Стаброўскі адкрыў у Слоніме краязнаўчы музей. У музеі налічваліся сотні найкаштоў-

Адна з залаў палаца Пуслоўскіх у Альбярціне, пачатак XX стагоддзя

Язэп Стаброўскі

нейшых экспанатаў, якія ён збіраў усё жыццё. А пасля іх, якія змог, аберагаў ад польскіх, нямецкіх і іншых рабаўнікоў.

...Гітлераўскі афіцэр зайшоў у музей у той самы момант, калі Язэп Язэпавіч здымаў са сцяны адну з рэдкіх карцін Верашчагіна. Фашыст насмешліва тыцнуў пальцам у жывот сівому чалавеку і сказаў: «Рус гэта не разумель... Верашчагін месца ў Дрэздэн...»

Стаброўскі паказаў фашысту фігуру з трох пальцаў... Пасля гэтага толькі праз два дні Язэп Язэпавіч ачуняў. Цудам ён пазбег смерці. Другім прыкладам смеласці гэтага чалавека могуць служыць радкі з газеты «Савецкая Беларусь» за 1944 год (№141): «Калі ў Слонім уварваліся гітлераўцы, перад Язэпам Стаброўскім паўстала пытанне — што рабіць з экспанатамі? Акупанты могуць знішчыць усё, чаму аддадзена столькі гадоў жыцця... Трэба схаваць экспанаты. Але куды? Закапаць у зямлю — сапсуюцца... І ўсё ж дарагія экспанаты былі схаваны ў закрытыя шафы... Шафы Язэп Язэпавіч засунуў у далёкі кут пакоя і закідаў рыззём. Аднойчы ён выйшаў на гарадскую плошчу. У гэты час немцы прывезлі на грузавіках і скінулі на брук тысячы кніг. «Спаліць!» — загадаў камендант. Уначы, не адчуваючы стомы, Стаброўскі цягаў мяшкамі кнігі дадому. Тады яму ўдалося схаваць у надзейным месцы тысячы тамоў, якія пазней перадалі раённай бібліятэцы».

На жаль, большая частка каштоўных экспанатаў, сабраных Язэпам Стаброўскім, бясследна знікла. У аўтара гэтых радкоў у хатнім архіве захоўваецца акт ад 30 верасня 1944 года, у якім пералічаны разрабаваныя падчас нямецка-фашысцкай акупацыі каштоўнасці. На працягу чатырох гадоў са слонімскага музея зніклі:

1. Шахматная дошка з дзвюх палавінак з чорнага дрэва і слановай косці гетмана Льва Сапегі (XVI стагоддзе).
2. Англійскі гадзіннікавы механізм без аправы (XVII стагоддзе).
3. Нападлогавы гадзіннік (XVIII стагоддзе).
4. Вялікі круглы срэбны англійскі гадзіннік у трайным срэбным куверце са срэбным ланцужком (XVIII стагоддзе).

5. Бронзавы медаль з выяваю Хрыста.
6. Статуэтка з дрэва вялебнага Ніла Сорскага.
7. Пудзілы птушак і звяроў.
8. Калекцыі манет розных дзяржаў з пачатку першага стагоддзя. У тым ліку паўкілаграма срэбных манет.
9. Беларускія народныя касцюмы, бялізна, дываны, паясы, абсталяванне беларускай хаткі і г.д.
10. Серыя срэбных, бронзавых і пазалочаных значкоў, медалёў, крыжыкаў, ордэнаў розных дзяржаў.
11. Сем партрэтаў і дваццаць тры карціны (масла) на палатне ў пазалочаных рамах галандскіх, рускіх і польскіх мастакоў XVI стагоддзя.
12. 514 кніг старых выданняў на рускай, польскай, лацінскай, французскай, беларускай, шведскай, нямецкай і іншых мовах.
13. Сімфаньета — музычная скрынка з жалезнымі пласцінкамі IX стагоддзя.
14. Старадаўні фарфоравы і срэбны посуд і крыштальныя келіхі XVII стагоддзя, якімі карысталіся царскія, княскія, графскія і іншыя вяльможы.
15. Камплект грамафонных пласцінак з дакладам Сталіна аб праекце Канстытуцыі СССР.
16. Срэбны медаль-манета 138 года да нашай эры з надпісам на старажытнаяўрэйскай мове часоў Сімона Макавея.
17. Рознакаляровы пояс з конскіх валасоў, які выткаў на працягу шасці гадоў палітасуджаны польскай турмы М.Галаўко.
18. Бронзавы абразок з выяваю распятага Хрыста (XVI стагоддзе).
19. 18 штук вырабаў з мастацкай фініфці растоўскай работы Назарава.
20. Каўказскі «кубінскі» дыван памерам 4 х 1,3 м і вагою 24 кг.
21. Старадаўнія скрыпка і патэфон.
22. 200 пласцінак з галасамі вядомых рускіх, італьянскіх, французскіх, польскіх, яўрэйскіх і іншых спевакоў.
23. 372 кнігі рускіх класікаў і акадэмічныя выданні ў скураных пераплётах.
24. Навуковыя працы Язэпа Стаброўскага: калекцыя фотаздымкаў курганоў, альбом з малюнкамі (каля 3000 штук), рукапісныя сшыткі па археалогіі, якія пісаліся і збіраліся на працягу 52 гадоў.
25. Венскі мікраскоп Рэйхерта з двума аб'ектывамі ў паліраванай скрынцы з чырвонага дрэва і з калекцыяй прэпаратаў да яго.
26. Фотаапарат з чырвонага дрэва з аб'ектывам, імгненным затворам, памерам 18х24 см, у футляры.

27. Камплект інструментаў цяслярскіх і сталярскіх.
28. 7 венскіх крэслаў з гнутага ясеню.
29. Канапа двайная са сценкамі.
30. Столік ясянёвы паліраваны.
31. Дубовы пісьмовы стол з дзвюма тумбачкамі.
32. 5 шкляных шафаў у ясянёвых аправах.
33. 14 княскіх і графскіх пячатак XVII стагоддзя.
34. Амулет егіпецкі.
35. Пісьмовы старадаўні прыбор з белага мармуру з бронзаю.
36. Старадаўняя настольная лямпа з фарфоравым абажурам.

Акрамя вышэйпералічаных каштоўнасцей, немцы вывезлі 180 карцін слонімскага мастака Антона Карніцкага, разрабавалі фотамайстэрню Юзэфа Шыманчыка, хату-музей Гальяша Леўчыка. З фотамайстэрні зніклі сотні негатываў і рэдкіх фотаздымкаў. З хаткі Леўчыка прапалі каштоўныя газеты, часопісы, кнігі, фотаздымкі, пісьмы, паштоўкі, рэлігійныя выданні, карціны беларускіх мастакоў, музычныя інструменты. Ды і саму гістарычную хатку знішчылі ў 60-х гадах мінулага стагоддзя. Вялікая слонімская калекцыя старажытнасцей Гальяша Леўчыка бясследна прапала і з варшаўскай кватэры, якая знаходзілася ў доме № 50 на Кашыковай вуліцы. Пацїху знікалі каштоўнасці са Слоніма і ў пасляваенны час. Вось адзін невялікі прыклад, звязаны ўсё з тым жа Язэпам Стаброўскім.

...У 1812 годзе, калі адступала французская армія, у дом бабулі Стаброўскага забег паранены французскі афіцэр і папрасіў дапамогі. У знак падзякі ён падараваў карту заходніх раёнаў Расійскай імперыі з пазначанымі мясцінамі, дзе французы захавалі нарабаваныя каштоўнасці. На жаль, да раніцы вайсковец напалеонаўскай арміі не дажыў. Стаброўскія яго пахавалі, а карта засталася ім. Гэтую карту бабуля Стаброўскага перадала сваёй дачцэ, а тая перад смерцю — сваўйму сыну Язэпу. Язэп Стаброўскі вельмі яе шанаваў і зберагаў.

Аднойчы ў 60-х гадах мінулага стагоддзя музей у Слоніме наведаў нехта Л.Аляксееў — супрацоўнік Інстытута археалогіі АН СССР. І Стаброўскі паказаў яму гэтую сямейную рэліквію. Аляксееву яна адразу кінулася ў вочы. Але Стаброўскі карту нікому не даваў. Тады Аляксееў пачаў наведвацца ў Слонім часцей, пакуль не выманіў у Язэпа Язэпавіча на невялікі тэрмін гэтую каштоўнасць нібыта для навуковых даследаванняў. З той пары няма ні Аляксеева, ні карты. Стаброўскі некалькі разоў пісаў у Інстытут археалогіі, тэлефанаваў, але нічога не дабіўся — карта знікла назаўсёды. І такіх прыкладаў можна прывесці вельмі шмат.

СЕРАФІМ ЖЫРОВІЦКІ

Серафім Жыровіцкі (Шахмуць)

Вялікдзень 1946 года беларускі святар Серафім Жыровіцкі (Раман Шахмуць) сустрэў у сталінскіх лагерах вітаннем сваіх братоў па лагеру: «Хрыстос Уваскрос!..». «Сапраўды Уваскрос!», — адказвалі зэкі. Пачуўшы гэтыя святыя словы, лагернае начальства пачало лютаваць. Яно схапіла Рамана Шахмуця і кінула яго ў карцэр, дзе ён знаходзіўся па пояс у ледзяной вадзе. А потым прывязалі рукі і ногі да двух грузавікоў, якія раз’ехаліся ў розныя бакі, разарваўшы цела святара папалам. Так загінуў архімандрыт Серафім Жыровіцкі. Гэта было ў пачатку сакавіка 1946 года.

Нарадзіўся Раман Шахмуць 15 ліпеня 1901 года ў вёсцы Падлессе на Случчыне (цяпер Ляхавіцкі раён) у шматдзетнай сялянскай сям’і Рамана і Алены Шахмуцяў. З дзяцінства хлопчыка цягнула да царквы, дзе ён многа і старанна маліўся. Нягледзячы на беднасць і раннюю смерць бацькі, Раману ўдалося скончыць двухгадовую школу ў Ляхавічах. У 1916 годзе ён паступіў паслушнікам у Мінскі Свята-Духаў мужчынскі манастыр. Але праз год, у 1917 годзе, вымушаны быў вярнуцца ў роднае Падлессе, каб дапамагаць аўдавелай маці. У 1921 годзе Раман здаў экзамен на псаломшчыка і нейкі час служыў у царкве Нараджэння Багародзіцы ў вёсцы Вяляцічы каля Пінска.

25 чэрвеня 1922 года, адчуваючы ў сабе манашскае прызванне, ён пакідае свой дом і накіроўваецца ў Жыровіцкі манастыр на Слонімшчыну. Праз год юнак прымае манашскі пострыг з імем Серафім.

Дзякуючы добрым здольнасцям да музыкі і спеваў, яму было даручана яшчэ выконваць абавязкі рэгента і ўстаўшчыка. У 1926 годзе Серафіма (Шахмуця) рукапалажылі ў іерадыякана. У гэтым сане пэўны час ён кіраваў манастырскім хорам, выконваў абавязкі эканома. Карыстаўся вялікай павагай і аўтарытэтам сярод манастырскай браціі.

У 1935 годзе Серафім Жыровіцкі быў узведзены ў сан іераманаха. Яго накіравалі на Беласточчыну ў вёску Курашава, што каля Гайнаўкі. Там праваслаўны прыход апынуўся ў цяжкім становішчы ў

сувязі з актывізацыяй уніятаў. Два гады іераманах Серафім служыў у Курашаве. За гэты час малітоўнай і падзвіжніцкай працы ён дамогся значнага паляпшэння стану храма і прыходу, заўважна ўмацоўваў дух праваслаўных вернікаў. А 20 мая 1937 года ён з хрэсным ходам з Курашава прыйшоў у Жыровічы, дзе ў гэты дзень адзначалі свята іконы Божай Маці Жыровіцкай.

Па прапанове іераманаха Серафіма ў 1938 годзе ікона Божай Маці Жыровіцкай была ўпершыню вынесена з Жыровіцкага Свята-Успенскага сабора і на спецыяльна абсталяваным возе яе пачалі вазіць па Гродзенскай епархіі.

З таго часу іераманах Серафім разам са сваім сябрам Рыгорам Кударэнкам, будучым архімандрытам Жыровіцкім, удзельнічаў у місіянерскіх хрэсных ходах з іконай Божай Маці Жыровіцкай па заходнебеларускіх гарадах і вёсках. Падчас гэтага ходу разам з прыхаджанамі ён збіраў сродкі на рамонт Жыровіцкага манастыра. Паўсюль сустрэчы іконы адбываліся ўрачыста і шматлюдна.

У канцы 1939 года ўладыка Панцеляймон (Павел Ражноўскі) узвёў айца Серафіма ў сан ігумена, а крыху пазней — у сан архімандрыта.

Серафім Жыровіцкі (злева) і Рыгор Кударэнка

Калі пачалася Вялікая Айчынная вайна, архімандрыт Серафім і іерэй Рыгор Кударэнка з благаславення архіепіскапа Панцеляймона ў жніўні 1941 года пакінулі Жыровіцкі Свята-Успенскі манастыр і выехалі ў напрамку Мінска. Ім было даручана заняцца арганізацыяй царкоўна-прыходскага жыцця ва Усходняй Беларусі, дзе яно было ў даваенны час цалкам разбурана.

Па дарозе ў Мінск яны наведалі шэраг вёсак Капыльскага, Слуцкага і Уздзенскага раёнаў. У кожным паселішчы місіянеры збіралі сярод вернікаў прашэнні на

імя ўладыкі Панцеляймона з просьбай аб адкрыцці прыходскіх цэркваў; усюды адпраўлялі богаслужэнні, аглядалі храмы, якія захаваліся, выбіралі будаўнічыя камітэты для іх рамонту, хрысцілі дзяцей, адпявалі нябожчыкаў, нястомна прапаведавалі.

Прыбыўшы ў Мінск, архімандрыт Серафім і айцец Рыгор нядоўгі час служылі ў Спаса-Праабражэнскай царкве былога жаночага манастыра. Але ўжо ў студзені 1942 года адправіліся на Віцебшчыну з той жа мэтай місіянерскай пропаведзі. Затым яны наведалі Оршу, Магілёў, Быхаў, Рагачоў, Жлобін, Бабруйск і Гомель. У мясцовасці Чонкі аднавілі жаночы манастыр, у якім пасялілася 30 сясцёр.

У Віцебску па просьбе Царкоўнага аддзелу быў напісаны архімандрытам Серафімам артыкул для газеты «Новый путь». У ім аўтар распавядаў пра сваю месіянерскую працу, аб адкрыцці цэркваў, пра тое, як народ радуецца гэтаму, энергічна ачышчае храмы ад калгаснага збожжа, ад смецця. Людзі неслі ў храмы выратаваныя і схаваныя крыжы, рызы, малітоўнікі, Евангелле, абразы, дапамагалі рамантаваць храмы, горача маліліся, пачалі хрысціць дзяцей, адпяваць памерлых і г.д. У Вербную нядзелю праваслаўныя святары наведалі горад Сянно, дзе наладзілі першае богаслужэнне, на якім прысутнічала каля 1000 вернікаў. Там архімандрыт Серафім і іерэй Кударэнка пахрысцілі 200 дзяцей. Падчас місіянерскага падарожжа 1941—1944 гадоў па Усходняй Беларусі айцом Серафімам разам з іерэем Кударэнкам былі адкрыты 74 храмы.

Аб’ехаўшы Усходнюю Беларусь, архімандрыт Серафім (Шахмуць) стаў першым летапісцам тых пакутаў, якія выцерпелі служыцелі Праваслаўнай царквы ў перыяд бальшавіцка-савецкага тэрору.

У чэрвені 1944 года ў сувязі з набліжэннем лініі фронту святары выехалі ў Гродна, дзе знайшлі прытулак у манастыры Нараджэння Багародзіцы. А 6 верасня таго ж года абодва прапаведнікі і місіянеры былі арыштаваны. Супрацоўнікі НКУС прад’явілі ім абвінавачанне ў супрацоўніцтве з акупацыйнымі карнымі органамі СД і ў іншых надуманых злачынствах. На самай справе прычынай арышту была іх падзвіжніцкая і місіянерская дзейнасць. Арыштаваных пратрымалі пад «следствам» роўна 10 месяцаў, так нічога і не дабіўшыся. На допытах асуджаныя трымаліся мужна, не хаваючы сваіх поглядаў і перакананняў.

Абодвум вязням 7 ліпеня 1945 года вынеслі прысуд аб пазбаўленні волі тэрмінам на 5 гадоў з адбываннем пакарання ў канцлагеры. Іх адправілі ў Горкаўскую вобласць, размясцілі ў розных месцах, на адлегласці 12 кіламетраў. Хутчэй за ўсё гэта быў Унжэнскі канцлагер

МДБ Горкаўскай вобласці (станцыя Сухабязводная). Там і закатавалі архімандрыта Серафіма Жыровіцкага (Рамана Шахмуця). Рэабілітаваны ён быў пракуратурай Беларусі 22 красавіка 1994 года. Групавая справа, па інфармацыі Леаніда Маракова, архімандрыта і іншых святароў № 35844-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Святар Рыгор Кударэнка, адбыўшы тэрмін зняволення, вярнуўся ў Жыровіцкі Свята-Успенскі манастыр, дзе праз нейкі час прыняў манашаскі пострыг з імем Ігнацій. У 1984 годзе ва ўзросце 89 гадоў яго не стала.

У 1999 годзе Сінодам Беларускай праваслаўнай царквы архімандрыт Серафім Жыровіцкі быў далучаны да ліку святых новапакутнікаў. А ў 2000 годзе на юбілейным Архірэйскім Саборы РПЦ, які праходзіў у Маскве, Серафім, архімандрыт Жыровіцкі, быў кананізаваны.

Штогод 6 верасня ў Свята-Успенскім Жыровіцкім манастыры адбываецца святочнае ўшанаванне памяці прападобнага пакутніка Серафіма Жыровіцкага. У гэты дзень наладжваюцца хрэсны ход і літургія. У гонар яго дзейнічае ў Слоніме і прыходскі храм. А ў бліжэйшы час плануецца каля Успенскага сабора ў Жыровічах адкрыць помнік Раману Шахмуцю.

Серафім Жыровіцкі з вернікамі

ЯЎГЕН І УЛАДЗІМІР ХЛЯБЦЭВІЧЫ З ЖЫРОВІЧАЎ

Партрэт Яўгена Хлябцэвіча. Мастак Анатоль Крывенка

У верасні 1915 года родны брат вядомага беларускага літаратуразнаўцы, педагога, бібліёграфа і бібліятэказнаўцы Яўгена Хлябцэвіча Уладзімір пісаў яму: «Усе сёла гарэлі пры непрысутнасці нашых людзей. Кнігі (10 скрыняў) закапаны ў вельмі надзейным месцы. Там твaё ўсё. Закапывалі я і Маліш. Твае рукапісы пра беларускіх пісьменнікаў і лісты іх тожа былі схаваныя там, у скрынях. Я знаю дзе...» (Часопіс «Bialoruskie Zeczyty Historyczne». 1995. № 2(4). С.135). Гэтыя скрыні ў вёсцы Кленікі на Беласточчыне шмат гадоў шукала настаўніца беларускай мовы і літаратуры мясцовай школы Марыя Базылюк (Марыйка — як яе ласкава называлі вяскоўцы і беларускія літаратары ў Польшчы). У гэтых скрынях захоўваецца невядомы літаратурны скарб Хлябцэвічаў. І Марыя Базылюк яго шукала, а таксама сама даследавала творчасць Яўгена Хлябцэвіча. Яна нават напісала магістарскую працу на тэму «Публіцыстыка і літаратурная крытыка Яўгена Хлябцэвіча», якая да сённяшніх дзён чакае асобнага выдання. Але так склаўся лёс, што гэтыя скрыні Марыі Базылюк знайсці не ўдалося. Яе зламала хвароба ў 1996 годзе ва ўзросце 38 гадоў.

Цікава, якія рукапісы Яўгена Хлябцэвіча ляжаць у тых скрынях? Пісьмы якіх пісьменнікаў захоўвае гэты скарб на Беласточчыне? Можа там лісты ад Янкі Купалы, Цёткі, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Максіма Горкага? Ён шчыра з імі сябраваў, сустракаўся, перапісваўся. Цяпер цяжка сказаць, хто той скарб адшукае. І ці адшукаецца ён наогул. Усё ж прайшло з таго часу амаль 90 гадоў.

Да сённяшніх дзён пад адну вокладку так і не сабрана, і не выдадзена спадчына Яўгена Хлябцэвіча. А напісана ім было вельмі шмат. У Коўне ў 1912 годзе выйшла з друку яго першая кніга «Бібліятэка і кааперацыя», дзе аўтар разгледзеў пытанні тэорыі і арганізацыі бібліятэчнай справы. У Пецярбургу свет пабачылі ягоныя працы «Адраджэнне беларускай народніцкай літаратуры» (1914), «Народ-

ніцкая паэзія беларусаў» (1917), у якіх малады крытык са Слонімшчыны прааналізаваў вытокі і характар беларускага мастацкага слова, даў высокую ацэнку творчым пошукам Янкі Купалы, Якуба Коласа і Максіма Багдановіча. А ў маскоўскіх выдавецтвах з’явіліся яго кнігі «Масавы чытач і антырэлігійная прапаганда» (1928), «Масавы чытач і праца з кнігаю» (1936).

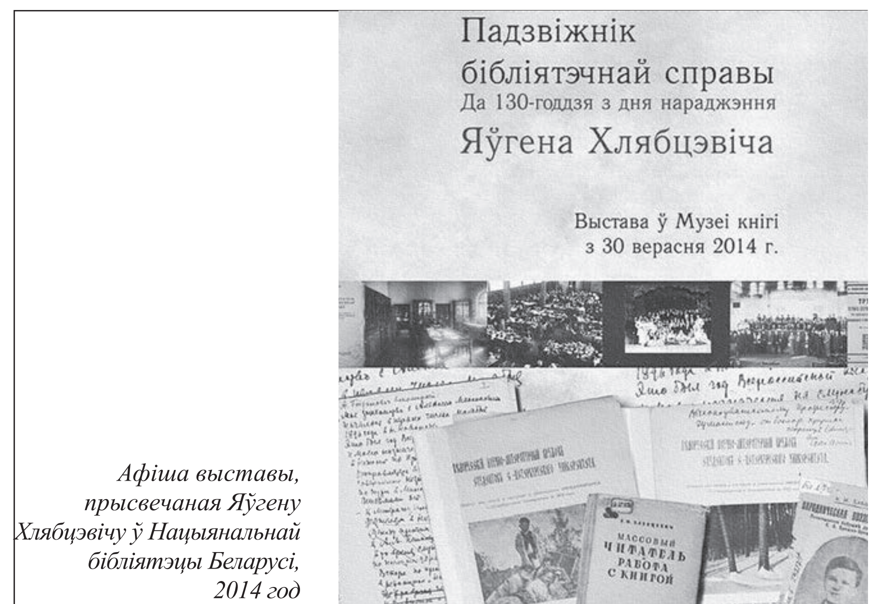
Яшчэ ў Пецярбургу Яўген Хлябцэвіч пасябраваў з Янкам Купалам. Пясняр часта наведваў не толькі беларускія вечарынкі, але бываў і на розных рэпетыцыях. Ён удзельнічаў у рабоце беларускага студэнцкага навуковага гуртка, слухаў даклады пра Беларусь, часам чытаў свае вершы. Аднойчы Янка Купала перадаў Яўгену Хлябцэвічу верш «Прарок», прысвечаны гэтаму студэнцкаму гуртку.

Вельмі часта наш зямляк і Янка Купала гулялі па ўзбярэжжы Нявы, бывалі адзін у аднаго ў гасцях. Іх апошняя сустрэча адбылася ў 1930 годзе ў Маскве ў Камуністычнай акадэміі, калі адзначаўся юбілей Купалы. Пасля трагічнай смерці народнага песняра, Яўген Хлябцэвіч быў адзін з першых, хто прыйшоў на дапамогу Уладзіславе Францаўне Луцэвіч у справе стварэння Літаратурнага музея Янкі Купалы ў Мінску. Ды і пры жыцці Купалы Яўген Хлябцэвіч рашуча выступаў у абарону песняра ад шматлікіх несправядлівых абвінавачванняў беларускай вульгарна-сацыялагічнай крытыкі 1930-х гадоў.

Пасля вайны ў беларускім друку з’явіліся ўспаміны Яўгена Хлябцэвіча пра беларускага песняра. Найперш гэта артыкулы «Янка Купала ў Пецярбургу» (Часопіс «Беларусь». 1945. № 2), «Янка Купала на пецярбургскіх агульнаадукацыйных курсах А.С.Чарняева» (Часопіс «Беларусь». 1946. № 8), «Янка Купала і Пецярбургскі ўніверсітэт» (Часопіс «Беларусь». 1947. № 9), «Пісьмо Янкі Купалы ў газету «Новая Русь» і ўдзел у ёй Л.М.Талстога» (Часопіс «Полымя». 1953. № 9) і інш.

У шчырых адносінах Яўген Хлябцэвіч быў і з Якубам Коласам. Пазнаёміўся ён з ім завочна тады, калі працаваў выкладчыкам бібліятэчнага тэхнікума ў Кіраве. Падчас Вялікай Айчыннай вайны Яўген Хлябцэвіч выступаў з лекцыямі ў шпіталях сярод параненых. Воіны-беларусы прасілі пачытаць вершы Янкі Купалы і Якуба Коласа на беларускай мове. Па дапамогу наш зямляк звярнуўся да Якуба Коласа. Народны паэт хутка адклікнуўся на просьбу Яўгена Хлябцэвіча. Яны сталі перапісвацца, і такое сяброўства працягвалася дзесяць гадоў.

Перапісваўся Яўген Хлябцэвіч і з Максімам Багдановічам. Як сцвярджае даследчык творчасці Яўгена Хлябцэвіча Віталь Скалабан, «чатыры лісты Багдановіча да Хлябцэвіча захоўваліся напярэдадні

Афіша выставы, прысвечаная Яўгену Хлябцэвічу ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі, 2014 год

вайны ў Акадэміі навук БССР. Мусіць, іх перадаў яшчэ ў 20-я гады ў Інбелкульт сам адрасат Яўген Хлябцэвіч. Ці пакінуў ён копіі Багдановічавых лістоў у асабістым архіве? Адказаць на гэта пытанне пакуль цяжка...» (ЛіМ. 1984. 24 жніўня). А можа копіі гэтых пісем, а таксама іншыя пісьмы Багдановіча да Хлябцэвіча ляжаць на дне тых дзесяці скрынь, што закапаныя на беластоцкай зямлі?..

Сам Яўген Хлябцэвіч нарадзіўся 6 жніўня 1884 года ў вёсцы Жыровічы Слонімскага павета. Бацька яго Іван Андрэевіч быў даволі адукаваным чалавекам. Спачатку выкладаў грэчаскую мову і латынь, потым арыфметыку і геаграфію ў Жыровіцкім духоўным вучылішчы. Але галоўным яго клопатам і заняткам была мясцовая бібліятэка, дзе зберагаліся беларускія старажытныя кнігі з прыгожымі ілюстрацыямі і летапісы ў скураных пераплётах. Іван Андрэевіч Хлябцэвіч складаў падрабязны каталог, упарадкаваў і ашчадна захоўваў гэтыя скарбы. А таксама пісаў, бо меў літаратурны талент. Выдаў некалькі брашур пра гісторыю Жыровіцкага манастыра, напісаў шэраг артыкулаў пра людзей, якія звязалі свой лёс з рэлігіяй. Наогул, Іван Хлябцэвіч добра ведаў гісторыю Беларусі, даследаваў Жыровіцкія рукапісы.

У бібліятэцы вельмі часта бываў яго сын Яўген. Ён усё гэта бачыў на свае вочы, а таксама вучыўся ў бацькі, як трэба ўмець чытаць кнігу, ведаць яе, даследаваць гісторыю свайго краю.

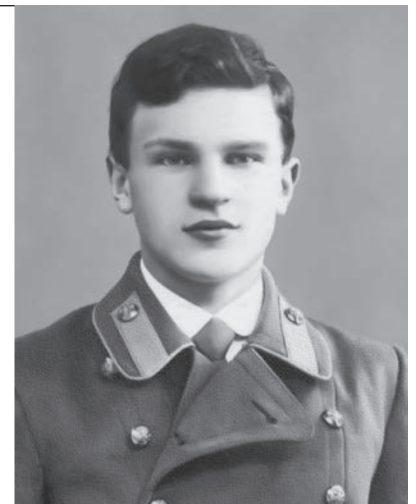
У 1897 годзе сям’я Хлябцэвічаў пераехала ў вёску Кленікі Бельскага павета, дзе Іван Хлябцэвіч стаў працаваць святаром. Тут ён

арганізаваў некалькі пачатковых школ, быў загадчыкам бясплатнай народнай бібліятэкі. А ягоны сын Яўген Хлябцэвіч у 1900 годзе скончыў Жыровіцкае духоўнае вучылішча, а пасля Віленскую праваслаўную духоўную семінарыю. Жывучы ў Вільні Яўген Хлябцэвіч пазнаёміўся з беларускай інтэлігенцыяй, актыўна ўключыўся ў беларускі нацыянальна-вызваленчы рух. Падтрымліваў цесныя сувязі наш зямляк і з рэдакцыямі беларускіх газет «Наша доля» і «Наша Ніва», дасылаў свае розныя допісы, многія з іх падпісваў псеўданімам Халімон з-пад пушчы. Найперш гэта была інфармацыя на тэмы культуры і адукацыі. Вось што пісаў Халімон з-пад пушчы ў «Нашай Ніве» 1 лютага 1908 года: «У вёсцы Кленікі Бельскага павета 12 студзеня быў тут сельскі сход аб бібліятэцы-чытальні імя Паўленкава. Сход шоў так, што стыд і сорам за яго ўсім мужыкам тутэйшым! І хто мог бы паверыць, што грамада сталых людзей паслухае аднаго п'янага мужыка? А гэта і зрабілася на сходзі, дзе слухалі аднаго п'янага мужыка, што даводзіў: «На што нам бібліятэка? Усе роўна кнігі не мае. Лепш куплю за 5 злотых псалтыр, дык будзе ў мяне назаўсягды!». Бібліятэка-чытальня ледзьве толькі пачала шырыць вакруг свой ясны сьвет, сеяці зерне дабра, праўды і навукі. І вось ужо людзі пачынаюць таптаць гэтую вялікую работу. Выходзіць, што гутарка п'янюгі нашым мужыкам з Клебаноў і Загадзя даражэй за дзетак, каторыя бяруць з бібліятэкі кніжкі. Зразумейце, людцы, што бібліятэка будзе для вас карысна, калі яе будзеце падтрымліваць. Цяпер усяго 500 кніжак, а трэба да іх парабіць акладкі, каб не растрэсліся і не парваліся. Вось жа і сам нябожчык Паўленкаў пакінуў пасля смерці ўсё дабро і кніжкі свае, каб даваць помач народным бібліятэкам, але з тым варункам, каб і самі мужыкі давалі крыху грошай на ўтрыманне бібліятэк. Паўленкаў дае кніг больш як на 100 рублёў, калі дадуць на бібліятэку 50 рублёў самы мужыкі».

У 1906 годзе Яўген Хлябцэвіч стаў студэнтам Юр'еўскага універсітэта, а праз год перавёўся ў Пецярбургскі ўніверсітэт. Тут ён рэдагаваў «Кніжны і бібліятэчны лісток» пецярбургскай газеты «Новая Русь», дзе дапамог на яе старонках друкавацца Янку Купалу.

Будучы студэнтам Яўген Хлябцэвіч выступаў на Першым Усерасійскім з'ездзе па бібліятэчнай справе з дакладам «Развіццё бібліятэчнай справы на Беларусі». А калі закончыў універсітэт, працаваў інструктарам Беларускага пададдзела аддзела асветы нацыянальных меншасцей Народнага камісарыята асветы РСФСР у Кіеве.

У 1919 годзе наш зямляк атрымаў новую пасаду — ён стаў узначальваць бібліятэчнае аддзяленне Палітычнага ўпраўлення Рэўваенсавета РСФСР, а пасля перайшоў у Народны камісарыят асветы.

Уладзімір Хлябцэвіч

З 1943 года Яўген Хлябцэвіч працаваў у Маскоўскім бібліятэчным інстытуце, шмат пісаў, абараніў кандыдацкую дысертацыю. У Маскве і пражыў ён свае апошнія гады: яго не стала ў кастрычніку 1953 года. Час прыспешвае выдаць асобнымі кнігамі працы Яўгена Хлябцэвіча па бібліятэказнаўству, а таксама пакінутыя ім успаміны пра беларускіх пісьменнікаў і палітыкаў, якіх ён ведаў і з якімі сябраваў.

Родны брат Яўгена Хлябцэвіча Уладзімір Хлябцэвіч (1894—1917) быў менш вядомы. Ды і публікацый пра яго ў друку з'яўлялася мала.

У Кленіках Хлябцэвічы пражылі 18 гадоў — да пачатку Першай сусветнай вайны, адкуль іх потым выгналі ў бежанства ў расійскі горад Сызрань. Дамоў Хлябцэвічы з Расіі ўжо ніколі не вярнуліся.

Жывучы Кленіках, Іван Хлябцэвіч арганізаваў некалькі беларускіх пачатковых школ, спажывецкае таварыства, быў загадчыкам бясплатнай народнай бібліятэкі, наладзіў самыя шчырыя сяброўскія адносіны з мясцовымі сялянамі. Побач з адукаваным бацькам і прайшло маленства і юнацтва самага малодшага сына Уладзіміра. Ды і Яўген часта прыязджаў на розныя вакацыі дамоў у Кленікі.

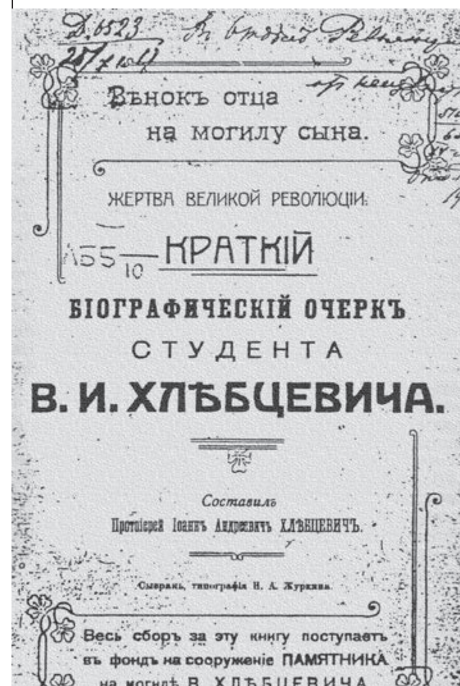
Валодзя спачатку вучыўся дома, а пасля ў гімназіі. У 1913 годзе ён скончыў гімназію, а яго брат Яўген — Пецярбургскі ўніверсітэт. Яўген параіў брату паступаць у гэты ўніверсітэт. І Валодзя паступіў на фізіка-матэматычны факультэт. Там ва ўніверсітэце Яўген Хлябцэвіч знаёміць Валодзю з Браніславам Ігнатавічам Эпімах-Шыпілам. Першая сустрэча адбылася ў бібліятэцы, каля ўваходу ва ўніверсітэцкую бібліятэку, дзе Браніслаў Эпімах-Шыпіла выпісваў студэнтам чытацкія білеты. Але мала хто тады ведаў, што Браніслаў Ігнатавіч быў апекуном маладога Янкі Купалы, арганізатарам выдавецкай суполкі «Загляне сонца і ў наша аконца», кіраўніком студэнцкага беларускага гуртка. Прафесар Эпімах-Шыпіла дапамагаў беларусам-студэнтам выбраць свой шлях і абуджаў гэтых студэнтаў як беларусаў. Гэта былі незабыўныя сустрэчы і падзеі. З лёгкай рукі Браніслава Эпімах-Шыпілы Уладзімір Хлябцэвіч напісаў этнаграфічны нарыс пра

сваю вёску Кленікі. Дарэчы, гэты нарыс на рускай мове друкаваўся ў выданні «Białoruskie zeszyty historyczne» (1995. № 2(4). Ён так і называўся «Село Кленики перед беженством — во время мировой войны». А напісаны ён аўтарам 17 верасня 1915 года.

Гэты нарыс некалі брат Валодзі Яўген Хлябцэвіч перапісаў сваёй рукой. Дзякуючы таму ён захаваўся да нашых дзён. І зберагаецца ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі.

У пачатку студзеня 1917 года Уладзімір прыехаў да бацькоў у Сызрань на калядныя вакацыі. А 15 студзеня зноў паехаў на вучобу ў Петраград. Ды і вучыўся ўжо на 4-м курсе. У Расіі ў гэты час пачынаецца Лютаўская рэвалюцыя. Не стаяў убаку ад яе і Уладзімір. На Васільеўскім востраве ў Петраградзе яшчэ грымелі выстралы. Туды на разведку быў накіраваны Уладзімір Хлябцэвіч, які дзяжурыў у Таўрычаскім палацы. Але хутка іх аўтамабіль трапіў пад абстрэл. Першай была паранена сястра міласэрнасці Алена Шуп. Хлябцэвіч хацеў ёй дапамагчы. Але кулямётная чарга смяротна параніла юнака.

Цела загінуўшага адвезлі да бацькоў у Сызрань. Яго пахавалі 19 сакавіка 1917 года ў «гарадскім садзе на Сімбірскай вуліцы» (цяпер Кузнецкі мост). На пахаванне прыйшлі каля 20 тысяч чалавек.

Вѣнокъ отца на могилу сына.
Жертва великой революции:
Краткій біографическій очеркъ студента В. И. Хлѣбцевича.
Составилъ Протоіерей Іоаннъ Андреевичъ Хлѣбцевичъ.
Сызрань, типографія Н. А. Журкина.
Весь сборъ за эту книгу поступаетъ въ фондъ на сооруженіе ПАМЯТНИКА на могилѣ В. ХЛѢБЦЕВИЧА.

Праца Івана Хлябцэвіча пра сына

Пазней у Сызрані адну з вуліц назавуць імем Уладзіміра Хлябцэвіча, якая існуе і сёння. А на яго магіле ляжыць мемарыяльная пліта, якая даўно патрабуе аднаўлення.

Смерць малодшага сына Валодзі бацька Іван Андрэевіч Хлябцэвіч моцна перажываў. Ён пераехаў з горада ў вёску Абшараўка Самарскага павета Самарскай губерні Расіі. Стаў моцна хварэць. Але вёў вялікую перапіску з сябрамі і землякамі-бежанцамі. Ён напісаў на рускай мове невялікую кніжачку (47 старонак) «Краткий биографический очерк студента В.И.Хлебцевича» і выдаў у Сызраньскай друкарні Журкіна пры фінансавай дапамозе свайго сябра Аляксея Ерамасава.

Іван Андрэевіч Хлябцэвіч пасля смерці сына Валодзі пражыў толькі два гады і памёр 25 ліпеня 1919 года ў Абшараўцы, дзе і пахаваны.

У Расійскім дзяржаўным архіве літаратуры і мастацтва ў Маскве (ф.539 і ф.1563) захоўваецца шмат дакументаў, звязаных і жыццём і дзейнасцю Уладзіміра Хлябцэвіча. Гэта найперш пісьмы Уладзіміра да сваіх бацькоў, братоў і сёстраў, невядомай спадарыні Вользе, пісьмы сваякоў Уладзіміра Хлябцэвіча невядомай асобе са зваротам «Верачка» ў сувязі са смерцю Уладзіміра, развітальнае пісьмо бацькі Івана Андрэевіча, пісьмо Алены Шуп (сястры міласэрнасці) Івану Андрэевічу Хлябцэвічу пра апошнія хвіліны жыцця Уладзіміра і інш. Ёсць у фондах і артыкулы, вершы Уладзіміра Хлябцэвіча. Захоўваюцца і тэлеграмы сваякоў і студэнтаў Петраградскага ўніверсітэта сям'і Уладзіміра Хлябцэвіча з паведамленнем пра яго смерць і са спачуваннямі. Ёсць у фондах архіва і ўспаміны Светавастокава пра Уладзіміра, артыкулы пра яго, выразкі з газет і малюнкі, бо Валодзя быў яшчэ добрым мастаком-партрэтыстам. На вялікі жаль, нікога пакуль з беларусаў гэтыя дакументы пра Уладзіміра Хлябцэвіча не зацікавілі.

ЗГАДКА ПРА МАКСІМА БУРСЕВІЧА

Знакаміты беларускі палітык, педагог і публіцыст Максім Бурсевіч нарадзіўся ў вёсцы Чамяры Слонімскага павета 9 жніўня 1890 года ў сялянскай сям'і беларусаў Тараса і Марыі. Сям'я была вялікая, таму адукацыю атрымаць удалося толькі яму і старэйшаму брату Андрэю, якія закончылі Слонімскае двухкласнае вучылішча і духоўную семінарыю ў Жыровічах.

Пасля заканчэння семінарыі ў 1910 годзе Максім паехаў да брата ў Ваўкавыскі павет. Можа, хацеў пераняць педагагічны вопыт ці знайсці работу, але менавіта там сустрэў на хутары Тарасаўка дзяўчыну Апалінарыю Мацвееву, з якой ажаніўся. Да апошніх сваіх дзён яна была верным сябрам і памочнікам Максіма ў яго нялёгкім жыцці.

Адразу пасля вяселля пачалося іх вандроўнае жыццё. Спачатку ў 1911 годзе ён з сям'ёй жыве і настаўнічае на Кобрыншчыне, потым — ва Украіне. А ў пачатку 1922 года вяртаецца ў родныя Чамяры, дзе стаяла яшчэ бацькава хата.

У 1925 годзе з дапамогай сваіх землякоў Максім Бурсевіч адкрывае ў вёсцы прыватную беларускую школу. Але хутка школу

Максім Бурсевіч

закрылі. А Бурсевічу не дазволілі займацца педагагічнай дзейнасцю. Тым не менш у сваіх Чамярах ён быў самым адукаваным чалавекам, таму прысвяціў сябе грамадскай дзейнасці. «Пераважна збіраў моладзь, чытаў ёй і тлумачыў навіны і артыкулы з беларускіх левіцовых газет. Толькі многа год потым стала вядома, што гэтыя газеты не адно прывозіў у вёску, але таксама пісаў у іх пад псеўданімам «Чупрыновіч». Словам ён быў адзіным у вёсцы чалавекам адукаваным, які карыстаўся вялікай пашанай у сваіх аднавяскоўцаў і то не толькі маладых — да яго голасу прыслухоўваліся ўважліва таксама старэйшыя людзі. Неаднойчы ён выступаў на нелегальных мітынгах, якія праводзілі ў вёсцы камуністы або камсамольцы. У Чамярах ён быў не толькі прапагандыстам, больш таго — быў духовым правадыром, і ён імкнуўся гэты ўплыў на сялян захаваць» (Бергман А. Максім Бурсевіч // Беларускі каляндар-1981. Беласток. С.160).

Давайце пагартаем віленскую газету «Беларуская справа» за 1926 год і пачытаем, што пісаў Чупрыновіч (Максім Бурсевіч) пра чамяроўскія справы. У інфармацыі «Самаўрады» ён паведамляе: «У Чамярах (Слонімшчына) яшчэ да 1919 года вёўся звычай мяняць штогод грамадскага солтыса. Папярэднія солтысы, мясцовыя людзі, прыймалі абавязак, калі грамада яго ім давала, але ахвотна і ўступалі згодна з воляй сваіх выбаршчыкаў. Аднак, мусіць, няма ніводнага стада без паршывае гавечкі. Становішча солтыса ў 1924 годзе грамада Чамерская даручыла свайму гр. Аляксандру Дземяшэвічу. Спачатку ён быў солтыс ніштo, пакуль не расьпіўся. Прыйшоў час новых выбараў. Адбыліся яны ў лістападзе 1925 году, і грамада аднагалосна выбрала солтысам Антона Хвясеню. Зрабілі пратакол, падпісаліся, адаслалі і чакаюць. Праз нейкіх месяцаў два пайшлі чуткі, што Слонімскі павятовы староста пан Пшэцішэўскі чамусьці не зацьвердзіў выбараў і даручыў войту гміны В.Корчыцу зрабіць перавыбары. Прыехаў войт. Грамада сабралася, як адзін, у хаце солтыса Д. Солтыс быў п'яны, як дым. Ня мог языком валадаць. Калі гаварыў штосьць дык ня можна

было разабраць яго гутаркі. Грамада зноў аднагалосна выбрала свайго новага кандыдата Антона Хвясеню. Новага солтыса аднак ізноў не зацьвердзілі, а старому далі неагранічаныя паўнамоцтвы. Дземяшэвіч ад сябе назначыў сябе заступнікам Максіма Міску, і работа пайшла. Пасьля новай прысягі стары солтыс пачаў піць па-новаму. А, п'ючы, каб не падгадзіць і апраўдаць даверые начальству, пачаў душыць людзей і падаткамі, і фурманкамі, і дарогамі. Стогнам стогнуць людзі ад гвалтаў, а зьмяніць стаўленіка ўсемагутнага старосты не могуць. Мо хіба нашы паслы што зробяць? Вось якія ў нас самаўрады! 90 подпісаў ад 700 душ жыхароў нічога ня варты. Староста скідае, староста і назначае. Пікнуць ніхто не смее! Неяк каля 25 красавіка сёл.году наляцела на вёску Чамяры Слонімскага павета гміннае начальства: войт Чамерскай гміны Вандалін Корчыц, паліцыянт гміннага пастарунку п.Сініцкі, памочнік гміннага сэкрэтару, ды сам наш солтыс Чамерскай грамады Аляксандр Дземяшэвіч. Прыехаўшы на вёску, яны зажадалі, каб зараз жа ў адзін дзень усе жыхары вёскі заплацілі розныя зацягнуўшыеся падаткі за мінулыя гады. Сьмешна падумаць! Дзе возьме селянін грошай на падаткі за дзень, калі ён ня мог іх заплаціць за некалькі гадоў! Але «начальства» пачало па-свойму. Яно проста брала ў гаспадароў усё, што пападалася пад руку. Гэтак у беднага жыхара вёскі Чамяры Мікалая Багданчука забралі усё яго збожжа: жыта каля 20 пудоў, грэчкі каля 5 пудоў, падоўжнюю пілу і папярэчнюю пілу і сякеры. Жыта і грэчку дзеткі Багданчука зарабілі, пасучы быдла сваіх суседзяў, а падоўжнюю пілу яны пазычылі ў Дзеравянчыцах, каб напілаваць дашок хоць на вокны ў хаце. І вось гэнае запрацованае цяж-

Максім Бурсевіч з жонкай Апалінарыяй і сынам Ігарам, астатнія невядомыя, 1915 год

кай працай пастуха — забрана за падаткі. Бачучы пагражаючы сям'і голад, Багданчук уперш прасіў, каб яго калеку не нішчылі, каб не забіралі ў яго дзетак апошняга куска. Аднак дарма! І збожжа, і рэчы цяпер у гміне, а самога пакрыўджанага Багданчука цягаюць цяпер яшчэ за «абразу ўлады». Ужо ад пракурора ёсць паперка, што Багданчука будзець судзіць Акружны Суд і прапануюць яму паставіць сьведкаў ад сябе і наняць адваката. Але беднаму сьляпому няма за што. Ён пачарнеў ад голаду, апусьціў рукі і без надзеі жджэ, каб хоць хутчэй крапіўка вырасла, а на розныя папяровыя «вскадзувкі» і тэрміны не зьвяртаець увагі. Хай будзе, што будзе!»(Беларуская справа. 1926. № 16. 12 чэрвеня).

У наступным допісе Максім Бурсевіч паведамляў аб тым, што «25 сьнежня 1925 г. звольнены з вастрогу жыхар вёскі Чамяры Слонімскага павету Якаў Пракапчук — 60 гадоў. Ён прасядзеў у вастрозе ажно тры месяцы і звольнены без ніякага акту абвінавачаньня і без залогу. Пры «баданьнях» не знайшлі ніякай віны, якая была б падставай для абвінавачаньня. Ці ж гэта ня зьдзекі над беларускай люднасьцяй?!» (Беларуская справа. 1926. № 9. 3 лютага).

З пачатку 1920-х гадоў Максім Бурсевіч падтрымліваў сувязь з беларускімі арганізацыямі ў Вільні. А праз пэўны час яго кандыдатура была вылучана Беларускім цэнтральным выбарчым камітэтам

Сям'я Максіма Бурсевіча

на пасла ў польскі сейм. У чэрвені 1925 года ён увайшоў у Першы актыў Беларускага пасольскага клуба, а праз год быў залічаны ў склад ЦК Беларускай сялянска-работніцкай грамады (БСРГ) і выбраны кіраўніком яе Цэнтральнага Сакратарыята.

Максім Бурсевіч загадваў фінансавымі сродкамі БСРГ, ствараў яе мясцовыя камітэты, наладжваў іх работу. У яго рукі аддалі ўсе фінансавыя сродкі — не інакш, мелі да яго бязмежны давер як да чалавека сумленнага. Высока ацэньвалі яго здольнасці і прадбачылі, што ён адолее ўсё. Хоць гэта і быў для Бурсевіча незвычайны скок: з вёскі ў горад і адразу за руль вялікай і ўвесь час растучай арганізацыі. І справіўся ён годна. Аб гэтым сведчыць і рашэнне апеляцыйнага суда, які ўсім паслам з 12 гадоў зняволення зменшыў тэрмін напалову, а Максіму Бурсевічу зменшыў толькі на 2 гады.

Пакаранне слонімец адбываў у турмах Лукішкі, Вронкі, Каранова. У 1931 годзе у выніку абмену палітычнымі зняволенымі ён трапіў у БССР. Жыў у Мінску. Працаваў членам прэзідыума і выконваў абавязкі кіраўніка аддзела культуры і навукі Дзяржплана БССР. Удзельнічаў у рабоце камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі пры АН БССР.

У другой палове 1933 года Максім Бурсевіч быў беспадстаўна абвінавачаны ў так званым нацыянал-дэмакратызме, арганізацыі антысавецкага цэнтра, «заснаванага для аддзялення Беларусі ад СССР на карысць Польшчы». А 9 студзеня 1934 года яго асудзілі да вышэйшай меры пакарання, якая была заменена 10 гадамі зняволення. Пакаранне Максім Бурсевіч адбываў на Салаўках і на будаўніцтве Беламорска-Балтыйскага канала.

9 кастрычніка 1937 года тройкай УНКУС па Ленінградскай вобласці наш зямляк быў асуджаны да вышэйшай меры пакарання. Яго расстралялі 3 лістапада 1937 года. І толькі ў 1956 годзе ён быў пасмяротна рэабілітаваны па абодвух прысудах.

Максім Бурсевіч — не менш значная постаць ў гісторыі Беларусі, як Браніслаў Тарашкевіч і Сымон Рак-Міхайлоўскі. І калі пра іх напісаны кнігі, выдадзены іх творы і выступленні, адкрыты мемарыяльныя шыльды, дык Максім Бурсевіч зусім забыты. Няма ні помніка, ні шыльды, не напісана пра яго манаграфія, ні выдадзены яго выступленні і літаратурныя творы (пісаў гумарэскі, фельетоны, байкі, інфармацыі, друкаваўся ў «Беларускай долі», «Змаганьні», «Сялянскай праўдзе», «Беларускай ніве», «Беларускай справе», «Загоне», «Савецкай Беларусі») і, наогул, пра яго мала хто ведае. Хіба толькі гісторыкі і праўнукі.

ПАЧЫНАЛЬНІК

Недалёка ад Слоніма знаходзіцца маленькая вёсачка Збочна са старажытным гарадзішчам. У гэтай вёсцы ў XIX стагоддзі ў беднай сялянскай сям'і Тодара і Тэклі Лейкаў нарадзіўся сын Кандрат, які некалі напіша ў сваёй аўтабіяграфіі: «Нарадзіўся я ў 1860 годзе, 17 верасня, здаецца».

Дзяцей тады ў сялянскіх сем'ях было многа. У сям'і Лейкаў, акрамя Кандрата, гадаваліся яшчэ тры браты. Бацька часта хварэў, таму працаўнік з яго быў слабы. А маці вызначалася працавітасцю, вельмі любіла дзяцей, была ласкавай і добрай.

Чытаць Кандрата навучыў яго родны дзядзька Раман. З гэтага часу будучы пісьменнік і педагог на ўсё жыццё палюбіў кнігу і ніколі ў жыцці з ёй не расставаўся. Хутка хлопчыка паслалі вучыцца ў Азярніцкае вучылішча, якое знаходзілася недалёка ад Збочна. Кандрат вучыўся старанна, кожны дзень з палатнянай торбачкай бегаў у школу. Ён стаў любімым вучнем настаўніка вучылішча Восіпа Міхайлавіча Вікторскага.

Адначасова з вучобай трэба было Кандрату дапамагаць сям'і, бо хлеб тады здабываўся нялёгка. Кандрат разам з сябрам Сымонам наймаліся ў пастухі. Да ўсходу сонца хлопчыкі гналі статак у поле. А халодная раса балюча кусала босыя ногі. Даводзілася грэць адну нагу аб другую. А калі з-за лесу паказвалася сонейка, сябры залазілі на вялікі камень і грэліся. Кандрат часта распавядаў што-небудзь цікавае, нават выдумляў сам на хаду, а Сымон слухаў. Беларускія хлопчыкі тады марылі пра шчаслівае жыццё, пра будучыню.

У Кадрата Лейкі часта балелі ногі. Халодная раса студзіла ступні, а потым нылі калені, што ноччу немагчыма было заснуць. Ён падыходзіў да матулі, якая саграввала сыночку ножкі, гладзіла іх сваімі мазолістымі рукамі, лячыла іх народнымі сродкамі, бо, каб выклікаць доктара, не хапала грошай.

Азярніцкае вучылішча Кандрат закончыў паспяхова. Настаўнік Восіп Вікторскі, бачачы, што хлопец вельмі здольны да вучобы, выкарыстаў усе мажлівасці, каб паслаць яго вучыцца ў Свіслацкую настаўніцкую семінарыю за казённы кошт. І Кандрат Лейка паехаў вучыцца.

Пасля вучобы ў 1879 годзе яго накіравалі працаваць настаўнікам у мястэчка Косава Слонімскага павета (цяпер гэта Івацэвіцкі раён Брэсцкай вобласці), якое знаходзілася ў 35 вёрстах ад роднай вёскі Збочна. Хутка цяжка захварэе маці. У моцную завіруху на санях сын

з Косава дабіраецца ў родную вёску. Маці застаў яшчэ жывою, але нічым дапамагчы ён ёй не змог. Яна вельмі хацела жыць, каб пабачыць, які лёс напаткае яе адзінага вельмі вучонага сына.

Кандрат Лейка

Пазней сваёй маці Кандрат Лейка прысвеціць два апавяданні «Успамін» і «Таклюся-сухотніца». Ён так моцна любіў сваю маці, так верыў у яе высокую маральную чысціню і справядлівасць, у яе прыродныя разумовыя здольнасці, што дазволіў ёй, простай сялянцы, у апавяданні ўзнімаць важныя пытанні таго часу. Кандрат Лейка пісаў: «Перад Таклюсяй цяпер неразгаданаю загадкаю стаяла тры цікавых пытанні:

Першае: калі паміж людзьмі будзе праўда?

Другое: ці дадуць калі-небудзь беднякам зямлі?

Трэцяе: калі ўсім людзям дазволена будзе вучыцца і маліцца на сваёй роднай мове?..»

Пазней удзячны сын паставіць на магіле маці ў вёсцы Збочны дарагі чыгунны помнік. Гэты помнік захаваўся да сённяшніх дзён.

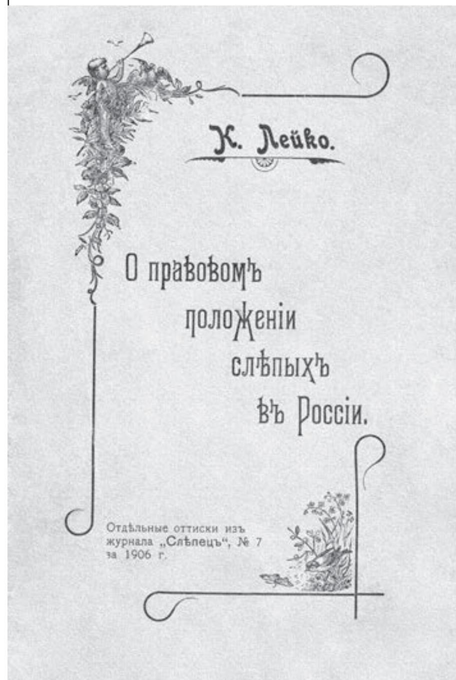
Пяць гадоў працаваў Кандрат Лейка настаўнікам у Косаве. Тут ён пачаў пісаць на роднай мове свае першыя вершы, датаваныя 1883 годам. Працаваць у Косаве было цяжка, дый не пераставалі балець ногі. А калі ён звярнуўся да доктара, той параіў яму памяняць месца жыхарства на цёплы і сухі клімат. І ў 1884 годзе наш зямляк пераязджае ў Харкаўскую вобласць ва Украіну.Там ён спачатку працуе настаўнікам у Лініўскім пачатковым народным вучылішчы, а пасля праз год быў пераведзены ў Аснавянскае народнае вучылішча.

У 1887 годзе ў двухпавярховым доме сваякоў украінскага пісьменніка Грыгорыя Квіткі-Аснаўяненкі ў Харкаве адкрылася вучылішча для сляпых дзяцей. Праз пяць гадоў вучылішча пераехала ў новы трохпавярховы корпус на Сумскую вуліцу. Гэты корпус быў пабудаваны па ўзору дрэздэнскай школы для сляпых дзяцей на грошы, якія былі сабраныя жыхарамі Харкава, а таксама за кошт мясцовага ўніверсітэта. Начальнікам вучылішча ў новым корпусе быў прызначаны беларус Кандрат Тодаравіч Лейка.

З вялікай любоўю Кандрат Лейка ўзяўся за справу выхавання сляпых дзяцей. Ён уважліва вывучаў іх псіхалогію, распрацаваў сваю методыку навучання. Для дзяцей, якія не бачылі, праводзіліся экскурсіі ў поле, у лес, ажыццяўляліся экскурсіі ў Палтаву і Кіеў. Найбольш таленавітых хлопчыкаў і дзяўчынак на свой страх і рызыку ён пачаў навучаць музыцы.

Шмат увагі наш зямляк удзяляў фізічнаму выхаванню сваіх гадаванцаў, бо лічыў, што з дапамогаю гімнастычных практыкаванняў можна пазбавіцца дэфектаў каардынацыі цела дзіцяці. На кожным пасяджэнні папячыцельскага савета Кандрат Лейка паўтараў адно і тое: «Гаспада! Прашу вас асігнаваць дадатковыя сродкі на спартыўныя снарады для вучылішча». А яму адказвалі. Але сродкі Лейка знаходзіў. І на пляцоўцы каля вучылішча з'явіліся турнікі.

Становішча навучальнай установы пагоршылася тады, калі старшыня папячыцельскага савета прафесар К. А. Андрэеў быў пераведзены на службу з Харкава ў Маскву. З ад'ездам прафесара на вучылішча пачалі менш выдаткоўваць сродкаў. Тады Кандрат Лейка вырашыў прыдбаць свой агарод. Выхаванцы самі саджалі градкі, а восенню збіралі ураджай бульбы, морквы, капусты, буракоў, цыбулі, якіх хапала на ўсю зіму.

Адна з прац Кандрата Лейкі, 1906 год

У 1897 годзе вучылішча выпусціла шэсць першых вучняў. Але ўсе яны паехалі да сваіх бацькоў і далей вучыцца ніхто з іх не пайшоў, а дома былыя вучні займаліся пляценнем карзін. Усё гэта бачыў іх начальнік і вельмі перажываў. Ён пачынае выношваць новыя планы навучання сваіх выхаванцаў і рыхтуе іх да паступлення ў гімназіі і ва ўніверсітэты. Вучылішча стала працаваць па праграме пачатковых класаў гімназіі.

Працуючы ў Харкаўскім вучылішчы для сляпых дзяцей, Кандрат Лейка прайшоў спецыяльныя курсы ў Пецярбургу, а таксама слухаў лекцыі ў Харкаўскім універсітэце. Ён вельмі часта выступаў у друку з артыкуламі на розныя педагагічныя тэмы. Друкаваўся ў пецярбургскім часопісе «Слепец», а таксама ў харкаўскай перыёдыцы — газеце «Губернские ведомости» і «Южный край». Некаторыя свае артыкулы падпісваў псеўданімам Мрачный.

У 1893 годзе ў Харкаве Кандрат Лейка выдае сваю першую кнігу на рускай мове «Русская азбука. Учебник родной грамоты для классного и домашнего употребления». Але ў Харкаве Кандрат Лейка не забываў і пра родную мову. У гэты час ён піша шмат паэтычных твораў, прысвечаных птушкам, хатнім жывёлам, а таксама сатырычныя вершы.

Ішоў студзень 1905 года і ў вучылішча для сляпых дзяцей уварваўся вецер рэвалюцыі ў Расіі. Вучні і настаўнікі абмяркоўвалі падзеі ў сваім горадзе, цікавіліся навінамі і нелегальнай літаратурай. Кандрат Тодаравіч патураў ім. Аб гэтым даведаліся мясцовыя ўлады і звольнілі яго ад займаемай пасады за «опасное вольнодумство в вопросах воспитания слепых детей». На яго месца прыйшоў нехта Захараў — чалавек далёкі ад педагогікі і выхавання. Пры ім усе новаўвядзенні, якімі ганарыўся Лейка, хутка зніклі, а вучылішчаператварылася ў «богоугодный приют». Аднойчы нават каля кабінета новага начальніка адбыўся пратэст. Хлопчыкі і дзяўчынкі патрабавалі, каб у вучылішчы было ўсё, як пры Кандрату Тодаравічу Лейку, найперш — прагулкі па горадзе, спартыўныя мерапрыемствы, экскурсіі.

Цяжка сёння адказаць: ці дабіліся былыя гадаванцы нашага земляка выканання сваіх патрабаванняў, але Кандрат Лейка ў вучылішча больш не вярнуўся.

Гэтая навучальная ўстанова для сляпых дзяцей існуе ў Харкаве і сёння. Але называецца яна інакш. Цяпер гэта абласная спецыяльная гімназія-інтэрнат для сляпых дзяцей імя У. Г. Караленкі.

Пасля Харкаўскага вучылішча для сляпых дзяцей Кандрат Лейка пэўны час працуе выкладчыкам рускай мовы ў Елісаветградскім камерцыйным вучылішчы, а пасля ў адной з прыватных жаночых гімназій.

У 1911 годзе наш зямляк пераязджае ў горад Валкі Харкаўскай губерні і ўладкоўваецца на працу ў мясцовае павятовае ведамства на пасаду загадчыка навучальнага аддзела. Гэта быў самы плённы і шчаслівы час для Кандрата Лейкі. Праўда, калі не лічыць смерць ягонай маладой жонкі. Яна памерла падчас родаў у 1916 годзе. Дактарам удалося толькі выратаваць сына Віталя, якога на выхаванне забрала на Палтаўшчыну Анастасія Васільеўна Пеліпенка — родная сястра жонкі Кандрата Лейкі.

У Валках Кандрат Лейка наладжвае шчыльныя сувязі з Бацькаўшчынай. Ён перапісваецца з беларускімі дзеячамі і літаратарамі Лявонам Дубяйкоўскім, Гальяшом Леўчыкам, Янкам Купалам, з рознымі беларускімі таварыствамі і камітэтамі, а таксама з рэдакцыямі беларускіх газет і часопісаў. Шмат піша і перакладае з украінскай мовы на беларускую. Свае творы дасылае ў Вільню, а з кастрычніка 1911 года друкуецца ў «Нашай Ніве» — апавяданне «Успамін» і верш «Зязюлька». На старонках «Нашай Нівы» з’яўляюцца яго апавяданні «Кульгавы дзядзька Раман», «Таклюся-сухотніца», «Лес шуміць», «Панас Крэнт», «Абмылка», «Пан Трудоўскі», верш «Навальніца» і іншыя творы. Друкуецца таксама ў «Беларускім календары на 1916 год», у «Гомане», «Беларускай думцы», пазней — у «Нашай думцы».

У сваіх апавяданнях і вершах Кандрат Лейка апісваў унутраны свет сваіх герояў, расказваў пра сацыяльныя канфлікты рэчаіснасці. Творы яго па-свойму філасофскія і псіхалагічныя, а таксама разнастайныя па жанру і тэматыцы. Некаторыя з іх, асабліва вершы, напісаныя з гумарам, з баечнай мараллю, з элементамі выкарыстання фальклору. Максім Гарэцкі напіша пра Кандрата Лейку: «Надта здольны нашаніўскі апавядальнік».

МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР
Маладзёжная студыя лаўрэата прэміі Ленінскага камсамола Беларусі,
лаўрэата прэміі камсамола Магілёўшчыны, лаўрэата Усесаюзнага
агляду самадзейнай мастацкай творчасці
Народнага тэатра Краснапольскага раённага Дома культуры
Кандрат ЛЕЙКА
СНАТВОРНЫ МАК
(Казка для дзяцей)
Рэжысёр-пастаноўшчык В. ЕРМАЛОВІЧ
Загадчык пастановачнай часткі М. МІТНІКЕВІЧ
Музычнае афармленне І. БУЛДАШОВА
Хормайстар і пастаноўка танцаў М. МІТНІКЕВІЧ
Светавое і гукавое афармленне Ю. БАРАНАЎ
У спектаклі заняты:
М. Акіншава, В. Антропчанка, В. Варачаеў, В. Васільчанка, Г. Васільчанка, К. Ваўчок, В. Драчова, Е. Ісачанка, Т. Жукава, І. Казакевіч, Е. Калеснікава, Е. Калініч, Ж. Котава, Л. Лесюкова, Л. Лесюкоў, Н. Малашэнка, арт. н. т. М. Мітнікевіч, Н. Нятылька, А. Рэмясло, Г. Рэмясло, В. Чарткова, Н. Шаўлякова, Н. Янчанка
ПАЧАТАК ________ ГАДЗІН ЦАНА ________

Афіша Краснапольскага народнага тэатра

У 1912 годзе ў Вільні асобнай маленькаю кніжачкай выходзіць з друку п’еса Кандрата Лейкі для дзяцей «Снатворны мак», якую ён прысвяціў вясковым дзецям Слонімскага павета. Яна паклала пачатак беларускай нацыянальнай драматургіі для дзяцей.

У 1917 годзе хвароба ног, якой захварэў у юнацтве, дала пра сябе знаць. А праз год Кандрата Лейку паралізавала. У чэрвені 1918 года пляменнікі перавезлі яго ў горад Здалбунаў на Валынь да роднага брата Івана.

Пісьменнік моцна перажываў, найперш тое, што быў прыкаваны да ложка і не змог бачыцца са сваім маленькім сынам Віталем, якога часта наведваў на Палтаўшчыне. Ды і матэрыяльнае становішча стала жахлівым. Валынь перайшла пад Польшчу, і пенсію, якую Кандрат Лейка атрымліваў праз Ровенскае казначэйства, палякі адмянілі. Таму апошнія тры гады ў Здалбунаве жыў ён за кошт дапамогі сяброў з Беларусі і Беларускага камітэта ў Варшаве. Землякі клікалі Кандрата дамоў у Гародню альбо на Слонімшчыну, але сіл вяртацца ўжо не было. «Падацца на Бацькаўшчыну, жыць там паміж сваіх братоў, умерці і легчы ў магілу на сваёй зямлі — о, яка б гэта была для мяне радасьць, шчасьце, але я не змагу гэтага выканаць, бо жыцьцё мяне зусім задавіла, а аб Маці-Айчыне магу цяпер толькі ў салодкіх марах успамінаць...», — пісаў Кандрат Лейка ў адным са сваіх пісем Лявону Дубяйкоўскаму («Наша Ніва». 1999. № 6).

Перад самай смерцю ён паспеў паслаць у Беларускае навуковае таварыства восем сшыткаў сваіх твораў з надзеяй, што таварыства выдасць іх асобнай кнігай пад загалоўкам «Засеўкі». Пра кніжку ён марыў і ў 1914 годзе, калі атрымаў ліст ад Янкі Купалы, які паведамляў, што Беларускае выдавецкае таварыства ў Вільні хоча выдаць асобнай кнігай ягоныя творы. Але вершы і апавяданні Кандрата Лейкі асобным зборнікам свет так і не пабачылі, а многія з іх проста згубіліся. Ды і сам пісьменнік памёр у верасні 1921 года ў Здалбунаве ва Украіне, дзе і быў пахаваны.

Магіла нашага земляка знаходзіцца на адных са старых могілак Здалбунава. За ўсе гэтыя дзесяцігоддзі ніхто з беларускіх літаратараў там ніколі так і не пабываў. Толькі мне ў пачатку 1990-х гадоў пашанцавала адшукаць там яго магілу і сфатаграфаваць. Магіла беларускага пісьменніка ўжо зраўнялася з зямлёю і зарасла травой і кустамі. Толькі дзякуючы жалезнаму крыжу з шыльдачкай, удалося яе знайсці. На крыжы на ўкраінскай мове напісаны словы:

Нужда його задавила
На чужому полю.

В чужу землю положила —
Така його доля.

К. Лейко

Світла память про Вас
Завжди буде жити
В серцях наших.

Родичи

Увесь час Кандрат Лейка хацеў вярнуцца на сваю Радзіму, памерці на роднай зямлі. Але гэта яго мара так і не збылася.

У 2015 годзе мне ўдалося сабраць і выдаць спадчыну Кандрата Лейкі пад агульнай назвай «Пан Трудоўскі», куды ўвайшлі яго вершы, апавяданні і п'еса «Снатворны мак». З выхадам гэтай кнігі вернута яшчэ адно імя пачынальніка нашай беларускай літаратуры.

СЛОНІМСКІ ПАЭТ ГАЛЬЯШ ЛЕЎЧЫК У ВАРШАВЕ

Пра беларускі рух у Варшаве ў першай палове XX стагоддзя зрэдку ў нашым друку згадвалі Пятро Ластаўка, Францішак Каравацкі, Юры Туронак і іншыя літаратуразнаўцы. Але гэта былі невялікія згадкі-імгненні пра беларусаў і беларускія таварыствы ў Варшаве. І наогул, беларускі перыяд у даваеннай Варшаве першай паловы XX стагоддзя ў Польшчы і ў Беларусі сур'ёзна і грунтоўна недаследаваны. Ён патрабуе дасканалага акадэмічна-манаграфічнага падыходу і даследавання, ды і сіламі аднаго даследчыка тут не абыйсціся. Да гэтага павінны мецць дачыненне некалькі аўтараў. І па гэтай тэме даўно пара правесці ў Варшаве, у Беластоку ці ў Мінску навуковую канферэнцыю, каб пасля ўсе выступленні сабраць і выдаць пад адной вокладкай. Гэта неабходна не толькі нам, беларусам і беларускай гісторыі, але і дзеля гісторыі Варшавы і Польшчы ў цэлым. Бо беларускі рух і яго дзеячы ў Варшаве — гэта гісторыя дзвюх краін і нашых народаў. Нялёгкі быў пачатак XX стагоддзя для Варшавы, а тым больш ён быў няпростым для беларусаў, якія там жылі, працавалі, стваралі беларускія таварыствы, саюзы, арганізацыі. Але гэта ўсё было, гэта факт, і пра гэта трэба распавядаць сёння, каб захаваць для нашых нашчадкаў, для нашай агульнай гісторыі. Давайце паспрабуем зазірнуць ў беларускую Варшаву напачатку XX стагоддзя, зрабіць туды невялікую вандроўку-згадку.

Беларускае жыццё ў Варшаве хутчэй за ўсё пачало закладвацца, калі ў 1893 годзе ў Варшаўскі імператарскі ўніверсітэт на працу прыехаў беларускі акадэмік і філолаг Яўхім Карскі. Спачатку

Гальяш Леўчык

ён працаваў прафесарам, затым экстраардынарным прафесарам на кафедры рускай і стараславянскай моў і гісторыі рускай літаратуры. Пасля прафесар выкладаў там славянскую палеаграфію, рускую дыялекталогію і граматыку царкоўнаславянскай мовы. У варшаўскі перыяд сваёй педагагічнай дзейнасці, карыстаючыся ўсеагульнай павагай, Яўхім Карскі два разы выбіраўся рэктарам Варшаўскага ўніверсітэта — у 1905 і 1908 гадах. Адначасова з педагагічнай дзейнасцю наш вучоны праяўляў вялікую цікавасць да беларускага жыцця ў Варшаве, спрыяў гэтаму, як мог дапамагаў беларускім студэнтам. У 1908—1913 гадах там было арганізавана і праведзена шмат беларускіх вечарынак. У іх прымалі ўдзел і сам Карскі, яго жонка і дзеці. Быў нават такі выпадак. Аднойчы ў Варшаву прыехаў з трупай Ігнат Буйніцкі. А напярэдадні беларуская моладзь надрукавала і расклеіла па горадзе афішу на беларускай мове. Гэта выклікала гнеў царскай паліцыі, бо дазвалялася друкаваць улёткі толькі на рускай і польскай мовах. Гэты выпадак ледзь не сарваў правядзенне мерапрыемства. Але, дзякуючы Яўхіму Карскаму, усё наладзілася і супакоілася. Тады ў справе гэтых афіш былі замешаны Аркадзь Салаўевіч і Гальяш Леўчык (Ляўковіч), які быў родам са Слоніма. Менавіта беларускі паэт, мастак, калекцыянер Гальяш Леўчык з'яўляўся ў той час адным з арганізатараў розных беларускіх спраў у Варшаве. Там упершыню ён і пазнаёміўся з Яўхімам Карскім.

Гальяш Леўчык у Варшаву трапіў у 1904 годзе. Ён уладкаваўся на працу чарцёжнікам у гарадскі магістрат і наведваў лекцыі ў школе мастацтваў. За гэты час Леўчык знаходзіць у Варшаве шмат беларусаў, знаёміцца з імі, арганізоўвае сустрэчы, ладзіць вечарыны. Першую інфармацыю пра беларускую дзейнасць Гальяша Леўчыка і яго сяброў у Варшаве змясціла «Наша Ніва» 1(14) снежня 1911 года. Аўтар Саўка Бурывой (Рамуальд Зямкевіч) паведамляў, што 21 лістапада адбылася вечарына студэнтаў-беларусаў Варшаўскага ўніверсітэта. Аўтар пісаў пра нейкага Пшчолку, які «гаварыў на сцэне

Зося Ляўковіч — жонка Гальяша Леўчыка

сьмешных казак у расейско-беларускай гутарцы», пра маленькую дзяўчынку ў пекнай беларускай апратцы, якая мовіла словамі Янкі Купалы: «Чаго нам трэба» і «Чаго б я хацеў»... Пасля пра другую дзяўчынку, якая чытала верш «Не цурайся мяне, панічок» і «Панскую ласку». Потым на сцэну выйшаў Гальяш Леўчык, якога, як апісвае аўтар, «мы ўбачылі на лаўцы хвораго, слабого, ледзь жывога мальца беларуса, ў згрэбнай сарочцы, прыкрытаго старэнькай сьвітай — тып праўдзівага беларуса-мужыка. Быў то малады песьняр Леўчык Гальяш. Ён слабым голасам пад гітару прапеяў: «Мне трэба ўмерці» і апрыч таго пасьля шмат чаго дэклямаваў. Усё выпаўніў шчыра і публіцы надта спадабаўся». Далей выступаў хор, які спяваў беларускія песні.»

Жывучы ў Варшаве, Гальяш Леўчык сабраў вялікую і каштоўную бібліятэку, ён калекцыяніраваў усё беларускае: кнігі, паштоўкі, творы мастацтва, музычныя інструменты, значкі, фотаздымкі. На жаль, у гады Другой сусветнай вайны ўсё гэта бясследна прапала. Але гэта было пазней. А тады кожнаму беларусу Варшавы і беларусам, якія прыязджалі сюды, Гальяш Леўчык з радасцю паказваў сваю калекцыю, дапамагаў матэрыяламі ў напісанні той ці іншай працы. Трэба адзначыць, што тады ў Варшаве жыў яшчэ адзін беларускі калекцыянер кніг і рукапісаў Рамуальд Зямкевіч (1881—1944). Ён нават быў больш заўзятым калекцыянерам і бібліяфілам, чым Леўчык. Кажуць, што Зямкевіч не прапускаў ніводнае старое беларускае кніжкі, асабліва, калі яна «дрэнна ляжала». У выніку ён сабраў найвялікшую калекцыю рарытэтаў, але, на жаль, уся яго калекцыя згарэла ў вайну. Добра, што Рамуальд Зямкевіч хоць паспеў апублікаваць некаторыя рукапісы ў друку.

Не ведаю, як яны мірыліся і сябравалі — два калекцыянеры, два вялікіх аматары беларускіх кніг — Рамуальд Зямкевіч і Гальяш Леўчык. У пісьме да Івана Луцкевіча ад 4 ліпеня 1911 года Гальяш Леўчык пісаў пра Рамуальда Зямкевіча: «Ну і цікавы з яго, аднак, экземпляр, наколькі я мог яго пазнаць!.. Зусім ён мяне здзівіў, асабліва знаннем беларускай бібліяграфіі. Ад яго я шмат чаго даведаўся. Калі ён махлюе, ды духам не ўпадзе, і будзе ісці крэпка, то смела можна сказаць, што вялікую карысць ён калісьці Беларусі прынясе! Шкада, што нямаш яму як там у Вільні альбо ў Варшаве пакуль што аперціся, каб матэрыяльна яму было лягчэй, а то, бедны, зусім ужо вытрасся!.. Я яму крыху памог, але далей трудна! Але, здаецца, ён не махлюе, а кажа праўду...» (ЦБАН Літвы. Ф.21. Спр. 260. Арк. 2—3).

У 1913 годзе на курсы садоўніцтва, агародніцтва і пчалярства прыехала ў Варшаву Зоська Верас (Людвіка Войцік). Там яна пазнаёмілася з Гальяшом Леўчыкам. Аднойчы яе і Марысю Галубянку, якая жыла ў Варшаве і працавала настаўніцай у школе Вавэльбэрга, Гальяш паклікаў да сябе ў госці. «Жыў тады Леўчык на вуліцы Леапальдыны, 35, кв.32. Кватэра была, здаецца, на трэцім паверсе», — згадвае Зоська Верас (газета «Рунь» (Літва), 3 жніўня 2000). Далей яна прыгадвае: «Пакой здаваўся вузкім, таму што ягоная сцяна была абсталявана даволі шырокімі паліцамі ад падлогі да столі. І на іх стаялі кніжкі, кніжкі, кніжкі... Сапраўды, гэта была вялікая, цікавая і каштоўная бібліятэка. Сабранае было хіба што ўсё, што выйшла з друку ў беларускай мове... Усе паліцы былі ўпрыгожаныя партрэтамі пісьменнікаў, паштоўкамі, краявідамі. Шмат што было купленае, але й шмат падараванае аўтарамі ды знаёмымі. Тыя кнігі, што стаялі ніжэй, мы з Марысяй аглядалі самі, а тыя, што высока, Леўчык здымаў і паказваў сам. Не адну гадзіну гэты занятак забраў нам. Нарэшце Гальяш сказаў: «Ну й замучыў я вас... Пара адпачыць!». Мы адмаўляліся, не жадаючы клопату, але былі змушаныя пагадзіцца. Пілі добра прыгатаваную гарбатку, і да яе было сёе-тое смачнае. Пасля Леўчык прапяяў нам пару песняў пад акампаніямэнт гітары. Голас меў прыгожы. Пяяў і граў умела. Развіталіся мы з ім позна вечарам».

Калі я сустракаўся з Зоськай Верас у Вільні ў 1987 годзе, то таксама запытаўся ў яе пра Гальяша Леўчыка. Пісьменніца вельмі цёпла ўспамінала пра яго. Расказала мне пра тое, як Гальяш Леўчык у Варшаве пазнаёміў яе з многімі беларусамі. Яны часта ездзілі ў Ажарова, што пад Варшавай, да беларускай сям'і Сталыгваў, якія там мелі свой дом. Памятаецца, як Зоська Верас мне згадвала і пра тое, што Леўчык лічыў сваім абавязкам ведаць кожнага беларуса, які прыязджаў у Варшаву, прыцягнуць у сваю групу, каб ён не згубіўся ў людскім моры і не забываўся сваёй мовы, як ён сам казаў. А калі беларусу не было дзе начаваць, ён клікаў яго да сябе ў маленькую кватэру на вуліцу Леапальдыны. Неяк Гальяш Леўчык завёў Зоську Верас і да Міхала Федароўскага, які прыняў іх шчыра і ветліва.

У 1919 годзе ў Варшаве арганізоўваецца Беларускі камітэт. Вакол яго хутка згуртаваліся многія вядомыя беларусы Варшавы, якія ак-

Беларускі гурток у Варшаве. Крайні справа Гальяш Леўчык, 1912 год

тыўна пачалі пашыраць нацыянальную свядомасць. Часопіс «Беларускі летапіс» (1938. № 4. С.11) пісаў, што Беларускі камітэт выпісваў усе беларускія газеты і часопісы, а таксама кніжкі. З іх была створана бібліятэка. А Гальяш Леўчык быў адным з самых актыўных сяброў камітэта. У Слонімскім раённым краязнаўчым музеі захоўваецца адзін фотаздымак. На здымку фатограф зрабіў надпіс на беларускай мове лацінкай: «Беларускія валасныя старшыны Слонімскага павету Гарадзенскай губерні». У кожнага з іх маецца на грудзях медаль. На адваротным баку здымка ёсць штамп «Беларускі камітэт у Варшаві» і круглая пячатка з такім жа надпісам. Магчыма фотаздымак у Слонім трапіў праз Гальяша Леўчыка. (Тут у яго была хата і вялікая калекцыя старых рэчаў, кніг, паштовак і г.д. Большая нават, чым у Варшаве. — *С. Ч.*) Гэта ён фотаздымак прывёз з Варшавы пасля таго, як не стала там Беларускага камітэта ў 1922 годзе. Яго дзейнасць была спынена тадышняй польскай уладай.

З 1922 да 1930-х гадоў беларускі рух у Варшаве не меў актыўнай дзейнасці. У 1928 годзе зямляк Гальяша Леўчыка — Павел Крынчык быў выбраны паслом польскага сейма па спісу, выстаўленаму КПЗБ. Павел Крынчык некалі згадваў, што быў добра знаёмы з Леўчыкам. Гальяш Леўчык часам заходзіў да яго ў беларускі пасольскі клуб «Змаганне», які месціўся ў Варшаве на Маршалкоўскай, 76. Беларускія палітыкі ў Варшаве часам яму аказвалі фінансавую дапамогу.

У 1930 годзе ў польскай сталіцы ствараецца Саюз беларускіх студэнтаў. Разам з віленскімі студэнтамі беларускія хлопцы і дзяўчаты з Варшавы ладзяць розныя цікавыя мерапрыемствы: выступаюць з лекцыямі, дэкламацыямі літаратурных твораў, з тэатральнымі пастаноўкамі і г.д. Праіснаваў гэты Саюз усяго тры гады, і дзейнасць яго была спынена польскай уладай. Гальяш Леўчык у гэты час працуе служачым у Найвышэйшым судзе ў Варшаве і актыўна перакладае рэлігійную літаратуру метадыстаў на беларускую мову. Гэтыя пераклады з'яўляліся ў выданнях «Арфа Сіану», «Новае Жыцьцё» і «Дух праўды». За пераклады, вядома ж, ён атрымліваў пэўны ганарар. Таму актыўнага ўдзелу ў Саюзе беларускіх студэнтаў у Варшаве ён не прымаў. Але там бываў, даваў кансультацыі, парады, выступаў перад студэнтамі.

Не ўдзельнічаў Гальяш Леўчык і ў кіраўніцтве Асветнага таварыства беларусаў у Варшаве (іншыя яго згадваюць як Беларускае культурнае таварыства ў Варшаве). Гэтае таварыства з'явілася восенню 1936 года і праіснавала да пачатаку Другой сусветнай вайны. Але паэт прымаў у таварыстве самую актыўную дзейнасць. Ён часта выступаў перад сябрамі таварыства з вершамі і заўсёды спяваў свае песні пад уласны акампанемент гітары.

Асветнае таварыства беларусаў у Варшаве, нягледзячы на няпростыя палітычныя і эканамічныя ўмовы, разгарнула вялікую

Хата Гальяша Леўчыка ў Слоніме (не захавалася)

і актыўную беларускую дзейнасць. Старшынёй таварыства быў Я. Гапановіч, сакратаром — П. Ластаўка. Сябры таварыства арганізоўвалі розным творчыя сустрэчы, канцэрты, вечары. Іх мэтай былі стварэнне беларускіх бібліятэк, клубаў, аказанне матэрыяльнай і маральнай падтрымкі сябрам АТБ і ўсім беларусам, якія жылі ў Варшаве. Часопіс «Беларускі летапіс» (1937. № 6—7, 8) апублікаваў тады цікавае пісьмо беларускага работніка з Варшавы. Артыкул так і называецца «Беларускія работнікі ў Варшаве». Аўтар пісьма — Фабіян Вайцілёнак. Дык вось спадар Вайцілёнак піша: «Падаць дакладны лік беларусаў у Варшаве трудна: у кожным выпадку даходзіць ён да некалькі тысяч. Аб гэтым, што беларусаў тут значная колькасць, сьведчыць і той факт, што на вуліцах Варшавы часта можна пачуць беларускую мову. Сярод натоўпу людзей, праходзячых па тратуарах, мы, беларусы, пазнаём адзін аднаго якраз па мове. Вельмі скора пры гэтым завязываецца знаёмства і паўстае шчырая прыязьнь. Наймацней за ўсё нас тут лучыць у вадну цесную сям'ю родная мова...» Што датычыць асветы, дык аўтар Вайцілёнак на гэты конт вось як разважае: «Ня можна сказаць, што беларусы ў Варшаве вырakліся сваёй мовы, але беларускае друкаванае слова пашыраецца слаба. Дзеля гэтага заклікаю беларусоў у Варшаве зьвярнуць увагу на беларускае друкаванае слова, каторае выходзе пераважна ў Вільні і каштуе

Маё Ўваскрасеньня. 75
(Пасьвячаецца Антону Луцкевічу і Язэпу Вількоўшчыку)
На высокай гары, дзе нікто не гарэ,*)
Леўчыка Гальяша косьці лягнуць,
туды зблізка, здалёк, дзе навек Леўчык лёг,
ўспамянуць беларусаў прыцягнуць.
Від з высокай гары на лугі і бары,
і на Слонім, дзе Шчара сінее, —
блізка Слонім ляжыць, блізка Шчара бяжыць, —
на гары яго крыжа завідзее! —
Ў гробе Леўчык згніе, але памяць жыве —
на „Дзяды" Беларусь ўспамінаюць:
як калісьці была, як калісьці жыла —
дзеткі творы паэтаў чытаюць...
З той высокай гары, пад дамы і муры
на Дзяды будзе духам зьлятаці:
раз заўсёды у год прыйдзе духам ў народ —
ў гэту ноч будзе ён ажываці! Гальяш Леўчык
Слонім, 17.IV.1938.

*) магілкі на гары у Рыжычах пры Слоніме

Рукапіс верша Гальяша Леўчыка «Маё ўваскрэсенне», 1938 год

Вокладка першага зборніка вершаў "Чыжык беларускі" Гальяша Леўчыка. Вільня, 1912 год

сьмешна танныя складкі, на каторыя сяньня можа сабе пазволіць амаль кожны беларус у Варшаве... Найгорш з дзяцьмі, каторыя падрастаюць бяз школы. Сумна глядзець на тых дзяцей, якія ўжо разумеюць, што яны дзеці беларускіх бацькоў, прагнуць чытаць і пісаць у роднай мове і ня маюць дзе гэтага навучыцца...»

Тым не менш у маі 1937 года Сяргей Паўловіч у Варшаве пры газеце «Слово», якая выдавалася Праваслаўнай мітрапаліяй, пачынае выдаваць дадатак да газеты — беларускі часопіс «Снапок». Гэта быў царкоўна і культурна-асветны часопіс з малюнкамі для дзяцей. Ён выдаваўся на 16 старонках. У ім друкаваліся творы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Янкі Быліны, Максіма Танка, Ніны Тарас, Янкі Журбы, Міхася Васілька і многіх іншых беларускіх літаратараў, а таксама беларускія казкі, каляндарна-земляробчыя святы, народныя звычаі, артыкулы аб прыродзе, пераклады з рускай і польскай моў і г.д. Падпіска на часопіс прымалася ў Варшаве на вуліцы Парыска, 27. Цана аднаго нумару каштавала 10 гр. з перасылкай. Гэта былі невялікія грошы. Часопіс не толькі можна было выпісваць, але і купіць у Варшаве, а таксама ў Вільні ў кнігарні «Пагоня», якая месцілася ў доме на Завальнай вуліцы, 1.

Часопіс «Снапок» спыніў сваё існаванне ў верасні 1939 года. Але ён усё ж адыграў пэўную ролю ў пашырэнні асветы на роднай мове, садзейнічаў фарміраванню дэмакратычных поглядаў, абуджаў нацыянальную свядомасць, прапагандаваў родную літаратуру і культуру.

У 1936 годзе ў Варшаву з Познані прыязджае беларускі спявак Міхась Забэйда-Суміцкі. Тут ён жыве, выступае з канцэртамі і спявае на польскім радыё. У свае радаёканцэрты спявак заўсёды ўключаў і беларускія песні. Вакол Міхася Забэйды-Суміцкага, кажучы сённяшнім слэнгам, тусаваліся беларусы Варшавы. Са спеваком добра быў знаёмы і Гальяш Леўчык. Бацька Гальяша быў родам з вёскі Шэйпічы, што блізу Ружанаў. У гэтай вёсцы нарадзіўся і Міхась Забэйда-Суміцкі. Спявак нават кахаў Стасю Ляўковіч — сваячніцу Гальяша Леўчыка (сапраўднае прозвішча Ляўковіч). У Варшаве землякі сустрэліся. Ім было пра што пагутарыць, каго і што ўспомніць. Аднойчы сябры Асветнага таварыства беларусаў у Варшаве наладзілі ў кансерваторыі канцэрт Міхася Забэйды-Суміцкага. Часопіс «Калосьсе» (1937. №1(10)) пісаў: «27.02.37 у варшаўскай кансэрваторыі адбыўся канцэрт песьні. Выступаў слаўны тэнар Міхась Забэйда-Суміцкі. З прасьпяваных ім песень, найлепш спадабаліся публіцы песьні беларускія». А Пётр Ластаўка згадваў (Беларускі каляндар. Беласток, 1980. С.148): «Пакідаючы кансерваторыю, слухачы гаварылі, што вось і беларусы маюць свайго Кепуру, а «Express Poranny» у сваёй карэспандэнцыі пісаў 28 мая: «Цудоўныя гэтыя беларускія песні, ды яшчэ ў такім выкананні!». Прыхільна адгукнуліся аб выступленні Забэйды таксама і іншыя газеты, падкрэсліваючы, што даўно не было ў кансерваторыі такога добрага канцэрта».

Летам 1939 года сябры Асветнага таварыства беларусаў у Варшаве наладзілі сустрэчу з Максімам Танкам. На сустрэчу прыйшлі 50 польскіх літаратараў, дзясяткі беларусаў з усёй Варшавы. Вечарына, як згадвае Пятро Ластаўка ў вышэй названым «Беларускім календары», працягвалася тры гадзіны. Максім Танк чытаў свае вершы і па-беларуску, і па-польску. У тагачаснай польскай прэсе з'явіліся артыкулы з наступнымі загалоўкамі: «Максім Танк у Варшаве», «Максім Танк — беларускі Ясенін» і г.д. Беларускі паэт тады проста зачараваў усіх прысутных сваёй паэзіяй і сваім выступленнем.

На вялікі жаль, Другая сусветная вайна спыніла працу Асветнага таварыства беларусаў у Варшаве. Міхась Забэйда-Суміцкі ў 1940 годзе пакінуў Варшаву і выехаў у Прагу. А Гальяш Леўчык летам 1944 года цяжка хворы памірае ў Варшаве, а магчыма па дарозе з Варшавы ў Слонім.

ЛЁС ЮНАКА СЛОНІМСКАЙ ВЁСКІ

Жыў некалі на Слонімшчыне дзеяч нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі, грамадска-палітычнны акітывіст у Канадзе, выдавец і публіцыст Рыгор Акулевіч (1907—1974). Цяпер пра

яго на Слонімшчыне і ў Беларусі амаль забыліся, і яго зусім не згадваюць. А ў 1920-х гадах імя Рыгора Акулевіча не сыходзіла з вуснаў слонімскай вясковай моладзі.

Рыгор Акулевіч

Нарадзіўся Рыгор Акулевіч у вёсцы Вялікая Кракотка Слонімскага павета ў звычайнай сялянскай сям'і. Сям'я была вялікая: Рыгор меў яшчэ некалькі родных і шмат стрыечных братоў. Амаль усе з іх прымалі актыўны ўдзел у нацыянальна-вызваленчым руху ў былой Заходняй Беларусі. Некалькі братоў Акулевічаў не вярнуліся дамоў з Другой сусветнай вайны.

У 1926 годзе ў вёсцы Вялікая Кракотка, як і па ўсёй Заходняй Беларусі, была створана ячэйка КПЗБ. У яе ўваходзілі толькі тры чалавекі: Рыгор Акулевіч, Сцяпан Філітовіч і Сцяпан Ігнатовіч. У гэты самы год вясковыя хлопцы арганізоўваюць і гурток Беларускай рабоча-сялянскай грамады. Старшынёй гуртка быў абраны Сцяпан Філітовіч, а сакратаром — Рыгор Акулевіч. А потым хутка вяскоўцы ствараюць Таварыства беларускай школы (ТБШ). Да іх далучыліся дзясяткі хлопцаў і дзяўчат не толькі з вёскі Вялікая Кракотка, але і з суседніх вёсак і хутароў. Вясковая моладзь распачынае самую актыўную дзейнасць на ніве культурна-асветнай працы на вёсцы. Юнакі і дзяўчаты патрабуюць ад польскіх улад адкрыццё беларускіх школ, выданне газет і часопісаў на роднай мове, адкрыццё беларускіх народных дамоў і г.д.

У 1927 годзе вясковая моладзь у Вялікай Кракотцы вырашыла адкрыць бібліятэку імя Янкі Купалы. Сваю працу яна пачала з таго, што сабрала сярод насельніцтва кнігі і грошы на набыццё літаратуры і інвентару. Знайшлося для культурнай установы і памяшканне — хата Данілы Грасевіча, які не вярнуўся з бежанства. На заклік вялікакракоцкіх сялян адгукнуліся і жыхары суседніх вёсак Рудаўка і Малая Кракотка. Бібліятэкарам на грамадскіх пачатках працаваў брат Рыгора Акулевіча Сямён. Спачатку сабралі для бібліятэкі каля трыццаці кніг. У асноўным гэта былі творы для вясковых драмгурткоў. Энтузіясты культурнай работы працягвалі збіраць у насельніцтва кнігі і грошы на набыццё літаратуры. І кніжны фонд увесь

час папаўняўся. У канцы 1928 года бібліятэка налічвала каля тысячы назваў беларускіх, рускіх і польскіх кніг і каля двухсот чытачоў. Тады кракоцкая моладзь разам з паэтам Валянцінам Таўлаем, якія вучыліся ў Віленскай беларускай гімназіі, закупілі і прывезлі сотні кніг рускай і беларускай класікі. Бібліятэка імя Янкі Купалы з’яўлялася першай культурнай установай у Беларусі, якой было нададзена імя песняра беларускага народа.

Але польскія ўлады пільна сачылі за беларускім рухам на вёсцы. Асабліва за вясковымі актывістамі. Найперш пад пільным вокам паліцыі быў Рыгор Акулевіч. Яго сябры папярэдзілі, што ў любы час Рыгора могуць арыштаваць і пасадзіць за краты. Таму ён праз знаёмых дамовіўся пра тое, каб пакінуць Слонімшчыну і Заходнюю Беларусь і эмігрываваць. І ён хутка выязджае ў Канаду. Гэта адбылося ў 1928 годзе, калі юнаку быў толькі 21 год.

У Канадзе Рыгор Акулевіч, маючы нейкі вопыт арганізатара, «не спіць у шапку». Ён актыўна далучаецца да эмігрантаў, у асноўным да тых, якія прыехалі з Заходняй Беларусі, Украіны, Расіі. 5 сакавіка 1930 года ў Таронта ў бібліятэцы Украінскага рабочага дома адбыўся сход рабочых з мэтай стварэння самастойнай рабочай арганізацыі ў Канадзе. На сходзе з дакладам выступае Рыгор Акулевіч, і прысутныя ствараюць разам Рускі рабочы клуб (РРК) імя Максіма Горкага. Адным

Сябры ТБШ вёскі Вялікая Кракотка Слонімскага павета, але без Рыгора Акулевіча, 1930-я гады

з кіраўнікоў клуба эмігранты аднагалосна выбіраюць Рыгора Акулевіча. Спачатку ў клуб уваходзілі 56 чалавек, а потым гэта ідэя была падхоплена па ўсёй Канадзе, і хутка стварылася яшчэ 5 падобных клубаў. А ў канцы 1930 года ў Таронта сябры ўсіх рабочых клубаў правялі свой першы з’езд. На з’ездзе было вырашана выдаваць на рускай мове сваю газету ў Канадзе, якую назвалі «Канадский гудок». У яе нумарах былі рэзка акрэслены прасавецкія і камуністычныя пазіцыі газеты ў духу таго часу. У першых нумарах «Канадского гудка» друкаваўся і «Беларускі куток» на беларускай мове. Але ён хутка знік. Таму што многія беларусы Канады газету і падобны куток проста ігнаравалі.

Рух рабочых клубаў у Канадзе пашыраўся. А з 1933 года клубы называліся ўжо Рускімі рабоча-фермерскімі клубамі (РРФК) імя Максіма Горкага. У 1934 годзе іх у Канадзе ўжо дзейнічала 47. Сябры клубаў дапамагалі страйкаваму руху, стваралі рускія школы, ваявалі ў Іспаніі.

Калі пачалася Другая сусветная вайна, актывісты рускіх клубаў вырашылі дапамагаць сваёй Радзіме — СССР. Яны арганізавалі камітэты дапамогі. Першы камітэт узнік у Манрэалі 17 ліпеня 1941 года. Сярод яго лідэраў і арганізатараў стаяў менавіта Рыгор Акулевіч. Хутка замест «Канадского гудка» стала выходзіць газета «Вестник», якую ўзначальваў Акулевіч.

У маі 1942 года ў Таронта была заснавана Федэрацыя рускіх канадцаў (ФРК). Нацыянальным сакратаром ФРК быў абраны Рыгор Акулевіч. Галоўнай справай гэтай фэдэрацыі стала кампанія па збору сродкаў для СССР у барацьбе з фашызмам. У 1942 годзе рускія канадцы сабралі больш за 7 мільёнаў долараў дапамогі, закупілі адну тысячу шпітальных ложкаў з поўным камплектам бялізны.

Многія сябры ФРК запісваліся добраахвотнікамі ў канадскі армейскі корпус. Сярод добраахвотнікаў быў і Рыгор Акулевіч. На фронце яго цяжка параніла. Летам 1945 года ён вярнуўся ў Канаду. Па яго ініцыятыве галоўнае праўленне ФРК закупіла дзве тысячы наручных швейцарскіх гадзіннікаў у падарунак медыцынскім работнікам Чырвонай Арміі. А ў 1947 годзе ФРК накіравала ў Мінск 4 камплекты рэнтгенаўскіх апаратаў: адзін для ўніверсітэцкай клінікі і тры на ўласнае размеркаванне Міністэрства аховы здароўя БССР. Таксама былі накіраваны ў Беларусь і 9 рэнтгенаўскіх фларaскопаў. Атрымалі калгасныя кузні Беларусі і Украіны і 150 скрынак кавальскага абсталявання.

У снежні 1946 года Рыгор Акулевіч быў абраны прадстаўніком ФРК у славянскую дэлегацыю Канады на Сусветным славянскім кангрэсе ў Белградзе. У рамках праграмы кангрэса яму пашанцавала наведаць Бацькаўшчыну. 18 гадоў ён не быў на Радзіме. Таму

Аляксандр Акулевіч — родны брат Рыгора Акулевіча. Загінуў на фронце ў 1941 годзе

ехаў сюды з вялікім хваляваннем і радасцю. Ён прыехаў у родную Вялікую Кракотку, спаткаўся са сваімі сябрамі, сваякамі, але шмат родных і сяброў убачыць ужо не ўдалося, бо яны загінулі на вайне, а таксама былі рэпрэсіраваны. Пра сваю паездку на Бацькаўшчыну Рыгор Акулевіч напісаў вялікі матэрыял і апублікаваў у некалькіх нумарах у канадскай газеце «Вестник».

28 кастрычніка 1974 года Рыгора Акулевіча не стала. «Вестник» пісаў, што «ФРК не толькі асірацела, яна пазбавілася сваёй душы».

Вось такім аказаўся лёс вясковага юнака заходнебеларускай вёскі Вялікая Кракотка Слонімскага павета. І яшчэ. У 1968 годзе, калі Згуртаванне беларусаў Канады адзначала сваё 20-годдзе, былі заказаны на юбілейнае мерапрыемства запрашальныя білеты ў адной з прыватных друкарняў Таронта. Калі забіраць запрашэнні прыехаў архіепіскап, мітрапаліт Беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царквы, рэлігійны і грамадскі беларускі дзеяч Уладыка Мікалай, гаспадар друкарні папрасіў прабачэння і сказаў, што адно запрашэнне ўзяў адзін беларус са старой эміграцыі. «Акулевіч?» — спытаўся Уладыка. «Але, ён. А адкуль вы ведаеце?» — зацікавіўся друкар. «Ведаю. Ну, што ж, узяў то ўзяў...», — адказаў Уладыка Мікалай, забраў заказ і паехаў.

РУДАЎКА. ТАЎЛАЙ. ЗМАГАННЕ

Вёска Рудаўка на Слонімшчыне — адна з аддаленых вёсак раёна. Ад Слоніма да Рудаўкі — 30 кіламетраў. Ніхто ніколі пра Рудаўку не згадаў бы, калі б там не прайшлі дзіцячыя і юнацкія гады беларускага паэта, літаратуразнаўца, заходнебеларускага дзеяча Валянціна Таўлая (1914—1947).

З Рудаўкі быў родам бацька Валянціна Таўлая Павел Дзям’янавіч. Таму сям’я шмат гадоў жыла на радзіме бацькі. Адсюль Валянцін паступіў у Слонімскую настаўніцкую семінарыю, з якой яго ў 1925 годзе выключылі, бо адмовіўся юнак пісацца палякам.

Валянціну Таўлая 15 гадоў. Рудаўка, 19 жніўня 1929 года

У 1927 годзе паступіў у трэці клас Віленскай беларускай гімназіі. Але праз год яго выключаюць і з гэтай навучальнай установы за ўдзел у вучнёўскім страйку. Пад паліцэйскім канвоем юнак быў выпраўлены да бацькоў у Рудаўку.

Так што Рудаўка для Валянціна Таўлая была і засталася роднаю вёскай назаўсёды. Захацелася паглядзець, як выглядае сёння Таўлаеўская Рудаўка. Таму вырашыў завітаць у гэту далёкую слонімскую вёску. Ехаў з нейкім настроем, радасцю, бо ехаў туды, дзе бегаў маленькі Валік Таўлай, дзе ён вучыўся, адкуль яго бацька адвозіў на возе да станцыі Азярніца, каб на цягніку даехаць у Слонім, Гародню ці ў Вільню...

Калі б сёння ўбачыў Валянцін Таўлай родную Рудаўку, ён ад убачанага жахлівага малюнка вёскі проста мог бы заплакаць. Не паверыце, мужны Таўлай пусціў бы слязу. Бо ён не пазнаў бы родную, некалі вясёлую, шматлюдную вёску, якой яна была ў 1920—1950-х гадах. Вёска-вуліца страшэнна апусцела. Пустыя хаты, нібы людзі просяцца, каб хтосьці зайшоў да іх, пратапіў печы, зашкліў бы вокны. Адна хата, другая, дзясятая... Усе пустыя, ніхто не жыве. Раптам з адной з іх выходзіць чалавек. Пытаюся, а людзі ў Рудаўцы жывуць? «Жывуць, але ў другім канцы вёскі. А ў пачатку вёскі толькі я і яшчэ адна сям’я», — адказаў мужчына.

Іду далей па вёсцы. Сустракаю бабульку. Пытаюся: адкуль вы шпацыруеце? «З суседняй вёскі Вялікая Кракотка, была ў царкве», — адказала жанчына. «А чаму з Рудаўкі толькі вы адны ходзіце ў царкву?» — зноў задаю пытанне вясковай бабульцы. «Няма каму хадзіць, бо ўсе старыя. Чалавек трыццаць жыве. Няма ў нас крамы, лазні, нічога няма. Нават часам пагутарыць няма з кім. Прывезлі б нам людзей, хай жылі б тут, бо хат пустых хапае», — пачала распавядаць вясковая кабета. «А вы ведаеце, што ваша вёска з’яўляецца радзімай паэта Валянціна Таўлая?», — задаю пытанне старой. «Ведаю, — адказвае жанчына. — У доме № 77 жыве нават яго пляменнік Міхась Іванавіч Таўлай, завітайце да яго, ён вам раскажа пра Таў-

Валянцін Таўлай з маці, бацькам і бабуляй, 1917 год

лая», — параіла жанчына. Іду да хаты Міхася Таўлая. Зачынены веснічкі, і хата на замку. Кудысьці ён паехаў ці пайшоў. Не дачакаўся яго.

Ад хаты Міхася Таўлая іду далей па вёсцы. Пуста, ціха, запушчана, толькі вясковы сабачка падбег і пачаў глядзець мне проста ў фотааб'ектыў. Магчыма прасіў, каб даў кавалачак хлеба ці ўзрадаваўся, што ўбачыў жывую істоту...

На вялікі жаль, Валянцін Таўлай з Рудаўкі не памяшчаўся ў свой час, у свае пражытыя 33 гады. Гады Хрыста. Яго постаць выключна адметная, таленавітая, знакавая, мужная, ён прарастае ў многія часы, эпохі. Якіх стратаў здароўя, увагнанага ў сэрца калецтва каштавалі потым, напрыклад, допыты ў катоўні ў Маладзечне, дзе ў яго, бывалага функцыянера, спрабавалі вырваць намеры пераходу мяжы ў Мінск — па загадкаваму выкліку, загадкаваму нават для самога Таўлая і Якуба Міско, земляка, з вёскі Чамяры Слонімскага павета. Якуб Міско ў апошнія гады свайго жыцця часта расказваў пра жах тых допытаў, а яшчэ пра тое, што потым, ужо ў пасляваенны час, ён, працуючы ў Мінску, у адной з цэнтральных газет, спрабаваў высветліць, якая ж ў тыя дні, у 1934 годзе, адбылася важная нарада ў сталіцы рэспублікі, на якую выклікалі з падполля яго з Валянцінам Таўлаем? Не было такой нарады, яна не значылася. Выклікалі, можа дзеля... Ажно дрыжыкамі праймала жахлівая здагадка. Там, куды рвалася Таўлаева душа — там пачынала раскручвацца рэпрэсіўная машына, ёй патрэбны былі ўсё новыя ахвяры. Дарэчы, прагавітыя шасцерні ўжо ўцягвалі тады Алеся Салагуба, з якім Таўлай шчыра сябраваў.

Які ж ён быў цярністы і скалісты для Таўлая гэты ягоны шлях у творчае сталенне і ўзмужненне: сем гадоў турмы! Сем — самых маладых, патэнцыйна росквітных для працы таленту — забрала,

праглынула, з'ела турма. Вось чаму паэт усімі, як кажуць, фібрамі душы ўзненавідзеў краты — ва ўсіх сэнсах. Турма ведала, якім чынам таптаць таленты. Нават свой першы зборнік паэт назваў «Шляхі і краты», але ён не выйшаў пры жыцці з друку. Пасля смерці паэта гэты зборнік быў надрукаваны пад загалоўкам «Выбранае».

Творчы подзвіг Валянціна Таўлая быў у бітве яго верша, яго паэзіі з кратамі, у глыбока ўсхваляваным і філасофскім асэнсаванні гэтага мужнага паядынку, гэтага двухбою: паэта і турмы, паэта і кратаў над родным краем і ўласным лёсам. Ратуючыся ад судовага пакарання, маю на ўвазе турмы ў Слоніме і Гародні, Таўлай, як вядома, перайшоў мяжу, сасмягла акунуўся ў грамадска-літаратурнае жыццё і ўжо ў Мінску не хаваўся нават ад свайго імя, бо лічыў, што яму ў Савецкай Беларусі ўжо не патрэбна былая падпольная канспірацыя. Ды яго ўсё ж рыхтавалі ў шлях зваротны. Клікала Заходняя — ёй быў ён больш патрэбны. Праводзіла да «пагранічнага ўзгорку вясны» даражэнькая Кацюша, мілая простая дзяўчына, работніца абутковай фабрыкі. Памяць паэта раніцца той балючай ростанню, калі каханню дарогу перайшла небяспечная праца ў падполлі, усё тая ж турма. Узамен перарвана — пакуты катоўні, немач нараў, мокрая глухасць сцен:

А як сцежка мая за высокай сцяной абарвецца
І на кратах абныя крылом акрываўлены сцяг...

Хата ў вёсцы Рудаўка на Слонімшчыне, дзе гадаваўся Валянцін Таўлай

Рудаўская баба Аўдоцця, якая гадавала Валянціна Таўлая

Валянцін Таўлай у маленстве застаўся сіратой. Маці Марыя Антонаўна, вяртаючыся з сям'ёй з бежанства, на пад'ездзе да роднага парога, памерла ў Зэльве ад халеры. Гэта да яе, да магілы маці на зэльвенскіх могілках, нібыта на параду і паратунак, заспяшаўся Валянцін Таўлай, пасланы з Мінска ў Заходнюю Беларусь. Ды па дарозе, вымушаны быў ён саскочыць на хаду з цягніка, вырываючыся з лапаў улёгшых за ім шпіцляў. Мінорная танальнасць ад страты маці напрасілася, дарэчы, у псеўданім першага рукапіснага таго ж самага зборніка Таўлая — Паўлюка Сіраты «Шляхі і краты». Таму ўся сыноўняя любасць перадалася бацьку Паўлу Дзям'янавічу, слыннаму грамадаўцу, аўтарытэту на ўсю ваколіцу. Сына моцна дапякала адчуванне віны перад бацькам, няспоўненага абавязку перад ім, няспраўджаных бацькавых надзей на яго. Гэта бацька хадзіў з падаянкамі да астрожных брам, выглядаючы спаткання з любым Валянцінам. Зрэшты, гэта ён закінуў першыя зярняты свядомасці ў душу падлетка і справакаваў. Хоць і зусім не наўмысна, тое першае сутыкненне сына са слонімскай «прэпарандай», школай-паланізаторкай, што рыхтавала свежыя кадры для апалячвання. Незгаворлівы навучэнец ўсё ж настояў, каб не «тутэйшым» і не палякам запісалі, а беларусам. Сцэна ў аповесці «Аб сабе» дужа каларытная, шматзначная. Вось яна:

«...Пакуль настаўнік выгаварыў маё прозвішча, я ўжо стаяў. Настаўнік, нат не ўзнімаючы вачэй, задае шаблонныя пытанні...

— Нацыянальнасць? — пяро аўтаматычна выводзіць першыя літары.

— Беларуская.

Настаўнік глянуў на мяне. Не дачуў. Аднакурснікі пераглянуліся таксама.

— Нацыянальнасць?

— Беларуская.

Яшчэ раз не дачуў перапісчык. Я паўтарыў яшчэ раз.

—Першы раз чую пра такую нацыянальнасць. Дзе яна жыве? У Амерыцы?

— Жыве на Беларусі, напрыклад, у Слонімшчыне...

— Ага!.. Гэта значыць — тутэйшая? Та-ак!.. Але ж гэта — не нацыя. Кожны выхадзец з тутэйшых у людзі — становіцца палякам ці рускім. Прытым — ты вучышся ў польскай школе... Як жа запісаць?

— Пішыце: нацыянальнасці — беларускай!..

Пачынаецца спачатку, толькі больш нервова. Вучні разяўляюцца ад здзіўлення. Я трымаюся свайго. Пяро злосна скрыпіць, запісваючы мой упарты адказ.

— Родная мова ў сям'і?

— Беларуская.

— Няма такой мовы!

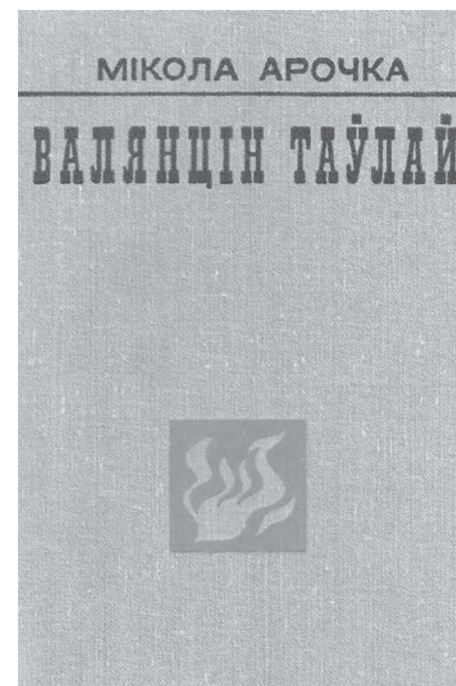
— Відаць ёсць — калі гаворым...

— Гэта мужыцкая гаворка, бескультурная трасянка, якую забываецца кожны культурны выхадзец з тутэйшых і пасля саромеецца нат прыпамінаць!

— Я не саромеюся.

І зноў ідзе доўгая патэтычная «саната» ў прозе. Астаюся пры сваім. Злоснае пяро скончыла скрыпець. Пад грозным позіркам настаўніка — сядаю, адчуваючы, што хоць бой скончыўся, але цяжкая артылерыя яшчэ загаворыць...» (Валянцін Таўлай. Выбраныя творы. Мінск, 1951.С.204—205).

Напачатку вайны, ідучы на ўсход, Валянцін Таўлай вымушаны быў уладкавацца на Навагрудчыне ў Ваўкавічах гмінным сакратаром. Узяўся аднаўляць былыя падпольныя сувязі. Наведаўся неяк на хутар да Вайнілаў. І гэта аднойчы ўратавала. Вясной 1942 года ў Ваўкавічы заскочылі партызаны з атрада з-пад Карэліч. І, падняўшы

Кніга Міколы Арочкі пра Валянціна Таўлая, 1969 год

сярод ночы з пасцелі бурмістра гміны і Валянціна Таўлая, пагналі на ўскраек вёскі. Размова была кароткай. Першым ніцма ля плоту ўпаў бурмістр. Дзякаваць, партызан Вайніла-малодшы пазнаў Валянціна — па тым наведванні на хутар. Уратаваў ад «ганебнай» смерці. Ды і самому Валянціну не раз прыходзілася ратаваць сваіх сяброў...

Паэт з Рудаўкі ніколі не быў фанатычным — ні ў жыцці, ні ў літаратуры. Ад праяў катэгарычнасці ў радках ён ішоў пакручастымі сцежкамі эвалюцыі ў бок глыбока чалавечага паразумення са светам — акаляючым і глабальным. Сваю справу рабіла роздумнае светапазнанне. Нутром была адчута і ўсё больш спазнавалася кардынальная супярэчлівасць, што вяла да самазнішчальнага сутыкнення непрымірымых сіл. Трагедыя Таўлая пачалася даўно, бадай, з падлеткавага ўзросту. У вершы «Малой сястрычцы» паэт спавядальна прагаварыўся: «Не зразумееш мо мяне — пішу табе яго навырост». Гэтак жа і маладым Валянцінам, яго неакрэплай свядомасцю былі прыняты «навырост» многія зманлівыя ідэі сацыяльна-палітычнай накіраванасці. Таўлай прызнаваўся, што на яго юнацтва —

І арлы садзіліся ахвоча,
Часам — каб да лёту заманіць,
Часам — каб выдзёўбваць вочы...

Выходзіла, што якраз тыя «арлы», што «заманьвалі да лёту», на справе нярэдка аказваліся звычайнымі груганамі, чорнымі воранамі, варанкамі...

У суседняй з Рудаўкай вёсцы Вялікая Кракотка мясцовая моладзь у 1927 годзе адкрыла беларускую бібліятэку, якой ўсе разам дружна надалі імя Янкі Купалы.

Вялікі ўдзел у гэтай справе прымаў і Валянцін Таўлай, які з Вільні разам са сваімі землякамі прывозіў для бібліятэкі кнігі.

Вялікакракоцкая бібліятэка праіснавала 80 гадоў. Яе ўжо няма. Толькі застаўся ў вёсцы ад бібліятэкі вялікі двухпавярховы будынак у якім сёння гуляе вецер. На першым паверсе бібліятэкі ў холе некалі стаяў бюст Валянціна Таўлая. Знік і гэты бюст. Паціху паміраюць Рудаўка, Вялікая Кракотка, Вецявічы і іншыя вёскі-суседкі. Але памяць пра Валянціна Таўлая, кажучы словамі Максіма Танка, няхай гучыць «набатным звонам над краем».

ЛЁС АЎТАРА НАРЫСА ПРА ЖЫРОВІЧЫ

Летам 2013 года грамадскі актывіст з Гродна Аляксандр Талерчык перадаў мне некалькі пісем беларускага грамадскага і царкоўнага дзеяча ў эміграцыі Аляксандра Асіпчыка (1909—1990). «Аляк-

сандр Асіпчык быў жанаты на маёй роднай цётцы Веры Селівончык з вёскі Парэчча Слонімскага раёна. Але вайна і сталінскія рэпрэсіі назаўсёды іх разлучылі. У 1960—1970-я гады я перапісваўся з Аляксандрам Асіпчыкам, які тады жыў у Саўт-Рыверы ў ЗША. Ён вельмі хацеў вярнуцца ў Беларусь, моцна сумаваў і ўспамінаў Бацькаўшчыну. Напішы пра іх лёс», — параіў Аляксандр Сямёнавіч.

Сам Аляксандр Талерчык таксама родам з вёскі Парэчча. Пра сваю родную вёску ён нават напісаў кнігу, дзе вельмі добра апісаў паўстанне 1830—1831 гадоў пад кіраўніцтвам Міхала Валовіча. Таму не паслухаць свайго земляка я не мог. Тым больш, што шмат гадоў збіраў звесткі пра таго ж Аляксандра Асіпчыка.

З біяграфіі Аляксандра Асіпчыка

Аляксандр Асіпчык нарадзіўся 1 красавіка 1909 года ў вёсцы Пляшкі (цяпер вёска Партызанаўка. — *С.Ч.*) Слонімскага павета ў сялянскай сям'і Восіпа і Паўліны Асіпчыкаў. Перад пачаткам Першай сусветнай вайны іх сям'ю, як і многіх беларускіх вяскоўцаў, рускія казакі гвалтам выганялі ў Расію. Казакі палілі хаты і хлявы, напалохвалі беларусаў, пагражалі ім, нават некаторых забівалі, каб толькі іх з Беларусі адправіць у бежанства на ўсход.

У лістападзе 1915 года сям'ю Асіпчыкаў, як і многіх беларусаў, таксама пагрузілі ў вагон і адправілі ў Астрахань. Аляксандр Асіпчык у сваёй «Праўдзівай даведцы» («Запісы», Нью-Ёрк — Мінск, 2011. С.265) прыгадваў: «Сям'я была досыць вялікая: сем асобаў. Таму едучы дарогай, яшчэ разам, бацька мой начаваў пад возам, а пры частых дажджах прастудзіўся на лёгкія і пасля пяці гадоў памёр ад сухотаў у Чэлябінскай губерні. У хуткім часе яшчэ памерлі дзве мае сястры. Я застаўся з маткай і дзвюма сёстрамі...»

У бежанстве жылося няпроста. Але Аляксандр хадзіў у школу. Скончыў там чатыры класы. Неяк валасны камісар паклікаў усіх бежанцаў і сказаў, што, хто хоча вяртацца на Радзіму, можа збірацца ў дарогу, бо вайна скончылася. Сабраліся дамоў і Асіпчыкі. Праўда, старэйшая сястра засталася, бо выйшла там замуж. Таму дамоў паехалі Аляксандр, яго малодшая сястра і маці. Паехалі цягніком праз Чэлябінск —Екацярынбург — Самару—Смаленск — Мінск — Слонім. Пакуль прыехалі ў Беларусь, усё распрадалі за хлеб. Неяк іх эшалон спыніўся на тры дні ў Пензе. Маці выйшла пашукаць якой-небудзь стравы, а цягнік з бежанцамі перагналі на другую станцыю. Яна, спалохаўшыся, некалькі дзён шукала дзяцей. За гэты час згаладася і змерзла. Калі прыйшла ў вагон, у яе паднялася тэмпература. У Смаленску Паўліны Асіпчык не стала.

Аляксандр Асіпчык

У Слонім Аляксандр Асіпчык з сястрой прыехалі ў сакавіку 1922 года. Іх забраў Чырвоны Крыж у прытулак Жыровіцкага манастыра. Адтуль іх перавялі ў Варшаву, а потым — у Чанстахова. Там дзяцей апранулі, кармілі і вучылі польскай мове. Летам Аляксандр Асіпчык трапіў у вёску Дварэц (цяпер гэта Дзятлаўскі раён. — *С.Ч.*). У Дварцы адкрылі рамесную школу, дзе Аляксандр вучыўся сталярству. А вясною 1930 года, пасля заканчэння школы юнак пайшоў самастойна зарабляць на хлеб. Але хутка яго забіраюць у польскае войска ў чацвёрты полк лётчыкаў у Торунь.

Пасля службы Аляксандр Асіпчык пэўны час жыў у Вільні, потым у Лідзе. А ў 1940 годзе прыехаў на родную Слонімшчыну. Працаваў настаўнікам у вёсцы Акунінава. А за зробленыя грошы купіў у Слоніме пляц. І з роднай вёскі Пляшкі перавёз свой дом у горад.

Пра жыццё ў эміграцыі Аляксандр Асіпчык распавядаць і апісваць не вельмі любіў, хаця пражыў там 46 гадоў. Далёка ад Радзімы шмат працаваў фізічна, матэрыяльна падтрымліваў беларускіх скаўтаў у горадзе Рэгенсбургу.

5 мая 1946 года ў Рэгенсбургу адбыўся Першы з’езд праваслаўных беларусаў з амерыканскай, англійскай і французскай зон Германіі. Яго арганізавала ініцыятыўная група беларускага царкоў-нага актыву, куды ўвайшлі М.Лапіцкі, Ю.Віцьбіч, М.Ігнатовіч, Х.Шыбут, І.Касяк, М.Сяднёў і Аляксандр Асіпчык. Напачатку апошні з іх шчыльна супрацоўнічаў з беларускімі епіскапамі, а пасля пераходу іх у склад Рускай замежнай праваслаўнай царквы ў 1946 годзе стаў іх ворагам.

У 1947 годзе Аляксандр Асіпчык у Германіі арганізуе Беларускае жыровіцкае праваслаўнае брацтва. Галоўнай задачай брацтва было захаванне догмаў, традыцый і хрысціянскай дабрадзейнасці святой праваслаўнай веры. Яны аказвалі маральную і асветную дапамогу сваім суродзічам на чужыне, апекавалі царкоўнае жыццё, выдавалі рэлігійную літаратуру на беларускай мове, заклікалі трымацца Беларускай праваслаўнай аўтакефальнай царквы.

У 1947 годзе ў Баварыі Аляксандр Асіпчык выдаў сваю кніжку «Цудатворны абраз Жыровіцкае Божае Маці і Жыровіцкі манастыр», а таксама сам яе аформіў.

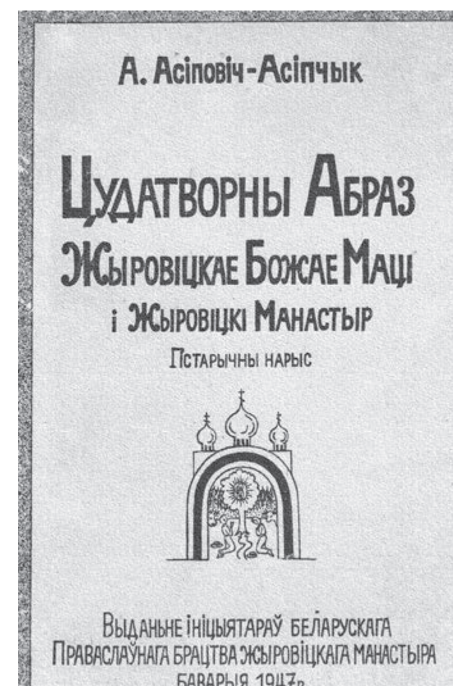
У 1950 годзе спадар Асіпчык выехаў у ЗША, жыў у Нью-Ёрку, потым у Таронта ў Канадзе, затым жыў і працаваў у Чыкага, Кліўлендзе, выдаваў на чужыне часопіс «Сіла веры» (1948—1965). Сам шмат друкаваўся пад псеўданімамі Асіповіч-Асіпчык, Зьніч, Слонімскі А., пад крыптанімам А-віч у эміграцыйных «Беларускім праваслаўным календары —1968», газетах «Бацькаўшчына», «Беларус» і іншых выданнях.

Апошнія гады жыцця Аляксандр Асіпчык правёў у г. Джэксан у штаце Нью-Ёрк (ЗША), дзе памёр 14 сакавіка 1990 года. Яго пахавалі там жа на мясцовых могілках «Фармы РООВА».

З лістоў Аляксандра Асіпчыка Вера Селівончык даведалася, як ён жыве далёка ад Бацькаўшчыны. Яна з радасцю ўспрыняла тое, што яе любы чалавек далёка за акіянам заснаваў Беларускае жыровіцкае праваслаўнае брацтва. А Вера адначасова ў Беларусі ахвяруе на той час даволі вялікія грошы на Жыровіцкі манастыр. Па просьбе Асіпчыка яна наведвае ў Беларусі родных і знаёмых людзей, якія знаходзяцца разам з ім ў Амерыцы. Жанчына адведала сясцёр паэта Сяргея Новіка-Пяюна ў Слоніме, некалькі разоў ездзіла ў Мінск да паэта.

Асіпчык вельмі цікавіўся гістарычнымі помнікамі, таму Вера Селівончык і сям’я Талерчыкаў выпісвалі часопіс «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі» і перасылалі яму. Па яго просьбе дасылаліся ў Амерыку і Канаду кнігі па беларускай архітэктуры Уладзіміра Чантурыі, а таксама кнігі Івана Мележа, Васіля Быкава, Івана Шамякіна.

Вера Селівончык была мужнай і фізічна здаровай жанчынай. Яна нікога не ба-

Гістарычны нарыс Аляксандра Асіпчыка пра Жыровічы, 1947 год

Вера Сілівончык

ялася і амаль ніколі не хварэла. А калі здаралася прастуда ці якія болі ў касцях, яна мела кніжку нямецкага лекара Кнейпа «Водалячэнне» і карысталася яго парадамі і травамі. Напрыклад, грып ці прастуду жанчына лячыла наступным чынам: намочвала льняную простыню ў халодную ваду, яе голую (у трусах) заварочвалі ў гэтую простыню, давалі адвар ліпавых кветак ці ліпавага мёду, затым, каб не намачыць ложак, заварочвалі ў цырату, накрывалі коўдраю і яна ляжала да таго часу, пакуль не спацее. Паважала лячэнне зёлкамі, якія сама збірала. Вяла вельмі актыўнае жыццё, а таксама ўсім людзям дапамагала.

Веры Селівончык не стала ў 1984 годзе. Яе пахавалі ў вёсцы Парэчча Слонімскага раёна на мясцовых могілках.

Летам 2013 года мы разам з родным пляменнікам Веры Селівончык Аляксандрам Талерчыкам пабывалі на могілках у Парэччы і адведалі магілу Веры Селівончык. Ужо пахіліўся яе надмагільны помнік, амаль зраўнялася з зямлёй яе магіла. «Якая яна была мужнай жанчынай, беларускай, калі б ты толькі ведаў. На вялікі жаль, ёй і Аляксандру Асіпчыку ў жыцці ніколі больш сустрэцца не ўдалося. А так яны хацелі», — уздыхнуў Аляксандр Сямёнавіч.

З вясковых могілак мы паехалі ў Слонім і заказалі новы і дарагі помнік Веры Селівончык, які ўстанавілі вясною 2014 года.

Калі развіталіся з Аляксандрам Талерчыкам, ён дастаў з сумкі стосік старых пісем і сказаў: «Гэта некалькі лістоў з Амерыкі ад Аляксандра Асіпчыка, якія зберагліся. Ён пісаў мне ў 1960—1970-х гадах. Няхай будуць у цябе, можа калі спатрэбяцца...»

З лістоў Аляксандра Асіпчыка да Аляксандра Талерчыка

Дарагі Шура! Дзякую табе за пісьмо, якое яшчэ атрымаў па старым адрасе. Цяпер я жыву па іншым і падаю яго усім вам ніжэй. Прашу перадаць адрас новы і Веры... Цешуся, што так прыгожа ты

пішаш і разумна разважаеш пра жыццё, людзей. О, каб мы жылі разам... Я б быў бы вам шмат у чым памочнікам, любіў бы вашых дзетак, як любіў некалі цябе, Шура, калі ты быў маленькім і ціхенькім хлопчыкам... Але мая доля іншая — і як бачыш, больш гадоў свайго жыцця я адбываю на чужыне: 7 гадоў ад 1915—1922 гг. — у Сібіры, а цяпер — у Амерыцы...

Аляксандр А. 31 кастрычніка 1967 года.

Дарагі і мілы Шура! З прыемнасцю чытаю твае пісьмы, прыглядаюся да кожнай літары і слова. Як мудра і прыгожа ты пішаш па-беларуску!.. Чытаю я тут і польскія, і ўкраінскія кніжкі. Час ад часу ў газетах знаходжу некаторыя звесткі і пра Гродна, чытаю аб тым, як прыязджаў польскі тэатр і беларусы з Беластока. Мне прысылаюць беларускую газету «Голас Радзімы»... Перад гэтым пісьмом я напісаў Веры ў Слонім, бо яна пісала, што хутка будзе там. Пісала яна і аб паховінах Язэпа Стаброўскага (заснавальнік Слонімскага краязнаўчага музея. — С.Ч.). Вельмі хочацца прачытаць штосьці пра Слонім, але пра яго нідзе ніхто не піша... Дзякую табе за Буквары, за геаграфію і гісторыю Беларусі. Я вельмі цікаўлюся картамі Беларусі. Часта іх разглядаю і ўспамінаю, дзе я быў, а дзе ніколі не быў...

Аляксандр А. 5 сакавіка 1968 года.

Мілы і дарагі Шура! Толькі што збіраўся падзякаваць табе за кнігі. Перадусім выяўляю сваю радасць, што маю такіх прыяцеляў на Беларусі, праз якіх маю так шмат прыемнасцяў і шчырага задавальнення, што я яшчэ не зусім адзін, а нехта думае пра мяне, як я аб усім тым, што мінула і што далёка ад мяне... Я вельмі ўдзячны і папракаю сёння сябе, што некалі мала меў часу размаўляць з табой, калі ты маленькі прыходзіў да нас, а цяпер ты вельмі аказаўся карысным не толькі для Беларусі і свае сям'і, але і для мяне няшчаснага... Ну, што ж, можа таму, што тады была вайна?..

Аляксандр А. 25 чэрвеня 1968 года.

Дарагі і паважаны Шура! Шчыра дзякую табе за пісьмо і весткі пра сябе... Прашу цябе выслаць мне кнігу У.Чантурыя «Гісторыя архітэктуры Беларусі». Я вельмі хачу яе мець. Цікава, дзе ты, Шура, цяпер жывеш?.. Я ўзяў карту Беларусі і пачаў разглядаць — з якога боку над Нёманам можа быць сасновы лес, каб уявіць тое месца вуліцы Каліноўскага, і ніяк не здагадаюся: ці з поўначы, ці з

поўдня Гродна, бо Нёман плыве пасярэдзіне Гродна, ці на захад над р. Ласосна? Напішы мне, Шура, больш дакладна, бо я хачу ведаць...

Аляксандр А. 30 верасня 1969 года.

Дарагі і паважаны Шура! Дзякую табе за пісьмо і весткі з Беларусі... Маю вось такі вершык:

Час зусім нечакана
Знішчыў шчасны мой лёс,
На Радзіме каханай
Я праліў многа слёз.
І на чужыне не іначай
Сумна мне навакол,
Ці яшчэ я убачу
Цябе, мілы мой двор?
Пазірае мне ў вочы
Гора чорнаю хмарай,
Плачу ўдзень і ўночы,
Над разбітаю марай...

Аляксандр А. 6 кастрычніка 1969 года.

Дарагі і паважаны Шура! Я яшчэ жывы і здаровы і маю надзею яшчэ жыць колькі гадоў... Не забывай, дарагі Шура, пра мяне, бо я вельмі часта думаю пра вас і сумую, як так доўга не маю ніякай весткі з Беларусі. Вера таксама ездзіць і не піша так доўга. А я думаю: чаму?.. А на свеце ўсё мяняецца і, можа, так змяніцца, што я прыеду да вас...Чытаў я таксама, што нейкія кінамайстры ў ваколіцах Слоніма і Жыровічаў здымаюць мастацкі фільм «Паланэз Агінскага». Вось каб калі гэты фільм пабачыць?!.

Аляксандр А. 4 верасня 1971 года.

ЖЫЎ РОДНАЙ ПЕСНЯЙ

З Мяльканавіч да Лунінца

У Беларусі няма ніводнага такога кутка, які б не меў сваіх слаўных сыноў ці дачок, імёны якіх навечна звязаны са сваёй маленькай радзімай. Сярод іх пачэснае месца на Слонімшчыне займае беларускі кампазітар, музыкант, харавы дырыжор, педагог, заслужаны работнік культуры Беларусі Антон Міхайлавіч Валынчык (1896—1985), які нарадзіўся ў вёсцы Мяльканавічы. Сама вёска знаходзіцца недалёка ад Слоніма. Упершыню яна ўпамінаецца ў XVI стагоддзі як сяло, цэнтр Мяльканавіцкага войтаўства, дзяржаўная ўласнасць у Слонімскім старостве Вялікага Княства Літоўскага.

Антон Валынчык

У 1852 годзе ў Мяльканавічах было адкрыта народнае вучылішча, якое скончыў бацька Антона Міхась Валынчык. У сям'і Валынчыкаў было некалькі сыноў. Адзін з іх у 1920—1930-х гадах займаўся палітыкай. Польскія ўлады яго арыштавалі і трымалі за кратамі. А калі юнак моцна захварэў на сухоты, выпусцілі на волю, дзе праз некалькі месяцаў ён памёр. Аб гэтым казаў на мітынгу ў Мяльканавічах у верасні 1939 года сам Міхась Валынчык. «Мне было 9 гадоў. Але я памятаю той мітынг і бацьку Антона Валынчыка — высокага, худога. І памятаю таксама ягоныя словы пра сына», — сказаў неяк пры сустрэчы мне кандыдат філалагічных навук, перакладчык Уладзімір Сакалоўскі, які таксама родам з Мяльканавіч.

Другі сын Міхася Валынчыка Антон нарадзіўся 23 ліпеня 1896 года ў Мяльканавічах. У 1910 годзе хлопчык скончыў Жыровіцкае духоўнае вучылішча. Гэта вучылішча рыхтавала хлопцаў на дзякаў, кіраўнікоў царкоўных хораў і настаўнікаў парафіяльных школ. Спевы і ігра на музычных інструментах былі там на першым месцы. Менавіта ў вучылішчы Антон Валынчык навучыўся добра іграць на скрыпцы.

Пасля заканчэння вучылішча займаўся на двухгадовых настаўніцкіх курсах у Гродне. Там, у горадзе над Нёмнам, ён таксама браў урокі музыкі ў кампазітара Банькоўскага.

Калі пачалася Першая сусветная вайна, Антон Валынчык быў мабілізаваны на фронт. У вольны ад баёў час малады салдат уладкаваўся яшчэ рэгентам вялікага салдацкага хору рускай арміі.

Калі сын знаходзіўся на фронце, яго бацькі з роднай вёскі Мяльканавічы былі эвакуіраваныя ў Курскую вобласць Расіі. Пасля вайны Антон паехаў да іх, але там яму не спадабалася, і ён хутка вярнуўся на Бацькаўшчыну. З цягам часу дамоў прыехалі і яго бацькі.

Па дарозе ў Беларусь Антон спыніўся ў Ветцы і знайшоў працу на будоўлі ў аднаго багатага чалавека. Калі дом пабудавалі, ён вырашыў завітаць у Гомель. Вельмі хацелася хлопцу спяваць. Ідзе па Гомелі і бачыць цэркаўку. Зайшоў туды. Чуе — там спяваюць, але тэнары

вельмі слабыя. Вырашыў ім дапамагчы. Непрыкметна зайшоў на клірас. Пасля будоўлі сам — брудны, замучаны. Усе ў царкве сталі на яго пазіраць. А ён, як заспяваў!..

Пасля службы да Антона Валынчыка падыйшлі некалькі святароў і пытаюцца: «Хто ты такі?» «Проста рабочы», — адказвае Антон. Святары не вераць. «Вось мае рабочыя рукі», — паказвае ім юнак. (З аўтабіяграфіі Антона Валынчыка, якая захоўваецца ў музеі гісторыі Клеччыны.)

Яшчэ некалькі хвілін з ім гутарылі святары, але канкрэтных прапаноў ад іх Антону так і не паступіла. Ён зноў вярнуўся ў Ветку. Працаваў там да зімы. А ў адзін з марозных дзён у горад на санях прыехаў святар і забраў Валынчыка ў Гомель. Яго прывезлі ў вялікі горад, напаілі гарбаткай і паклалі спаць. На другі дзень гаспадар кватэры, дзе начаваў Антон, апрануў яго ў свой касцюм і павёў у галоўнае ўпраўленне таварыства Чырвогага Крыжа. Там хлопец сустракае начальніка цягніка Чырвонага Крыжа, які яго нядаўна вёз са Смаленска ў Гомель. Гэты начальнік запрашае слонімскага юнака на працу статыстам ва ўпраўленне Чырвонага Крыжа. І Антон Валынчык з радасцю пагаджаецца.

Тут ён з цягам часу знаёміцца з харавым дырыжорам Аляксандрам Ягоравым, які пазней стане прафесарам Ленінградскай кансерваторыі. Гэта знаёмства перарасло ў асабістае сяброўства, а работа ў хоры пад кіраўніцтвам Ягорава вельмі шмат дала Валынчыку як музыканту. Цікавыя сустрэчы ў Гомелі адбываюцца ў Валынчыка з кампазітарамі А. Я. Туранковым, А. В. Аляксандравым і іншымі. У іх малады Валынчык вучыцца дырыжыраванню і музыцы ў цэлым.

У 1919 годзе Антон Валынчык вырашыў вярнуцца на родную Слонімшчыну. Але ў раёне Лунінца ён трапляе ў паласу ваенных дзеянняў, якія распачаліся паміж польскімі і савецкімі войскамі. А 10 ліпеня 1919 года Лунінец поўнасцю занялі палякі і юнак нечакана становіцца грамадзянінам іншай дзяржавы.

Там, у Лунінцы, Валынчык хутка атрымлівае дыплом настаўніка народных вучылішчаў і да 1924 года працуе ў прыватным рускім рэальным вучылішчы настаўнікам.

Лунінецкае прыватнае рускае рэальнае вучылішча да 1917 года было чыгуначнай школай. Але палякі яе зачынілі. Тым не менш на той час у Лунінцы было шмат рускіх, якія стварылі рускае дабрачыннае таварыства. Гэтае таварыства было даволі актыўным. Яно мела ў Лунінцы сваю бібліятэку, выпісвала рускія газеты і часопісы з іншых краін, актыўна падтрымлівала сувязі з рускімі арганізацыямі ў многіх

гарадах Польшчы. Але польскія ўлады перашкаджалі прарускай дзейнасці. І ўсё ж актывісты рускага дабрачыннага таварыства намаганнямі фундатараў ствараюць у Лунінцы рускае прыватнае рэальнае вучылішча, якое польскія ўлады называлі «гняздом бальшавізму». У гэтае «гняздо бальшавізму» трапіў і Антон Валынчык. Ён выкладаў там спевы і адначасова быў рэгентам у мясцовай царкве. Менавіта ў Лунінцы Антон Валынчык пачаў больш сур'ёзна разважаць пра жыццё, Бацькаўшчыну, і пра родную мову і культуру. Ён палічыў сваім абавязкам дапамагаць менавіта беларусам, а не рускім, і перш за ўсё беларускай моладзі, актыўна далучацца да свету нацыянальнай музыкі. І што рабіць гэта трэба на кожным уроку спеваў, на кожнай рэпетыцыі харавых гуртоў для дарослых. Рабіць цярпліва, настойліва і апантана. І ён старанна рабіў, працаваў, шукаў. З Лунінца пачаліся самыя актыўныя гады яго музычна-асветніцкай дзейнасці. Пра яго прафесійную педагагічную і музычную дзейнасць ведалі ўжо многія настаўнікі Заходняй Беларусі. А ў 1924 годзе дырэкцыя Клецкай беларускай гімназіі запрасіла Антона Валынчыка да сябе на працу. І ён пагадзіўся.

У Клецкай беларускай гімназіі

Клецкая беларуская гімназія была арганізавана і пачала сваю працу ў 1923 годзе ў Нясвіжы. Напачатку былі адчынены 4 класы. Гімназія знаходзілася на Альбянскай вуліцы ў доме Дылеўскіх. Першымі настаўнікамі гімназіі былі Рыгор Якубёнак, Франц Шнаркевіч, Вячаслаў Арэнь, Ганна Малойла.

Але ў Нясвіжы гімназія праіснавала толькі адзін год. У 1924 годзе яна перабралася ў Клецк. Спачатку гімназія знаходзілася ў доме Паповічаў у канцы Нясвіжскай вуліцы. Было адчынена пяць класаў. Дырэктарам гімназіі быў Рыгор Якубёнак. І тыя настаўнікі, якія працавалі ў Нясвіжы, таксама пераехалі ў Клецк, акрамя Шнаркевіча, які падаўся ў Вільню.

У 1926 годзе Рыгору Якубёнку ўдалося наняць памяшканне на Татарскай вуліцы, куды і пераехала гімназія. У ёй пераважна вучылася сялянская моладзь з ваколіц Клецка, а таксама вучні з Нясвіжскага, Баранавіцкага, Лунінецкага і Слонімскага паветаў. Невялікую колькасць вучняў складалі дзеці святароў і дзякаў.

Аплата за вучобу ў гімназіі была невялікая. Ды і то аплочвалася вучнямі не вельмі рэгулярна, бо вучылася там сялянская бедната. Таму дырэкцыя гімназіі мела вялікія матэрыяльныя клопаты, а на-

стаўнікі-беларусы працавалі ахвярна, зарабляючы часам толькі па 50 злотых у месяц, а гэтых фінансаў хапала толькі на харчаванне і аплату за жыллё. Ахвярна працаваў і дырэктар гімназіі Рыгор Якубёнак. Ён выкладаў у старэйшых класах матэматыку, роднае слова і гімнастыку. Акрамя гэтага знаходзіў час на працу ў сталярцы, дзе сам асабіста рамантаваў вокны, дзверы, парты.

Адносіны паміж вучнямі і настаўнікамі былі ў гімназіі вельмі шчырымі. Гэта была адна сям'я. Вучні вельмі добра разумелі ахвярную працу настаўнікаў. Клецкая беларуская гімназія тады была сапраўднай кузняй беларускага нацыянальнага выхавання.

У гімназіі існавалі літаратурны і драматычны гурткі, хор і аркестр. Тут вельмі часта ладзіліся розныя мерапрыемствы. Вакол на сценах прыбраныя партрэты беларускіх паэтаў і пісьменнікаў: Купалы, Коласа, Багдановіча, Гаруна, Бядулі і інш.

Угодкі незалежнасці Беларусі ўрачыста святкаваліся гімназіяй штогод. Ад пачатку яе заснавання. Але 1929 год адзначаўся асабліва ўрачыста па дзвюх прычынах. Першая — у гэтым годзе рыхтаваўся выпуск 16 васьмікласнікаў, у тым ліку і аўтара гэтых успамінаў. Другая — у той час Клецкая беларуская гімназія мела добры струнны аркестр і надзвычайна моцны і прыгожы хор пад кіраўніцтвам вядомага беларускага дырыжора-кампазітара Антона Валынчыка.

У дзве гадзіны дня пачалася цырымонія. Паміж грамады 180 вучняў прайшоў педагагічны персанал, які заняў месца ў прэзідыуме... Акадэмію адкрыў дырэктар гімназіі Рыгор Якубёнак, які коратка праінфармаваў усіх аб беларускім свяце незалежнасці. Магутны і прыгожы хор выканаў нацыянальны гімн «Не пагаснуць зоркі ў небе...» Глыбока запалі ў душу моладзі словы «Не загіне край забраны, пакуль будуць людзі». Пасля гімна дырэктар расказаў аб гістарычных падзеях у Беларусі.

Пасля ўрачыстай часткі пачаўся канцэрт. Моцна гучалі песні Антона Валынчыка, напісаныя ім у Клецку. Гэта такія песні, як «За праўду», «Устаньце, хлопцы», «Не бядуй», чароўная сваім выкананнем песня «Ліпы старыя» і інш. Песні перапляталіся дэкламацыямі патрыятычных вершаў беларускіх паэтаў.

У Клецкай беларускай гімназіі Антон Валынчык першым чынам узяўся за арганізацыю хору. І яму гэта ўдалося. Хор налічваў 60 вучняў. За тры месяцы працы Валынчыку ўдалося наладзіць у гімназіі першае выступленне хору. Дасканала выкананыя беларускія песні, пераважна самога кампазітара і дырыжора, мелі вялікі поспех. Пры дапамозе хору гімназія праводзіла шырокую нацыянальна-

культурную працу як у самім Клецку, так і ў навакольных вёсках. А ў 1928 годзе Антон Валынчык арганізаваў у гімназіі яшчэ і струнны аркестр, які налічваў 50 чалавек. Часта наладжваліся канцэрты, выступленні, гастролі, а грошы папаўнялі пустую касу гімназіі.

Пяцігадовая праца ў Клецкай беларускай гімназіі для Антона Валынчыка была самым шчаслівым перыядам яго жыцця. «У мяне назаўжды ў памяці Клецкая гімназія. Там неяк усё было па-асабліваму, там выкладчыкі і навучэнцы жылі адной сям'ёй — душа ў душу. Якубёнак... гэта быў цудоўны, рэдкі, дзівосны, непараўнальны чалавек, папраўдзе родны бацька дзецям. Ён аддаў ім душу, час, сродкі, усе свае здольнасці, думкі і мары. Я з дзецьмі займаўся хорам, мы ставілі драмы, у гімназіі быў аркестр. Валодзя Гуль — кантрабасіст, актывісты хору — Мароз, Шыдлоўскі... Арэнь Барыс — цудоўны бас, Валя Тычына — альт... Але ў гімназію пастаянна прысылалі паганых інспектараў. Мэтай было закрыццё гімназіі. Памятаю, у 1929 годзе прыслалі з Віленскага куратарыума інспектара Мяноўскага — вельмі гадкага чалавека. Хадзіў на ўрокі, прыдзіраўся да дробязей, даводзіў выкладчыкаў да непрытомнасці. А я даведаўся, што ён украінец... І вечарам мы як далі яму канцэрт на паўгадзіны! Праспявалі і знакамітую «Кобзу» Давыдоўскага, і «Відзьма». Ну, і беларускія таксама: «Ліпы старыя», «Касцы». Песню «Касцы» на словы Якуба Коласа называлі па-рознаму: «Касцы», «Ідуць касцы», «На сенажаці», народных вельмі многа. Ведаеце, «Ліпы старыя» я пісаў у 1927 годзе, калі быў страшна хворы, з высокай тэмпературай, у стане трызнення. Лепшая мая рэч... А наконт Мяноўскага... Мабыць, здолелі мы яго праняць да душы. Ён нават расчуліўся і доўга дзякаваў. І галоўнае — ніякіх дрэнных наступстваў візіту! А наогул у гімназіі спявалі многа, ахвотна. Спявалі і мае: «Як на свет нарадзіўся Янка», «Зайшло ўжо сонейка», «За праўду», «Устаньце, хлопцы»... Усё ж такі гэта быў цудоўны час...», — прыгадваў у сваіх успамінах Антон Валынчык.

Напачатку 1990-х гадоў неяк пры сустрэчы запытаўся ў слонімскага паэта Анатоля Іверс (Івана Дарафеевіча Міско) пра Антона Валынчыка. Тым больш, што паэт ў канцы 1920-х гадоў вучыўся ў Клецкай беларускай гімназіі. Іван Дарафеевіч, падумаўшы, пагадзіўся мне расказаць пра свае сустрэчы з Антонам Міхайлавічам. «Зіма 1929 года была снежная і марозная, — пачаў успамінаць Анатоль Іверс. — Я паехаў на вучобу ў Клецк. Выйшлі мы з цягніка на станцыі Ляхавічы і, узяўшы з сабой чамаданы, пайшлі шукаць падводу, каб даехаць да Клецка. Селі мы, двое выгнаннікаў з Віленскай беларускай гімназіі, у буду, наставілі каўняры і рушылі ў дарогу. У

галаву лезлі невясёлыя думкі: як там сустрэнуць, ці прымуць? «Ідзіце на Слабадскую вуліцу, — адказаў дзядзька, — знойдзеце хату Івана Нікановіча, там будзе інтэрнат». Мы трапілі, як кажуць, з карабля на баль. Гімназісты вельмі ветліва сустрэлі нас, не далі нават як след абагрэцца і павялі на ёлку. У зале пачаўся канцэрт мастацкай самадзейнасці. Хор пад кіраўніцтвам настаўніка спеваў Антона Міхайлавіча Валынчыка выконваў цудоўныя, дагэтуль не чутыя беларускія песні «За праўду, за шчасце», «Як на свет радзіўся Янка» Янкі Купалы, «Ліпы старыя» на словы Якуба Коласа, «Я люблю густыя шумы», «Вечарам» на словы Уладзіміра Жылкі і інш. Гэтыя песні мяне тады заваражылі. Колькі ў іх было душэўнай прыгажосці! Але тады я яшчэ не ведаў, што музыку да вершаў беларускіх паэтаў напісаў Антон Міхайлавіч. І не ведаў таго, што ён быў маім земляком з вёскі Мялькканавічы Слонімскага павета.

Другая сустрэча з Антонам Валынчыкам адбылася ў мяне ў Гродне. Будучы аднойчы там, захацелася мне наведаць земляка. Пастукаў у дзверы Гродзенскага педінстытута, на якіх красавалася дошчачка з надпісам «Кафедра музыкі і спеваў».

—Заходзь, заходзь! — пачуўся знаёмы голас.

Прывітаўшыся, я пажартаваў:

— Хачу ўзяць інтэрв’ю.

— Можна, можна. — І Антон Міхайлавіч расказаў аб сваёй працы...

З яго слоў я даведаўся, што кампазітар напісаў музыку да многіх вершаў беларускіх паэтаў і найбольш — на тэксты Янкі Купалы і Якуба Коласа. Сабраў і апрацаваў тады каля пяцідзесяці беларускіх народных песень. А Ленінградскі завод запісаў на пласцінкі ў выкананні беларускай Дзяржаўнай капэлы яго песні «Ліпы старыя» і «Ідуць касцы».

Трэцяя сустрэча з маім земляком адбылася ў Мінску, дзе праходзілі дні Гродзенскай вобласці. Ішоў заключны канцэрт. Выступалі ўсё новыя і новыя мастацкія калектывы. І вось на сцэне пачаў выступаць хор гродзенскіх настаўнікаў на чале са сваім кіраўніком. І паліліся песні «Люблю наш край» і «Як на свет радзіўся Янка». Тыя самыя песні, што давялося чуць у дзяцінстве. Было столькі ў зале апладысментаў, што я ніколі больш у сваім жыцці не чуў, каб каму так апладзіравалі...»

Цёпла і шчыра пра Антона Валынчыка прыгадваў і былы выкладчык беларускай мовы ў малодшых класах Клецкай беларускай гімназіі Аляксей Кішкель. Аб гэтым згадваў у сваіх успамінанах заслужаны настаўнік Беларусі Апанас Цыхун: «Амаль кожны дзень мы (маецца на ўвазе Апанас Цыхун і Аляксей Кішкель — *С.Ч.*) сустракаліся. Кішкель мне вечарамі расказваў пра Клецкую гімназію. Успамінаў настаўнікаў, у тым ліку і Антона Міхайлавіча Валынчыка. Згадваў, у прыватнасці,

як кіраваў той вучнёўскім хорам, якім вялікім аўтарытэтам карыстаўся Валынчык сярод беларускага насельніцтва» (Цыхун Апанас. Выкладчыкі Клецкай беларускай гімназіі // Наша слова. 1994. № 26).

У 1929 годзе Антон Валынчык развітаўся з калектывам Клецкай беларускай гімназіі і пераехаў у Навагрудак.

Праца ў дзвюх гімназіях

Навагрудская беларуская гімназія, куды пасля Клецка прыехаў працаваць Антон Валынчык, існавала з 1919 да 1934 года. Тэрмін навучання ў гімназіі быў 8 гадоў. У ёй выкладаліся беларуская, польская, французская, лацінская, нямецкая мовы, Закон Божы, гісторыя і геаграфія Беларусі і Польшчы, сусветная гісторыя і геаграфія, матэматыка, фізіка, хімія, прыродазнаўства, маляванне, спевы, ручная праца, фізкультура і іншыя прадметы. У сярэдзіне 1920-х гадоў у гімназіі навучалася каля 250 вучняў. Гімназія існавала на сродкі бацькоў, на ахвяраванні грамадскіх арганізацый, на адлічэнні з заробкаў беларускіх паслоў, за кошт вулічных збораў і г.д.

Беларуская гімназія ў Навагрудку мела на мэце падрыхтоўку да паступлення ў вышэйшыя навучальныя ўстановы, захаванне беларускай нацыянальнай самасвядомасці, павышэнне культурнага ўзроўню, павагі да народных звычаяў і традыцый. У гімназіі дзейнічалі самадзейныя харавы, вакальны, танцавальны, літаратурны, драматычны гурткі, аркестр, спартыўныя секцыі. Вучні выдавалі нават свой часопіс на шапірографе.

Вось там да 1934 года Антон Валынчык выкладаў спевы, а таксама арганізаваў хор і аркестр, бадай ці не самы найлепшы ў Заходняй Беларусі. Пра адзін з канцэртаў у Навагрудскай беларускай гімназіі музыказнаўца Ірэна Здановіч тады пісала: «Праграма была вельмі разнастайная. Разнароднасць песень, пераплеценая з канцэртамі на мандалінах і танцамі, пакінула незнішчальнае ўражанне... Цудоўнай была кампазіцыя Валынчыка «Вечарам». На гэтую мелодыю я звярнула ўвагу яшчэ намнога раней. Часта, ідучы вечарам да хаты, я з-за муроў беларускай школы слухала выплываючую адтуль сумную, журботную песню глухога вечара, якая раптам ператваралася ў сімфонію птушынага шчэбету, шолаху лісцяў. Спынялася я тады і доўга ўслухоўвалася ў гэтую дзіўную, нязнаную мелодыю» (Чэмер Андрэй. Навагрудская беларуская гімназія. Вільнюс, 1997. С.26—27).

Не толькі талент Антона Валынчыка цанілі музыказнаўцы. Напрыклад, выкладчык музыкі і спеваў Навагрудскай польскай дзяр-

жаўнай гімназіі імя Адама Міцкевіча прафесар Лазінскі вельмі часта прыводзіў свае класы ў беларускую гімназію, каб паслухаць рэпетыцыі хору Валынчыка. Дзеці займалі месца на самых апошніх лаўках і ціха сядзелі да канца рэпетыцыі. Прафесар Лазінскі глыбока шанаваў Антона Валынчыка і шчыра пакланяўся яго самабытнаму таленту. А Андрэй Чэмер згадваў: «Кожнаму, хто сустракаўся з Валынчыкам, назаўсёды запомнілася высокая культура і шчырая спагаднасць гэтага чалавека. Яго сонечны характар нагадвае мне дзядзьку Язэпа Драздовіча і Пётру Сергіевіча. Відаць, гэта адметная рыса вялікіх мастацкіх талентаў» (Чэмер Андрэй. Навагрудская беларуская гімназія. Вільнюс, 1997. С.26—27).

У чэрвені 1934 года польскія ўлады закрылі Навагрудскую беларускую гімназію. Большасць яе вучняў паехалі працягваць вучобу ў Вільню, а іншыя перайшлі вучыцца ў польскую гімназію імя Адама Міцкевіча. Перайшоў на працу ў польскую гімназію і Антон Валынчык. Аб гэтым нават са шкадаваннем пісаў часопіс «Шлях моладзі»: «Менш, на жаль, маем вестак аб заслужаным працаўніку для беларускай песьні і кампазытару Антоне Валынчыку, вучыцелю беларускай гімназіі ў Навагрудку. Апрача працы пры вядзеньні хору гімназіяльнага і агульнага, А. Валынчык зьяўляецца аўтарам цэлага раду песьняў на словы беларускіх паэтаў, як Колас, Купала, Жылка і г.д. Выступленьні хору і аркестру А. Валынчыка былі ў сваім часе ў Навградку сапраўднай мастацкай стравай. Над народнай песьняй А. Валынчык не працуе. Апошнім часам, у зьвязку з зачыненьнем беларускай гімназіі ў Навградку і пераходам А. Валынчыка ў гімназію польскую там жа, творчасць ягоная на ніве беларускай з канешнасьці мусіла агранічыцца. З беларускага пункту гледжаньня вялікая гэта шкода» (Шлях моладзі. 1937. № 1. С.15—16).

Тым не менш Антон Валынчык ад беларускаці ніколі не адыходзіў. Вядомасць і аўтарытэт яго так выраслі, што таленавітага кампазітара запрасілі ў Вільню праводзіць святы студэнцкіх хораў. Здавалася б, былі ўсе падставы замацавацца ў буйным культурным цэнтры. Але Антон Валынчык выбірае іншы шлях. Сумленне мастака падказвае яму неабходнасць пашыраць свае музычныя веды, і ён уладкоўваецца на вучобу ў Варшаўскую кансерваторыю пры Крамянецкім музычным ліцэі, дзе пад кіраўніцтвам вядомых майстроў Б. Рачкоўскага і К. Сікорскага чатыры гады вывучае «сакрэты» хормайстарскай справы, фальклардыстыку і гармонію.

У лютым 1925 года ў Варшаўскім універсітэце быў адкрыты багаслоўскі праваслаўны факультэт. Вялікае дачыненне да адкрыцця гэтага факультэта меў Мітрапаліт Варшаўскі і ўсяе Польшчы

Дзіянісій (Канстанцін Валядзінскі). Сам Канстанцін Валядзінскі быў рускім чалавекам, які скончыў Казанскую духоўную акадэмію. У 1924—1948 гадах кіраваў польскай аўтакефальнай праваслаўнай царквой. Пасля адкрыцця праваслаўнага багаслоўскага факультэта ў Варшаўскім універсітэце быў прафесарам гэтага факультэта.

Аднойчы да Дзіянісія завітаў Антон Валынчык і паказаў яму свае ўласныя царкоўныя музычныя творы з прапановай надрукаваць іх. Уладыка Мітрапаліт, спасылаючыся на тое, што не з'яўляецца спецыялістам у царкоўнай музыцы, адмовіў у просьбе Валынчыку. Пры гэтым Дзіянісій дадаў, што і так маецца шмат добрых царкоўных песнапенняў.

Але беларускі кампазітар і дырыжор не пакрыўдзіўся. Пазней, у першыя пасляваенныя гады, Антон Валынчык будзе выкладаць царкоўныя спевы ў Мінскай духоўнай семінарыі ў Жыровічах. Вось толькі дзе падзеліся яго ўсе музычныя царкоўныя творы — пакуль невядома. Барыс Данілюк з ЗША ў лісце да аўтара гэтай кнігі паведаміў неяк, што была інфармацыя аб тым, што частку гэтых твораў нехта выявіў у Вялікабрытаніі.

Вяртаючыся ў Навагрудак, хочацца нагадаць яшчэ адзін выпадак, які згадваў Міхась Шунько — саліст хору Валынчыка: «Восенню 1939 года мы выступалі ў сваёй вёсцы. У праграме канцэрта была песня «Ідуць касцы» Антона Валынчыка на словы Якуба Коласа. Калі выконвалі апошні куплет, харысты нечакана ўзялі ў рукі сярпы і косы, якія загадзя былі падрыхтаваныя, і, падняўшы іх высока над галовамі, з вялікім пад'ёмам праспявалі апошнія радкі:

Касцы, ваякі ціхай працы,
Выходзяць з косамі на пляцы,
І на палоскі верставыя
Кладуцца коскі іх крывыя.

Палякі, якія сядзелі ў зале, атрымалі шок. А беларусы радасна апладзіравалі і нехта нават крыкнуў: «Ура!» (Антоник Виталий. Минская духовная семинария в годы ее первого возрождения // Труды Минской духовной академии. Жировичи. 2002. № 1. С.43—44).

У родным Слоніме

З пачаткам Другой сусветнай вайны Антон Валынчык з сям'ёй пераехаў у родны Слонім. У горадзе над Шчарай ён стаў працаваць настаўнікам спеваў у сярэдняй школе. Але падчас нямецкай акупацыі са школы зрабілі прагімназію і настаўніцкую семінарыю. І Валынчык, як выбітны майстра спеваў і музыкі, працаваў і ў прагімназіі, і

ў настаўніцкай семінарыі. Пра гэты час у Слоніме згадвае ў пісьме да аўтара гэтай кнігі яго былая вучаніца Надзея Дземідовіч: «Антон Валынчык шмат ведаў беларускіх народных песень, вершаў беларускіх паэтаў, пісаў да іх музыку. У палітыку ён не залазіў, і песні падбіраў больш народныя, а таксама пра прыроду свайго краю. Ён быў не ганарыстым, а простым чалавекам, сціплым і даволі разумным. Падчас акупацыі, калі я вучылася, пачала складаць нейкія вершыкі. Аднойчы выпадкова Антон Валынчык зазірнуў у мой сшытак, які ляжаў на лаўцы, дзе я сядзела на занятках. На ўроку ён прамаўчаў, але падчас перапынку на калідоры паклікаў мяне да вакна і ціха сказаў: «Ты зразумей, які цяпер час і памятай, што нельга сёння пісаць і ўзгадваць ні пра бальшавікоў, ні пра немцаў, бо і адны, і другія за гэта могуць нас знішчыць. Пішы аб прыродзе, пра свой край, пра сваю школу, сяброў, складай казкі, яны ў цябе добра атрымліваюцца. Не лезь у палітыку, бо гэта брудная справа, а ты яшчэ малая...».

У Слоніме дзейнічала праваслаўная царква. Немцы маліцца не забаранялі. Там быў святар, які адпраўляў набажэнствы на рускай мове. Пры царкве быў і дзяк, які кіраваў царкоўным хорам. Але калі на вялікія святы ў царкве збіралася мноства народу, спадар Валынчык заўсёды быў у царкве, і ўжо не дзяк кіраваў хорам, а Антон Міхайлавіч.

Антон Валынчык з царкоўным хорам у Слоніме. 1930-я гады

У 1944 годзе я неяк спаткала Антона Валынчыка на вуліцы ў Слоніме. Ён вельмі кепска выглядаў — схуднеў, быў апрануты ў нейкі абшморганы, налатаны пінжак. Мы сталі гутарыць і ён упершыню выказаўся пра немцаў: што яны нашы ворагі, што ад іх усяго можна было чакаць і што тварылі яны — ты сама ведаеш. Цяпер таксама нялёгкі час, але імкніся вучыцца, нікуды не лезь. На гэтым я са спадаром Валынчыкам развіталася назаўсёды.

Пасля заканчэння вайны Антону Валынчыку ў Слоніме было жыць няпроста. Вельмі часта яго наведвалі супрацоўнікі НКУС. Што настаўніка і рэгента выратавала ад арышту — цяжка сказаць. Магчыма сваякі і сябры, якіх на Слонімшчыне ў яго было шмат. А магчыма віны ў слонімскага кіраўніка хораў і настаўніка спеваў ніхто так і не знайшоў. Але пасля вайны Антон Міхайлавіч шмат гадоў шукаў працы, у пошуках яе вандраваў па ўсёй Беларусі — працаваў у Маладзечне, Ашмянах, Горках, Мінску, Пухавічах, Іўі, Лідзе, Гродне. Ён заўсёды быў пад пільным вокам КДБ. З часоў Клецкай беларускай гімназіі і да канца свайго жыцця кампазітар і дырыжор насіў кляймо нацыяналіста. Заслужаны настаўнік Беларусі Аляксандр Пасько, які жыў у Слоніме, прыгадаў, як сустракаўся з Антонам Валынчыкам у пасляваенны час. «У нашай сям'і пра яго вельмі добра адгукаліся. Ды й у Слоніме ўсе казалі пра Антона Валынчыка толькі шчырыя словы. Я памятаю яго падцягнутым, хударлявым, энергічным, ён любіў насіць карычневы плашч і капялюш. Мая родная сястра наведвала хор, якім кіраваў кампазітар. Гэта быў тыповы беларускі інтэлігент, вельмі сціплы, шчыры, размаўляў з намі па-беларуску. Мне здаецца, што ад рэпрэсій яго выратавалі самі выканаўцы. Ім шкада было арыштоўваць і ў чымсьці абвінавачваць гэтага таленавітага і апантанага музыкай чалавека».

У Маладзечне

Найбольш плённа пасля вайны Антону Валынчыку працавалася ў Маладзечне. Ён так захапіўся сваёй працай, што ў вольны ад работы час адпраўляўся ў дарогу па Беларусі. Кампазітар і хормайстар ездзіў і хадзіў па вёсках і ўсіх, хто любіў музыку, клікаў у свой ансамбль у Маладзечна.

Аднойчы прыехаў у Пінск. Ідзе па адной з вуліц і чуе, аднекуль даносіцца песня. Цудоўны дзявочы галасок спяваў: «Ой, рэчанька, рэчанька...» Антон Міхайлавіч уважліва прыслухаўся і накіраваўся туды, адкуль лілася песня. Зайшоў ў маленькую кавярню і спыніў-

ся каля ўваходу. Там нікога не было, акрамя адной дзяўчынкі. Яна прыбірала са сталоў посуд і спявала. Убачыўшы незнаёмага мужчыну, дзяўчынка збянтэжылася і спыніла песню. «Спявай, спявай. Гэта вельмі прыгожа», — сказаў ёй Антон Міхайлавіч. І яна зноў заспявала. А калі скончыла пець, ён звярнуўся да яе з пытаннем: «А можа ў наш ансамбль пойдзеш?» І дзяўчына пагадзілася.

Так папаўняўся калектыў у Маладзечна. Хутка ў ім было 40 юнакоў і дзяўчат, якія прыйшлі туды, як кажуць, з гушчы народнай. Праз некалькі месяцаў пасля таго, як Мінскі міжабласны ансамбль песні і танца ў Маладзечна ўзначаліў Антон Валынчык, калектыў выступіў з першай праграмай. Потым былі паспяховыя выступленні па Беларусі, у Прыбалтыцы, ва Украіне. І ўсюды ўдзячныя гледачы ўзнагароджвалі калектыў з Маладзечна апладысментамі і кветкамі. У той час Антон Валынчык атрымаў першую Ганаровую грамату за развіццё самадзейнага мастацтва рэспублікі і актыўны ўдзел у ім.

Пра Антона Валынчыка ўспомніў заслужаны работнік культуры Рэспублікі Беларусь, ганаровы грамадзянін горада Маладзечна, мастацкі кіраўнік ансамбля песні і танца «Спадчына» дзяржаўнай установы «Палац культуры г.Маладзечна» Іосіф Сушко: «З Антонам Міхайлавічам Валынчыкам я пазнаёміўся ажно ў 1956 годзе, калі ён працаваў хормайстрам у прафесійным ансамблі песні і танца «Партызанскі». Гэты ансамбль быў заснаваны яшчэ ў 1943 годзе ў партызанскай зоне Мядзельшчыны. У тыя 1950-я гады я працаваў мастацкім кіраўніком у клубе ў гарадскім пасёлку Варапаева. А ансамбль «Партызанскі» быў частым госцем у нашым клубе. Тут я з Валынчыкам і пазнаёміўся. Пачынаючы з 1955 года ў Маладзечанскай вобласці штогод праходзілі агляды аматарскіх калектываў. Лепшыя нумары адбіраліся на заключны канцэрт, дзе галоўным дырыжорам быў Антон Валынчык.

Антон Міхайлавіч развучваў партыі пад сваю скрыпачку, на якой ён даваў абсалютную інтанацыю для голасу, а дзе было патрэбна — дырыжыраваў смычком. Ён ніколі не павышаў голасу на таго, хто няправільна спяваў.

З 1959 года я працаваў метадыстам у абласным Доме народнай творчасці па музыцы і кіраваў Лебедзеўскім хорам, якому ў 1963 годзе было прысвоена званне «Народная харавая капэла». Антон Міхайлавіч у гэтыя гады яшчэ кіраваў народным хорам у Вілейскім раёне ў вёсцы Бараўцы. Шмат разоў па яго просьбе я ездзіў з ім на рэпетыцыю і акампаніраваў на баяне ўвесь ягоны рэпертуар. Пасля

рэпетыцый ці канцэртаў мы часам любілі пасядзець, пагутарыць пра мастацтва, пра жыццё, пра духоўнасць. Я любіў яго слухаць, таму што ён заўсёды казаў праўду, казаў шчыра і адкрыта. Антон Міхайлавіч быў для мяне вялікім аўтарытэтам як музыкант і як чалавек. І вельмі добра адносіўся да мяне. Аднойчы быў такі выпадак. У 1959 годзе Домам народнай творчасці ў Маладзечне быў аб'яўлены конкурс на лепшую песню для свята песні на возеры Нарач, якое праводзілася штогод 3 ліпеня. У гэтым конкурсе ўдзельнічалі Валынчык, Гембіцкі, я і інш. Нашы песні адвезлі на прагляд Рыгору Шырму і Генадзю Цітовічу. І хутка для свята была прапанавана мая песня на словы Адама Русака «Слаўся народ беларускі». Таму што яна была прасцейшай, лягчэйшай, а песня Валынчыка — была больш разгорнутай, складанай у харавым плане. Мне напачатку было неяк ніякавата, што ўзялі менавіта маю песню, а не Антона Міхайлавіча. Але ён на мяне зусім не пакрыўдзіўся, наадварот, узяў ноты маёй песні і паказаў мне гарманічныя музычныя памылкі. Я паслухаў яго, пагадзіўся і ўсе памылкі выправіў. Гэтым прыкладам я хачу падкрэсліць добрыя чалавечыя якасці кампазітара Антона Валынчыка.

Жыў ён у Маладзечна на вуліцы Вялікі Гасцінец у маленькім пакойчыку са сваёй мілай жонкай (Антон Валынчык быў жанаты двойчы — *С.Ч.*). Не так часта, але я там бываў. Потым, калі мы развіталіся, я шмат апрацовак ягоных песень выкарыстоўваў у сваёй «Спадчыне». Яго песні «Сонейка зайшло», «Як на свет радзіўся Янка» дваццаць гадоў былі ў рэпертуары ансамбля песні і танца «Спадчына»...

У маёй памяці Антон Міхайлавіч Валынчык застаўся шчырым і добрым чалавекам, вялікім майстрам харавога мастацтва».

З песняй праз жыццё

З 1961 года Антон Валынчык стала жыве ў Гродне. У горад над Нёманам яго запрасілі выкладаць музыку і спевы ў Гродзенскім педагагічным інстытуце імя Янкі Купалы. У архіўнай даведцы Гродзенскага ўніверсітэта так і запісана: «Загадам № 46 ад 25 красавіка Антон Міхайлавіч Валынчык прыняты на працу на пасаду выкладчыка кафедры музыкі і спеваў з 16 красавіка 1961 года. Загадам № 127 ад 13 верасня 1961 года залічаны старшым выкладчыкам і прызначаны загадчыкам кафедры музыкі і спеваў з 1 верасня 1961 года».

У Гродне Антон Валынчык не толькі плённа працаваў загадчыкам кафедры музыкі і спеваў Гродзенскага педінстытута, але аднача со-

ва з’яўляўся хормайстрам гродзенскага народнага ансамбля песні і танца «Нёман», быў мастацкім кіраўніком Гродзенскай народнай капэлы настаўнікаў. Прыгадвае беларускі кампазітар Віктар Войцік: «На жаль, я мала кантактаваў з шаноўным спадаром Антонам Валынчыкам. Я быў зусім юным, іграў у ансамблі «Нёман» на балалайцы. Толькі зрэдку мне прыходзілася назіраць за работай хору. Антон Міхайлавіч мне запомніўся высокім і хударлявым чалавекам. У яго постаці было нешта імклівае і артыстычнае. Памятаю, як ён карпатліва працаваў над сваім творам «Ліпы старыя». Увесь час нервова штосьці падпраўляў і ў харавой партытуры і ў гучанні хору. Магу яшчэ адзначыць, што Антон Міхайлавіч дамагаўся ад харыстаў высокай харавой культуры. Трэба сказаць, што хор у ансамблі «Нёман» пад яго кіраўніцтвам быў даволі добрым, але са спевамі ў стылі «а капэла» выступаў рэдка».

Незабыўныя тыя часы былі ў жыцці гродзенскіх калектываў, калі там за пультам стаяў Антон Валынчык. Высокая творчая патрабавальнасць хормайстра, уменне здабыць інтанацыйную чысціню спявання, дамагчыся сапраўднага гучання і ансамблевасці партый, глыбіня прачытання аўтарскай партытуры —усё гэта заўсёды вабіла тых, хто разумеў і любіў харавую музыку.

Багацце рэпертуару тых калектываў, якімі кіраваў Антон Валынчык, была адной з іх адметных рысаў. Каб упэўніцца ў гэтым, хочацца нагадаць хаця б рэпертуар той Гродзенскай капэлы настаўнікаў, якой паспяхова кіраваў слынны маэстра. Там былі і бахаўскі хор «Сэрца, маўчы», і «Вячэрняя песня» Танеева, «Ухваленне прыроды» Бетховена, і «Что смолкнул веселия глас...» Чайкоўскага, цудоўныя творы Рымскага-Корсакава, Кюі, Шуберта, Манюшкі, Вебера, Расіні, не кажучы ўжо пра музыку Аляксандрава, Дунаеўскага, Хрэннікава, Фляркоўскага, іншых майстроў песні, а таксама шматзначны рэпертуар беларускіх аўтараў. Такому рэпертуару мажа пазайздросціць і сёння не адзін прафесійны харавы калектыў. А песні Антона Валынчыка «Ліпы старыя» і «Касцы» на словы Якуба Коласа — гэта найярчэйшы ўзор харавой музыкі, у якой аўтар выступаў не толькі знаўцам сакрэтаў партытуры для ансамблевага спявання, але таксама тонкім мастаком, які выдатна пераўтвараў багацце народнай музычнай мовы ў строгі і дакладны па форме твор. Больш 100 хораў, песень, апрацовак музычнага фальклору напісана ім. Нават самыя патрабавальныя прыхільнікі харавой музыкі не змогуць знайсці ў гэтай творчасці адхіленняў ад прафесій

ных законаў і мастацкага густу. Натхнялі кампазітара цудоўныя радкі Янкі Купалы, Якуба Коласа, Пятруся Броўкі, Адама Русака і іншых беларускіх паэтаў, у творах якіх адлюстраваны прыгажосць роднага краю, самаадданая праца людзей, з якімі сутыкаў яго лёс. А колькі плёну было ад супрацоўніцтва Антона Валынчыка з самадзейнымі кампазітарамі, музыцы якіх ён першы даваў пуцёўкі на эстраду. Кампазітар шчыра і самааддана кансультаваў як хормайстар шматлікія харавыя калектывы Гродзеншчыны. Тым не менш з-за незразумелай нячуласці да Антона Міхайлавіча некаторых работнікаў і адказных чыноўнікаў за культурнае жыццё Гро-дзеншчыны, ён рана пакінуў і Гродзенскую капэлу настаўнікаў, і народны ансамбль песні і танца «Нёман». Капэле ён аддаў 6 гадоў сваёй творчасці, а «Нёману» — 4 гады. Прыгадвае былы дырэктар Гродзенскага абласнога Дома народнай творчасці Марк Коп: «Абласны Дом народнай творчасці ў Гродне я ўзначальваў 27 гадоў — з 1971-га да 1998-га. І музычнай творчасцю Гродзеншчыны я вельмі цікавіўся і добра яе ведаю. У пасляваенны час у Гродне была створана і актыўна працавала сапраўдная кампазітарская школа, праз якую прайшлі такія вядомыя кампазітары, як П.Радаліцкі, Л.Ляшэнка, С.Малчанаў, Л.Амелін, П.Шаўко, У.Ширкевіч, В.Нікіценка, Э.Казачкоў, М.Гарабец, І.Трухалёў, А.Аржаннікаў, А.Шыдлоўскі, Я.Петрашэвіч, В.Войцік і, вядома ж, Антон Міхайлавіч Валынчык. Антон Валынчык быў сапраўдным фанатыкам беларускай музыкі і песні. Ён, як і Цітовіч, як і Шырма хадзіў па вёсках і збіраў беларускія народныя песні. Пасля іх апрацоўваў. У 1970-х гадах Антон Міхайлавіч стварыў адзіны ў вобласці Новагерніцкі мужчынскі хор у Шчучынскім раёне сумесна з гродзенскім заводам «Аўтапровад». І мы Валынчыка пастаянна вазілі туды на рэпетыцыі. І ён вывеў гэты хор на рэспубліканскі ўзровень. Былі і да яго падобныя хары і пасля яго, але гэта было не тое. Ён валодаў выключным музычным слыхам. Валынчык даставаў сваю скрыпачку, настройку рабіў і хор з першых рэпетыцый спяваў трохгалоссе. Антон Валынчык быў спецыялістам ад Бога.

А пазнаёміўся я з Антонам Міхайлавічам тады, калі быў студэнтам Гродзенскага педінстытута імя Янкі Купалы. І паколькі я меў музычную адукацыю, вучыўся і адначасова быў канцэртмайстрам у інстытуцкім хоры. Спачатку хорам кіраваў Павел Радаліцкі, а калі ён памёр — кіраўніком стаў Антон Валынчык. Вось тады мы з ім і пазнаёміліся.

Калі я працаваў у Доме народнай творчасці, Антона Міхайлавіча мы пастаянна запрашалі ў журы на розныя конкурсы, фестывалі,

агляды. Валынчык — гэта была музычная глыбіня, талент, энцыклапедыя. У апошнія гады жыцця, мы прыйшлі да яго, каб ён перадаў нам свае сшыткі нот і песень. А ён кажа: «Не, хлопцы, не дам. Вы ўсе роўна ўсё сапсуяце». Ён быў у сваёй справе — суперпрафесіянал, мэтр, вялікі знаўца. Яго заўсёды хвалявала чысціня беларускай мелодыі, чысціня роднай мовы, шчырасць у гэтых пытаннях. У Беларусі іх можна паставіць разам — Шырму, Цітовіча, Валынчыка і Роўду. Гэта вялікія беларускія музычныя рэгенты.

Антон Міхайлавіч вельмі не любіў хамства, быў даволі інтэлігентным чалавекам. Бяздарных людзей, якія імкнуліся з сябе стварыць вялікіх знаўцаў музыкі, ён не вельмі паважаў. За тое, што ён кіраваў у свой час царкоўнымі харамі, да яго неяк чыноўнікі адносіліся асцярожна. Ён не быў членам кампартыі, ён жыў песняй. Але не любіў і не пісаў розных партыйных і ленінскіх гімнаў, яго хвалявала найперш наша беларуская песня. На жаль, да сённяшніх дзён памяць пра яго ў Гродне не ўшаноўваецца. Я, дарэчы, гадоў восем таму рыхтаваў дакументы на адкрыццё мемарыяльных шыльдаў у Гродне А. Валынчыку, А.Шыдлоўскаму, Л.Ляшэнку, А.Чопчыцу, П.Радаліцкаму. Але дакументы так і засталіся ляжаць у шуфлядах Гродзенскага аблвыканкама...»

Лепш за ўсё ў тыя 1960-я гады Антону Валынчыку працавалася ў Гродзенскім педінстытуце. Працаваў ён шчыра і аддана, быў патрабавальны не толькі да студэнтаў і выкладчыкаў, але і да самога сябе. Ён любіў і цаніў у працы прафесіяналізм. Вось што згадаў аўтару кнігі пра Антона Міхайлавіча былы студэнт Гродзенскага педінстытута журналіст Аляксей Дзямідовіч: «Вядома, у мяне, як і ў большыні студэнтаў, многае пра Антона Валынчыка пралятала міма вушэй. Але тое, што тычылася музычнага мастацтва, то мяне яно не мінула. Бо калісьці мой бацька, вясковы музыка-самавук, не толькі навучыў мяне іграць на нямецкім трафейным гармоніку, але і перадаў з маленства любоў да музыкі, захапленне яе віртуозамі-майстрамі. Вось таму я, студэнт першага выпуску факультэта педагогікі і методыкі, з пачатку вучобы падыходзіў да ўсяго таго, што тычылася нашай музычнай адукацыі на факультэце, менавіта з гэтай бацькоўскай меркай. Да таго ж, з першага курса мне давялося яшчэ і працаваць на палову стаўкі лабарантам кабінета музыкі. Такім чынам, я быў у нейкай ступені і памагатым нашых выкладчыкаў, такіх цудоўных педагогаў як Павел Аляксандравіч Радаліцкі, Антон Міхайлавіч Валынчык, Вера Антонаўна Нісцюк і інш. Калі першы з іх — Павел Аляксандравіч

Радаліцкі быў як на ўроках музыкі, так і на канцэртах самым ветлівым і абаяльным, то Антон Міхайлавіч Валынчык пры ўсёй яго справядлівасці заўсёды прытрымліваўся дысцыпліны і патрабавальнасці да кожнага, хто прысутнічаў на яго лекцыях ці практычных занятках. Маэстра Валынчык лічыў, што музыку і песню ўсе павінны любіць так, як ён і не інакш. Таму на яго занятках проста сядзець і не слухаць, што казаў выкладчык, ды яшчэ сам загадчык кафедры музыкі і спеваў, нельга было. Калі ж знаходзіліся такія, хто проста бавіў час, гэта выводзіла педагога з раўнавагі, нават злавала яго. Тым не менш Антона Міхайлавіча мы ўсе любілі. А калі ў музкабінеце заставалася якая вольная хвіліна, мы прасілі выкладчыка паіграць на скрыпцы і праспяваць якую-небудзь найбольш папулярную рэч са сваіх твораў. Лёгкая ўсмешка асвятляла яго, здавалася б заўсёды строгі твар, і Антон Міхайлавіч сваім ціхім, трохі сіпаватым, але шчырым голасам пачынаў, затым рабіў пройгрыш — і песня працягвалася да таго часу, пакуль такія радасныя хвіліны не перапыняў залівісты званок на калідоры... Яго скрыпку, як і аўтара песень, мы ўсе шчыра любілі... Як жа сёння хацелася б вярнуцца ў той нялёгкі, але шчаслівы малады час!..»

Два гады працы ў Гродзенскім педінстытуце для Антона Міхайлавіча не прайшлі марна. Загадам Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР ад 28 верасня 1963 года Антону Валынчыку было прысвоена ганаровае званне «Заслужаны дзеяч культуры Беларусі». У архіве Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы захоўваецца некалькі характарыстык на Антона Міхайлавіча Валынчыка, падпісаныя былымі рэктарам педінстытута Д.С. Маркоўскім, сакратаром парткама (Антон Валынчык членам кампартыі ніколі не быў — *С.Ч.*) І.П. Крэнем і старшынёй мясцкама П.В. Васільевым. Гэтыя характарыстыкі пісаліся на прысваення яму заслужанага дзеяча культуры Беларусі, на розныя ўзнагароджванні, на хадатайніцтва ў выканкам Гродзенскага гарадскога савета дэпутатаў працоўных аб прызначэнні Антону Валынчыку персанальнай пенсіі рэспубліканскага значэння. Праўда, персанальнай пенсіі рэспубліканскага значэння Антону Міхайлавічу так і не далі. Тым не менш давайце пачытаем адну з характарыстык на нашага слыннага педагога і кампазітара: «Антон Міхайлавіч Валынчык з’яўляецца выдатным спецыялістам сваёй справы, дасканала валодае методыкай выкладання, аддае ўсе сілы і веды для павышэння музычнай адукаванасці і культуры студэнтаў. З’яўляючыся загадчыкам кафедры, ён правеў

вялікую працу па паляпшэнню выкладання музычных прадметаў і па павышэнню якасці працы гурткоў мастацкай самадзейнасці. Інстытуцкі хор, які ўзначальваў Антон Міхайлавіч, штогод выступаў на гарадскіх аглядах мастацкай самадзейнасці. Вялікую дапамогу аказваў А.М.Валынчык настаўнікам школ г.Гродна і вобласці ў справе павышэння іх тэарэтычнага і метадычнага ўзроўню ў выкладанні музыкі і спеваў. Добры знаўца харавога мастацтва, Антон Міхайлавіч унёс вялікі ўклад у развіццё музычнай культуры Заходняй Беларусі. Больш 55 гадоў працоўнай дзейнасці ён прысвяціў служэнню свайму народу на ніве музычнай асветы.

Працуючы выкладчыкам музыкі ў настаўніцкай семінарыі, у сярэдніх школах, а потым у педінстытуце, з'яўляючыся мастацкім кіраўніком Беларускага дзяржаўнага міжабласнога ансамбля песні і танца, хармайстрам народнага ансамбля песні і танца «Нёман», харавой капэлы настаўнікаў г.Гродна і шэрагу харавых калектываў Слоніма, Мінска, Маладзечна, Лунінца, Клецка, Мар'інай Горкі, Антон Міхайлавіч усе свае сілы і веды аддаў справе павышэння музычнай культуры беларускага народа. Многія калектывы вобласці, у тым ліку ансамбль песні і танца в.Збляны Лідскага раёна, народны хор вёскі Баранова Іўеўскага раёна, Дзяляціцкая народная харавая капэла, сваімі поспехамі таксама абавязаны А.М.Валынчыку.

Антонам Міхайлавічам напісана каля ста музычных твораў. Гэта хары і песні на словы Янкі Купалы («Зайшло ўжо сонейка», «За праўду» і іншыя), Якуба Коласа («Ліпы старыя», «На сенажаці», «Не бядуй», «Устаньце, хлопцы» і іншыя), П.Броўкі і А.Русака («Крочым наперад», «Слаўся народ беларускі» і іншыя), шмат апрацовак народных песень («Ці свет, ці світае», «Купалінка» і іншыя). Многія з іх уваходзяць у рэпертуар лепшых харавых калектываў рэспублікі, у тым ліку Дзяржаўнага беларускага народнага хору пад кіраўніцтвам Г.Цітовіча, Дзяржаўнай акадэмічнай харавой капэлы БССР пад кіраўніцтвм Р.Шырмы. Два творы («Ліпы старыя» і «На сенажаці») у выкананні харавой капэлы выдадзены ў грамзапісе. Гэтыя музычныя творы і песня «А зязюлька кукавала» ўвайшлі ў «залаты фонд» нашай краіны...»

І калі ў 1940—1950-х гадах Антон Валынчык не меў дзяржаўнай службы і быў незапатрабаваны як спецыяліст, то ў 1960-х гадах ён даказаў апантанай працай свае адносіны да педагогікі і беларускай культуры, хаця яму ўжо было нямала гадоў. У 1966 годзе ўпершыню за ўсё ягонае жыццё ў актавай зале Гродзенскага педінстытута быў

наладжаны творчы вечар кампазітара і дырыжора з нагоды 70-годдзя з дня нараджэння і 50-годдзя працоўнай дзейнасці. З юбілеем Антона Міхайлавіча павіншаваў і Рыгор Шырма тэлеграмай: «Шчыра віншую з днём 70-годдзя. Жадаю моцнага здароўя, асабістага шчасця і далейшых творчых поспехаў на карысць нашай Радзімы!».

Звольніўся па-асабістым жаданні з педінстытута Антон Валынчык ажно 1 сакавіка 1974 года ва ўзросце 78 гадоў.

Пра кампазітара ўспамінае кіраўнік фальклорнага ансамбля «Гарадзенскія дударыкі» кампазітар і музыкант з Гродна Яўген Петрашэвіч:

«Першы раз з Антонам Міхайлавічам я сустрэўся ў Мінску тады, калі быў яшчэ студэнтам. На адным з канцэртаў спяваў хор Валынчыка з Маладзечна. Пасля яго выступлення падняўся старшыня журы і папрасіў, каб яго хор праспяваў яшчэ раз свае песні. Гэта быў даволі рэдкі выпадак, каб журы некага прасіла выступіць зноў. Там я пазнаёміўся з Антонам Валынчыкам.

Калі ў Гродне я вёў свой прафсаюзны хор, яго наведвала і жонка Валынчыка Вольга Данілаўна. Гэта была даволі сімпатычная жанчына, добрай душы чалавек, нядрэнная спявачка.

Антон Валынчык у вольны час вельмі любіў нешта майстраваць. У яго было шмат розных інтрументаў, запчастачак, шрубікаў, гаечак. Любіў рыбалку, марыў злавіць у Нёмане сома. Ён ведаў, што недзе насупраць Каложы ў Нёмане ёсць яма і там вядзецца сом. Ён рабіў вялікія кручкі і часта туды хадзіў. А ці злавіў ён сома — я не ведаю. Рыбалка для яго была не проста захапленне, а там, на прыродзе, ён думаў музыку.

Антон Валынчык быў высокага росту, твар меў яркі, які лёгка можна было намаляваць.

Я бываў у яго дзвюхпакаёвай кватэры, мы шмат гутарылі пра наша жыццё. Але, напрыклад, пра сваё маленства ён не любіў прыгадваць. Ён быў больш замкнуты чалавек, індывідуаліст.

Антон Міхайлавіч вельмі прафесійна рабіў аранжыроўкі песень. Ён у добрых адносінах быў з кампазітарам Аляксандрам Шыдлоўскім, рабіў да яго песень аранжыроўкі. Неяк мне Валынчык расказваў, што, калі ён працаваў у Навагрудскай польскай і беларускай гімназіях, дык напісаў музыку да санетаў. І ўсе выкладчыкі былі здзіўленыя гэтым, бо напісаць музыку да санетаў вельмі нялёгка.

У яго была вельмі вялікая калекцыя пласцінак і ён меў патэфон. На некалькіх пласцінках былі і яго песні ў выкананні капэлы Рыго-

ра Шырмы. Але ён быў незадаволены самім выкананнем песень і якасцю запісаў. Чуў я, што гэтыя ўсе пласцінкі Антон Міхайлавіч перадаў Гродзенскаму праваслаўнаму сабору. Але потым адтуль іх забраў адзін чалавек. Прозвішча і адрас гэтага чалавека я не ведаю. Дарэчы, Антона Валынчыка не вельмі любілі праваслаўныя свяшчэннікі, бо яго царкоўныя хары заўсёды былі лепшымі, чым сама дзейнасць гэтых свяшчэннікаў.

Антон Валынчык быў моцны харавік акадэмічнага складу. Мы вучыліся ў яго гэтаму прафесійнаму майстэрству. Зніклі кудысь і яго царкоўныя музычныя творы. Калі памёр Валынчык, жонка пераехала да сына ва Украіну. Пра дачку я нічога не чуў...»

Антона Валынчыка не стала 13 лістапада 1985 года. У адным з пісем да аўтара гэтай кнігі заслужаны настаўнік Беларусі Апанас Цыхун (1910—2005) пры жыцці неяк згадаў, што з Антонам Валынчыкам ён шчыра сябраваў, часта сустракаўся, калі той ішоў са спінінгам ці з вудамі на Нёман. «Апошні раз быў у ягонай кватэры разам з гродзенскім кампазітарам Яўгенам Петрашэвічам. Валынчык тады ўжо цяжка хварэў — ён перанёс інсульт. Яго жонка Вольга Данілаўна выканала нам песню, якую даўней спявалі гімназісты Клецкай беларускай гімназіі кожны дзень перад пачаткам заняткаў і пасля іх: «Вучыся, нябожа, вучэнне — паможа», здаецца на словы Янкі Купалы... Хаця гэты выдатны дырыжор і кампазітар стараўся прынесці як мага больш карысці роднай Бацькаўшчыне, але наменклатуршчыкі не любілі Антона Міхайлавіча. Так ён без усялякай прычыны быў адхілены ад кіраўніцтва ансамблем песні і танца «Нёман». Прышывалі яму ярлыкі «неблагонадёжный», «националист». Пасля смерці Антона Валынчыка яго жонка Вольга Данілаўна жыве на старым месцы на вуліцы Ажэшка. Яна і зараз спявае ў царкоўным хоры», — пісаў Апанас Пятровіч Цыхун.

Застаць Вольгу Данілаўну ў Гродне мне ўжо не ўдалося. Пісаў я некалькі разоў ёй і сыну Антона Валынчыка Леаніду ва Украіну, але адказаў так і не атрымаў. Шукаў сляды і дачкі кампазітара ад першага шлюбу Дзіны Валынчык — не знайшоў. Даведаўся толькі, што пасля вайны яна з’ехала ў Вільню.

Да ўсяго сказанага вышэй, хачу дадаць, што на магіле Антона Валынчыка на гарадскіх могілках у раёне ААТ «Гродна-Азот» у Гродне ўстаноўлены яму надмагільны помнік, а на будынку Гродзенскага ўніверсітэта — мемарыяльная шыльда.

ТЭАТР МІХАІЛА ФРЫДМАНА

Тэатральны рэжысёр Міхаіл Фрыдман прыехаў у Слонім у лістападзе 1948 года. Яшчэ ў развалінах ляжаў старажытны Слонім пасля Другой сусветнай вайны, але развешаныя ўсюды афішы паведамлялі аб першым спектаклі толькі што створанага пры раённым Доме культуры тэатральнага гуртка. Кіраўніком гуртка тады быў дэмабілізаваны з арміі 27-гадовы франтавік Аляксандр Бялоў (1921—1985). У Слоніме Аляксандр Бялоў жыў да 1956 года. А пасля пераехаў у Мінск і працаваў акцёрам у Дзяржаўным рускім драматычным тэатры Беларусі. У 1977 годзе яму прысвоілі званне заслужанага артыста Беларусі. Як удзельнік Слонімскага драматычнага гуртка ў 1951 годзе ён быў узнагароджаны дыпломам на Рэспубліканскім аглядзе сельскай самадзейнасці за выкананне роляў Курачкіна ў спектаклі «Вяселле з пасагам» па п’есе М.Дзяканава і Швандзі ў спектаклі «Любоў Яравая» па п’есе К.Транёва.

У 1948 годзе Аляксандр Бялоў разам з Міхаілам Фрыдманам паставілі ў Слоніме свой першы спектакль «Шляхі-дарогі» па п’есе А.Фёдарава. Менавіта на гэтую прэм’еру клікалі слонімцаў развешаныя ўсюды афішы. Дарэчы, Міхаіл Фрыдман прыехаў у Слонім, маючы за плячыма вялікі тэатральны вопыт.

*Слонімскі народны тэатр перад паездкай на гастролі.
Міхаіл Фрыдман трэці злева, 1952 год*

Родам ён быў з Варшавы, дзе з’явіўся на свет 29 сакавіка 1894 года. У 1910—1927 гадах вандраваў як акцёр з яўрэйскімі вандроўнымі тэатральнымі трупамі па Украіне і Беларусі, скончыў маскоўскую тэатральную студыю «Свабоднае мастацтва». Дарэчы, у 1932 годзе група студэнтаў тэатральнага вучылішча пры Маскоўскім дзяржаўным яўрэйскім тэатры, якія займаліся на курсе народнага артыста СССР С.М.Міхаэлса, заявілі аб сваім жаданні пасля заканчэння вучобы паехаць на Далёкі Усход, каб стварыць там малады Яўрэйскі абласны нацыянальны тэатр. У складзе тэатральнай групы рэжысёра Марка Рубінштэйна былі і Міхаіл Фрыдман з жонкай.

А пасля вайны Міхаіл Фрыдман васемнаццаць гадоў жыў і працаваў у Слоніме. Менавіта Міхаіл Фрыдман узначаліў у тыя першыя пасляваенныя гады тэатральны гурток Слонімскага РДК, а Аляксандр Бялоў быў кіраўніком танцавальнага гуртка. Вопытны рэжысёр Фрыдман сур’ёзна працаваў над першым спектаклем, хаця яму было даволі цяжка. Не хапала дэкарацый, касцюмаў. Выручала толькі адно: для ўсіх патрэбны былі толькі вайсковыя мундзіры. А іх дастаткова пакінула вайна.

Тады ў 1948 годзе драмгурток атрымаў ад слонімцаў першыя апладысменты. Спектакль меў поспех. Яго паказвалі 32 разы. Ён і замацаваў веру самадзейных артыстаў і рэжысёра ў свае сілы. Пачалася

Слонімскі народны тэатр. Міхаіл Фрыдман (у другім радзе трэці справа) са сваімі артыстамі, 1960-я гады

сур’ёзная, мэтанакіраваная работа на сцэне, якая не спынялася дзесяцігоддзямі. Колькі пакут творчасці, памылак і расчараванняў пераносіў кожны артыст, пакуль іх гульня рабілася сапраўднай, пакуль кожны самастойна выходзіў на сцежку ўпэўненасці. Але рос талент артыстаў. Ён мацнеў на рэпетыцыях, раскрываўся ва ўсёй сваёй сіле на сцэне і гастролях.

У Слоніме ў драматычным гурку, з першых яго крокаў, была абвешчана бязлітасная барацьба з дылетанцкімі захапленнямі, абыякавымі адносінамі да заняткаў у гуртку. У пакоі, дзе праходзілі рэпетыцыі гуртка, знаходзіўся вялікі партрэт К.С.Станіслаўскага, а пад ім яго словы: «Любі мастацтва ў сабе, а не сябе ў мастацтве».

За час знаходжання ў Слоніме Міхаіл Фрыдман ажыццявіў пастаноўкі 27 спектакляў, сярод іх былі і лепшыя — «Выгнанне блудніцы» І.Шамякіна, «Вяселле з пасагам» М.Дзяканава, «Любоў Яравая» К.Транёва, «У добры час» В.Розава, «Кухарка замужам» А.Сафронава, «Жаніцьба Бялугіна» А.Астроўскага, «Апошнія» М.Горкага, «Нячыстая сіла» Г.Стафанскага, «У бэзавым садзе» Ц.Саладара і многія інш. А ў 1959 годзе драматычны гурток Слонімскага РДК атрымаў званне народнага тэатра.

У пачатку лютага 1964 года слонімскія артысты прывезлі ў Мінск спектакль «Апошнія» па п’есе Максіма Горкага. Прэм’ера адбылася ў сталіцы ў Рэспубліканскім тэатры юнага гледача. Паглядзець спектакль прыйшлі старэйшыя майстры беларускай сцэны — Ларыса Александроўская, Канстанцін Саннікаў, Вера Пола, Сцяпан Бірыла і інш. Зала тэатра была перапоўнена. Перад пачаткам спектакля перад гледачамі выступіла народная артыстка СССР Ларыса Александроўская, якая шчыра павіталала артыстаў са Слоніма, а таксама сказала, што ў спектаклі ролю Соф’і іграе народная артыстка Беларусі Вольга Галіна.

Спектакль сталічным гледачам спадабаўся. Пра гэту падзею напісалі амаль усе беларускія газеты. Пастаноўка таксама была паказана Мінскай студыяй тэлебачання. Тэатральны крытык Арсень Лабовіч у газеце «Знамя юности» 27 лютага 1964 года пісаў: «Дасягненне адзінства мастацкага стылю з’яўляецца пацвярджэннем высокага рэжысёрскага майстэрства пастаноўшчыка, кіраўніка Слонімскага народнага тэатра Міхаіла Фрыдмана. Усе выканаўцы аб’ядноўваюць свае намаганні вакол галоўнай ідэі спектакля — раскрыць перад гледачамі бесперспектыўнасць грамадскіх адносінаў, дзе чалавек чалавеку воўк. У гэтым — сучаснасць і актуальнасць пастаноўкі. Выканаўцы разумеюць, адчуваюць свае задачы, адчуваюць эпоху. Гэта добра. Разам з тым гэтыя індывідуальныя мэты не заўсёды зліваюцца

ў агульную звышзадачу спектакля, у асобных сцэнах не хапае пачуцця ансамбля. Праўда, выключна вялікую дапамогу ў гэтым сэнсе аказала калектыву Вольга Уладзіміраўна Галіна. Сваёй выдатнай гульнёй яна не толькі ўзбагаціла калектыў сцэнічным вопытам, — яе выкананне нібы сцэментавала творчыя намаганні астатніх выканаўцаў вакол вобраза Соф'і».

За спектакль «Апошнія» калектыў Слонімскага народнага тэатра і яго рэжысёр Міхаіл Фрыдман, а таксама артыстка Вольга Галіна атрымалі падзяку ад Міністэрства культуры БССР.

Добра быў падрыхтаваны і меў поспех спектакль у пастаноўцы Міхала Фрыдмана «Глыбокая плынь» па п'есе Івана Шамякіна. П'еса расказвала пра гераічную барацьбу беларускіх людзей у гады Другой сусветнай вайны. Спектакль у канцы 1950-х — пачатку 1960-х гадоў выклікаў гарачыя пачуцці гледачоў. Многія ўдзельнікі вайны, калі глядзелі гэтую сцэнічную пастаноўку, плакалі, міжволі перакідваліся думкамі ў гады вайны і зноў перажывалі за сцэнічных герояў, як за сваіх сяброў.

У 1961 годзе Міхаіл Фрыдман паставіў спектакль «Кухарка» па п'есе А. Сафронава. Працягам гэтай камедыі праз год стаў спектакль «Кухарка замужам». Як з добрымі знаёмымі гледачы сустрэліся з кубанскімі калгаснікамі Паўлінай і Сцяпанам Казанцамі, Галінай Чайкай, Андрэем Пчолкам і іх сябрамі. Хаця ў новым спектаклі былі тыя ж лірычныя канфлікты, аднак многае змянілася. Цяпер ужо Паўліна і Галя адчувалі сваю жаночую перавагу над мужамі. Узнікалі новыя непаразуменні. Але па-ранейшаму ў зале не сціхаў смех. У спектаклі было шмат гумару, рэжысёрскай фантазіі, імправізацыі акцёраў. Пра ўсе спектаклі Слонімскага народнага тэатра тады пісалі многія газеты і часопісы. Кожная прэм'ера ў пастаноўцы Міхаіла Фрыдмана асвятлялася ў друку.

У сярэдзіне 1960-х гадоў Міхаіл Фрыдман развітаўся са слонімскім тэатральным калектывам. А яго ў 1968 годзе замяніў рэжысёр Мікалай Варвашэвіч.

У ЯГО АПТЭЦЫ ЗАЎСЁДЫ ВІСЕЛА КАРТА БЕЛАРУСІ

Фармацэўт-гамеапат, актыўны дзеяч беларускай эміграцыі ў Вялікабрытаніі і Бельгіі Лаўрын Клыбік (1928—2005) — мой зямляк. Ён нарадзіўся 23 кастрычніка 1928 года ў вёсцы Хадзявічы на Слонімшчыне. Сябраваў з маім бацькам. Але Другая сусветная вайна іх сяброўства спыніла.

Лаўрын Клыбік

Лаўрын Клыбік нарадзіўся ў вясковай багатай сям'і. Бацька да арганізацыі калгасаў меў 25 гектараў уласнай зямлі. Але пасля вайны, калі на Слонімшчыну прыйшла савецкая ўлада і пачалі сілаю ўсіх заганяць у калгас, сэрца маладога гаспадара не вытрымала і ён у 1953 годзе памёр. Без бацькі засталіся 6 дзяцей. Лаўрын у гэты час быў ужо за мяжой.

Калі немцы адступалі, яны вывозілі са Слоніма, што маглі. Забралі таксама вучняў са школы, у тым ліку і Лаўрына. У чэрвені 1944 года іх дэпартавалі ў Нямеччыну, пасля — у Францыю капаць акопы, будаваць лінію абароны супраць амерыканцаў. Але доўга не прыйшлося там працаваць, бо фронт наблізіўся вельмі хутка. Амерыканцы вызвалілі падлеткаў і ўсіх накіравалі ў спецыяльны лагер. Людзей пачалі сартаваць па краінах іх паходжання. Лаўрына палічылі палякам, бо паходзіў ён з Заходняй Беларусі. Польскае войска на Захадзе шукала тады маладых і здаровых людзей, каб пакрыць свае страты ў Італіі. Польскага беларуса залічылі ў войска генерала Андэрса. Адначасова з вайсковай падрыхтоўкай юнак праходзіў курсы вайсковых радыётэхнікаў. Атрымаўшы дыплом, ён трапіў у танкавую дывізію.

Ваенная завіруха загнала юнака са Слонімшчыны праз Польшчу, Нямеччыну, Італію аж но ў Англію. Каб не губляць марна час і падвучыць англійскую мову, Лаўрын запісаўся на курсы з праграмай сярэдняй школы. Пасля дэмабілізацыі ён стаў працаваць у аптэцы памочнікам фармацэўта. Працуючы ў аптэцы, беларус заўсёды ўспамінаў Бацькаўшчыну, родную вёску і словы маці: «Вучэцеся, дзеткі, вучэцеся, бо навука — гэта скарб, які ніхто ніколі не зябярэ». І Лаўрын вырашыў вучыцца, атрымліваць адукацыю. Ён пачаў хадзіць на вячэрнія курсы ў Лонданскі «Фінчлі-каледж». І ў 1952 годзе атрымаў атэстат аб сярэдняй адукацыі і выехаў у Бельгію.

У Бельгіі Лаўрын Клыбік паступіў на фармацэўтычны факультэт Лювэнскага ўніверсітэта, пасля заканчэння якога атрымаў дыплом аптэкара. А потым здаў яшчэ дадатковыя экзамены і стаў працаваць кіраўніком аптэкі ў Брусэлі, потым у Мехалене, а ў 1966 годзе ад-

крыў уласную аптэку. Добры кантакт з кліентамі, карысныя парады аптэкара пачалі прыцягваць людзей. Ён нават сам стварыў некалькі прэпаратаў, якія да сённяшніх дзён карыстаюцца попытам не толькі ў Бельгіі, але і ў іншых краінах.

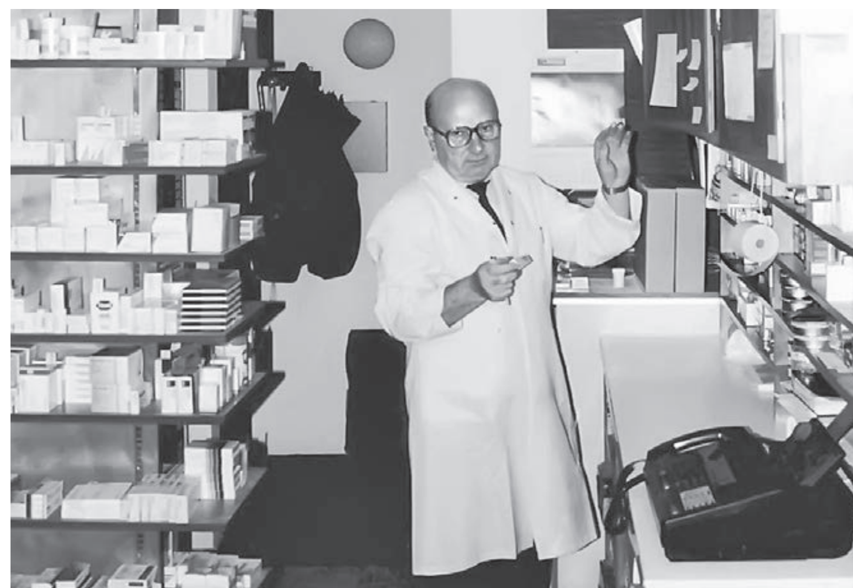
У 1977 годзе беларус са Слонімшчыны зацікавіўся гамеапатыяй, паступіў на вячэрнія курсы гамеапатычнай школы ў Брусэлі, а праз чатыры гады адкрыў сваю ўласную лабараторыю.

Пасля абароны навуковай працы «Кава і яе ўздзеянне на чалавечы арганізм» Лаўрэн Клыбік быў прыняты ў Асацыяцыю гамеапатаў Бельгіі. Яго праца выклікала вялікую зацікаўленасць у многіх краінах Еўропы. Яна была апублікавана ў медыцынскіх выданнях Францыі, Бельгіі і Беларусі. У 1994 годзе Лаўрын Клыбік выдае працу, прысвечаную прапалісу. А ў 1995 годзе выдаецца яго даследаванне «Уплыў радыеактыўнасці на жывыя арганізмы». Яно выйшла на французскай мове ў Брусэлі.

З 1994 года Лаўрын Клыбік часта наведваў сваю Бацькаўшчыну. У 1996 годзе ў Мінску ў Скарынаўскім цэнтры ён выступіў з дакладам «Гісторыя гамеапатыі». У сваім выступленні наш суайчыннік распавёў не толькі пра гамеапатыю ў цэлым, але і пра тое, ці можна гамеапатычнай медыцынай лячыць радыяцыю. Спадар Клыбік распавёў пра тое, як ён у 1994 годзе ездзіў у забруджаны радыёнуклідамі раён Валожыншчыны. Яго і калег па даследаваннях шчыра сустракалі ў Валожынскай бальніцы і стварылі ўсе ўмовы для працы. Там Лаўрын Клыбік апраменьваў сваёй лактозай ваду і алкаголь. А потым у Брусэлі ў сваёй лабараторыі прыгатаваў гамеапатычнае лякарства.

Навуковыя працы Лаўрына Клыбіка

Лаўрын Клыбік у сваёй аптэцы

Назваў яго *RAČK* (радыеактыўная чарнобыльская катастрофа). Падчас выступлення Лаўрын Клыбік прывёў шэраг прыкладаў, адзін з іх, дзе *RAČK* вылечыў сабаку. Потым гэтымі лекамі ён пачынаў лячыць людзей, якія былі апраменены чарнобыльскай радыяцыяй. Спадар Клыбік тады казаў: «*RAČK* дае надзею, хоць пакуль і невялікую, што выбраны метад гамеапатычнага лячэння ракавых захворванняў можа быць карысным. Гэты метад яшчэ ў зародачным стане. Яго трэба развіваць супольнымі сіламі шматлікіх лекараў, працавітых і сумленных, напоўненых ідэалам знайсці дапамогу фізічную і маральную для людзей, якія пацярпелі ад чарнобыльскай трагедыі. Адзін чалавек у гэтай галіне фізічна не ў стане выканаць заданне...» Спадар Клыбік заклікаў супольна змагацца супраць хваробаў ад Чарнобыльскай катастрофы. Але тады да прапаноў беларускага суайчынніка ніхто не прыслухаўся і ніхто не падтрымаў.

Тады Лаўрын Клыбік пачынаў наладжваць супрацоўніцтва з беларускімі медыкамі для апрабавання гамеапатычных сродкаў супраць хвароб, выкліканых радыяцыяй на тэрыторыі Беларусі. «Хоць усё маё свядомае жыццё праходзіць далёка ад Беларусі, — казаў Лаўрын Клыбік, — я заўсёды думаю, як дапамагчы людзям на Бацькаўшчыне». І гэта так. І дапамагаў усім, чым мог. А для музея «Беларусы ў свеце», які тады існаваў у Мінску пры Цэнтры імя Францыска

Скарыны, ён перадаў некалькі каштоўных рэліквій. Гэта вышыты беларускім арнаментам касцюм, у якім Лаўрын Клыбік выступаў у час вучобы ў Лювенскім універсітэце, дакументы, фотаздымкі 1940—1950-х гадоў, звязаныя з жыццём і дзейнасцю беларускай эміграцыі.

У 1997 годзе Лаўрын Клыбік прымаў удзел у Другім з'ездзе беларусаў свету. Ён наведаў родную Слонімшчыну, вёску Хадзявічы, дзе нарадзіўся. Сустрэчы з ім былі цікавыя і шчырыя, бо сам слонімец быў унікальным чалавекам. Ён яшчэ валодаў беларускай, рускай, нямецкай, англійскай, польскай, яўрэйскай мовамі. А каб вывучыць яшчэ і кітайскую, адкрыў рэстаран, запрасіўшы повара з Кітая. І вось што цікава, на *reception* у яго рэстаране, а таксама ў аптэцы заўсёды вісела карта Беларусі, дзе была адзначана яго родная вёска. Ён ганарыўся Беларуссю і тым, што беларус.

МОЙ ЗЯМЛЯК АЛЕГ ЛОЙКА

Мне здаецца, што мой зямляк доктар філалагічных навук, прафесар, член-карэспандэнт Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі пісьменнік Алег Лойка (1931—2008) меў вялікае шчасце, што нарадзіўся ў Слоніме на беразе ракі Шчара. Пра свой родны горад і пра Шчару ён напісаў тысячы радкоў:

І я рады, што зразумеў:
З гэтай радасцю — не таіцца,
Што я шчасце вялікае меў
Па-над Шчараю нарадзіцца!..

Упершыню са сваім знакамітым земляком я сустрэўся ў Мінску на філфаку Белдзяржуніверсітэта ў 1980 годзе. Я, як і многія мае аднакурснікі, запісаліся да яго ў літаратурнае аб'яднанне «Узлёт». Не часта адбываліся пасяджанні літаб'яднання, але калі яны былі, то праходзілі даволі цікава, весела, актыўна. І Алег Антонавіч нас адразу запамінаў, ведаў і шанаваў.

Да мяне старастай літаб'яднання была паэтка-студэнтка Ала Канапелька. А потым, калі Ала скончыла філфак, Алег Лойка прызначыў мяне. Хлопцы нават жартавалі: «Слонімцы літаратуру хочуць узяць пад свой кантроль». Іншыя называлі мяне вядомым лойкіным радком «Юнак быў з-пад Слоніма родам...» Тым не менш ніхто за гэта ў крыўдзе не быў. Літаб'яднанне актыўна працавала, а ў 1985 годзе «ўзлётаўцы» выдалі свой чарговы паэтычны зборнік «Вусны».

Быў 1984 год. На філфаку сустрэў мяне Алег Антонавіч і кажа: «На наступным тыдні будзе пасяджэнне «Узлёту», напішы аб'яву і вывесі на другім паверсе факультэта (мы тады вучыліся на Чырвонаармейскай вуліцы, 6). І я «выканаў» просьбу прафесара. Напісаў: «У такі дзень і час адбудзецца пасяджэння літаратурнага аб'яднання «Узлёт». Запрашаюцца паэты і празаікі, якія пішуць і думаюць па-беларуску».

Алег Лойка, 1953 год

Вечарам да мяне ў інтэрнацкі пакой прыбягае вахцёр і кажа, што прафесар Лойка тэлефануе і хоча тэрмінова са мной пагутарыць. Я бягу на першы паверх, падымаю трубку і чую ўсхваляваны голас Алега Антонавіча: «Сяргей, калі ты пісаў гэтую аб'яву, чым ты думаў — галавой ці іншым месцам?». «Галавой!», — адказваю. «Не думаю, што галавой, — сказаў прафесар і паклаў трубку. Нічога не зразумеўшы, я пайшоў у свой пакой. Толькі потым я даведаўся, што Алега Антонавіча па змесце аб'явы выклікалі ў рэктарат і зрабілі заўвагу. А ён папярэдзіў мяне. Бо ў тыя 1980-я гады радок «запрашаюцца паэты і празаікі, якія пішуць і думаюць па-беларуску» «пах» нацыяналізмам. У апошнія гады жыцця, калі Алег Лойка жыў у Слоніме, я яму прыгадаў гэты студэнцкі факт. Алег Антонавіч сказаў: «Ей Богу, Сяргей, не памятаю...»

У 1982 годзе прафесар Лойка выдаў у Маскве ў серыі «ЖЗЛ» кнігу «Янка Купала». Гэта была першая кніга, напісаная беларусам пра беларуса і выдадзеная ў вядомай расійскай серыі, якую заснаваў Максім Горкі яшчэ ў 1933 годзе. Пасля выхаду кнігі ў актавай зале філфака БДУ адбылася яе прэзентацыя. Зала была запоўнена студэнтамі і выкладчыкамі. Прафесар Сцяпан Александровіч выступіў з вострай крытыкай кнігі, усе астатнія выступоўцы яе хвалілі і віншавалі Алега Антонавіча з творчай удачай. Пазней я запытаўся ў свайго земляка: а чаму ваш сябра і калега так крытычна аднёсся да выдання кнігі? Алег Лойка адказаў: «Сцяпан Хусейнавіч Александровіч хацеў у Маскве выдаць адначасова кнігу і пра Якуба Коласа. Але Маскве тэкст той кнігі не спадабаўся. Вось ён і зазлаваў». Прадмову да кнігі Алега Лойкі напісаў народны пісьменнік

Беларусі Іван Шамякін. Прадмова была невялікая, але важкая. У ёй Іван Пятровіч адзначыў, што «...кніга ёсць, — гістарычна дакладная, праўдзівая, шчырая».

Супраць выдання кнігі Алега Лойкі пра Янку Купалу ў Маскве была і пляменніца Янкі Купалы Ядзвіга Юліянаўна Раманоўская. Па словах Алега Лойкі, у 1981 годзе яна паехала ў Маскву, завітала ў выдавецтва «Молодая гвардия» і прасіла, каб не выдавалі кнігу Алега Лойкі пра Янку Купалу. Але кніга выйшла. Наклад яе тады быў 150 тысяч экзэмпляраў. Тым не менш купіць у Беларусі кнігу было немагчыма. Толькі праз 16 гадоў Алег Лойка мне яе падпісаў у Слоніме: «Майму земляку і філфакаўцу Сяргею Чыгрыну, што Купалаўскімі сцежкамі крочыць. Поспехаў і шчасця! Алег Лойка, 1998 г.».

Калі Алег Лойка жыў у Слоніме, я вельмі часта яго наведваў. З ім можна было гутарыць бясконца, гутарыць на ўсе тэмы. Мне здаецца, што побач з Алегам Антонавічам я скончыў два філалагічных факультэты. Неяк я спытаў у яго: а які ганарар вы атрымалі за маскоўскае выданне кнігі пра Янку Купалу? Алег Антонавіч сказаў: «Сорак тысяч савецкіх рублёў». О, гэта былі вялікія грошы на той час! Калі груба іх перавесці ў долары, то атрымаецца — больш за сорак тысяч амерыканскіх долараў. «Я быў тады самым

Алег Лойка са студэнтамі ўніверсітэцкага літаб'яднання «Узлёт» БДУ, 1982 год

Анатоль Кулагін, Уладзімір Караткевіч і Алег Лойка ў Слоніме, 1981 год

багатым беларускім пісьменнікам. Грошай нікому не шкадаваў: даваў ці пазычаў пісьменнікам, сябрам...», — прызнаваўся Алег Антонавіч.

У Слоніме Алегу Лойку жылося цяжка, але пісалася лёгка. Хвароба яго даймала. Але, калі я да яго прыязджаў, — ён радаваўся, ажываў, усміхаўся. Алег Антонавіч адказваў на ўсе мае пытанні. Найбольш я ў яго пытаўся пра Янку Купалу і Якуба Коласа. Гэта з яго вуснаў я даведаўся, што Янка Купала першы заўважыў і ацаніў талент Канстанцыі Буйло. Калі Купала быў рэдактарам «Нашай Нівы», да яго ў кабінет часта заходзіла Канстанцыя. Дарэчы, яна была тры разы замужам, па пашпарту — значна маладзейшая, бо мяняла гады. Купала быў у яе закаханы. У 1914 годзе ў друкарні Марціна Кухты выйшаў яе першы паэтычны зборнік «Курганная кветка», адрэдагаваны Янкам Купалам.

Алег Антонавіч пра Купалу і Коласа мог распавядаць гадзінамі. Ён казаў, што Янка Купала і Якуб Колас былі добрымі сябрамі. Хаця паміж імі здаралася рознае. Жонка Якуба Коласа — Марыя Дзьмітрыеўна была даволі багатай жанчынай, ідэальнай, інтэлігентнай мяшчанкай, вельмі выхаванай, хатняй, адданай мужу. Яна кахала Якуба Коласа. І Якуб Колас яе кахаў. Але падчас вайны, калі песняр апынуўся ў Ташкенце, ён моцна закахаўся ў переклад-

чыцу Сомаву з Санкт-Пецярбурга. Колас прысвяціў ёй цэлы цыкл вершаў «Ташкенцкая торба». Гэты цыкл не апублікаваны да сённяшніх дзён. Толькі пару вершаў з гэтага цыкла трапілі ў друк... Расказваў Алег Лойка і пра іншых беларускіх пісьменнікаў, прыгадваў вучоных, медыкаў, палітыкаў...

Апошнія гады жыцця мой зямляк правёў у родным Слоніме. Гэты горад ён называў сваім першым святлом, прасторам і любоўю. Ён так і пісаў: «Ды я не ведаю. Рос я ў горадзе ці ў вёсцы, бо з кожнай вуліцы і вулічкі гэтага лёгшага абапал Шчары гарадка відаць на ўзгоркавым небасхіле сінія лясы, відаць разлогія палі: вясною — у руні, летам — у спелых нівах, восенню — у срабрыстым павуцінні...»

Алег Лойка любіў родны Слонім, любіў людзей, якія жывуць і жылі ў ім, ці, як ён называў у «гэтай Шчаравай даліне». Ён заўсёды ўсёй душой быў з родным горадам. Любы Слонім ён шчыра насіў у сэрцы. А Першамай (нарадзіўся 1 мая) у Слоніме для Алега Антонавіча быў найвялікшым днём, які збіраў усіх яго сяброў і сваякоў за адным сталом. Збіраў у бацькоўскай хаце на Зялёнай вуліцы, ці ў цешчынай хаце на Віленскай вуліцы.

Пасля Мінска ён вярнуўся ў Слонім назаўсёды. Жыў у цешчынай хаце, спачатку з жонкай Ліліяй, а потым, калі яе не стала, жыў адзін:

«Мілая!.. Мілая!..» —
Дык як я тое скажу
Па-над тваёй магілаю,
Поруч якой не ляжу...

У Слоніме мне некалькі разоў прыйшлося з ім разам сустракаць Першамай — гэта значыць святкаваць дзень яго нараджэння. Сябра-зямляк Алега Антонавіча — энцыклапедыст і літаратуразнавец з вёскі Вялікая Кракотка Янка Саламевіч, таксама часта бываў у яго слонімскай хаце. А на дзень нараджэння свайго сябра спадар Янка спяваў народныя песні. А яму дапамагаў Алег Антонавіч. Як яны разам землякі-слонімцы спявалі народныя песні!.. О, гэта трэба было бачыць і чуць! А колькі яны іх ведалі — дзясяткі, сотні... А ці мы сёння зможам за сталом праспяваць хоць адну беларускую народную песню?.. Праспяваць ад пачатку да канца... А яны спявалі бясконца — адна за адной, якія толькі прыходзілі на памяць. Я і сёння іх бачу разам, чую іх, слухаю іх, яны — перада мной, як жывыя, мае славутыя землякі...

Алег Лойка, бяспрэчна, — асоба вялікая не толькі ў маштабах Беларусі, але і Еўропы. Такімі людзьмі мы павінны ганарыцца, а таксама і ўслаўляць гэтае імя заўсёды. У Слоніме яго імем названа адна з вуліц. А ў Слонімскай раённай бібліятэцы імя Якуба Коласа адкрыты пакой-музей Алега Лойкі.

Прайшло шмат Першамаяў без Алега Лойкі. Цяпер я разумею, чаму ён свае апошнія кнігі так і назваў: «Плач зямлі», «Дрэва жыцця», «Галгофа», «Неўміручасць», «Ушанаванне». Алег Антонавіч быў не толькі таленавітым, але і мудрым, мужным чалавекам. Ён ўсё прадбачыў наперад, адчуваў час і са шчырым спачуваннем хацеў нам дапамагчы:

Не дабягу, — дайду,
Не дайду, — дапаўзу
У кожную бяду,
У кожную слязу...

ПАЭТ, ЯКІ ЗБІРАЎ СОНЦА

У верасні 1996 года на летніку ў вёсцы Чамяры недалёка ад Слоніма мы адзначалі 60-годдзе слонімскага паэта і грамадскага актывіста Рудольфа Пастухова. На юбілей тады прыехалі яго самыя блізкія сябры. Быў сонечны і цёплы верасень. Былі ўсмешкі сяброў, пажаданні і вершы, прысвечаныя юбіляру. Ну, напрыклад, як гэтыя радкі Алеся Чобата:

За вёскай Чамяры палеткі і бары —
Прыгожа так, што не знаходзіш слова.
І хоць абрыдла жыць,
А добра тут пабыць
На сотках у Рудольфа Пастухова...

Рудольф шмат курыў, быў вельмі спакойны і шчаслівы.

— Усе чумарыкі прыедуць, — сказаў ён і ўсміхнуўся.

— Хто-хто? — перапытаў я.

— Чумарыкі. Такое ў нас сяброўскае таварыства ёсць. Мы яго самі прыдумалі і стварылі. Сюды ўваходзяць тыя, хто добра разумее гумар і жарты, хто фізічна здаровы і мае здольнасці ў літаратуры, журналістыцы, культуры, музыцы і г.д. — растлумачыў Рудольф Аляксеевіч. А пасля дадаў: «Сёння на маім юбілеі ў чумарыкі прымем і цябе. Ты ў нас будзеш самым маладым чумарыкам».

Калі сабраліся ўсе госці, пачалася працэдура прыняцця мяне ў чумарыкі. Смеху было на ўсю чамяроўскую дачу. Нават розныя гумарыстычныя перадачы не змаглі б канкураваць у той дзень з вясёлай кампаніяй слонімскіх чумарыкаў...

Рудольф Пастухоў

Такім запомніўся мне той апошні юбілей Рудольфа Пастухова — тутэйшага паэта, інтэлігента, шчырага, вясёлага чалавека і адданага сябра. Хто тады ў верасні 1996 года мог падумаць, што праз год яго не стане? Раптоўна і нечакана... А мы з ім яшчэ шмат думалі і выношвалі п'есу «Камера», якая засталася незакончанай. Хацелі разам напісаць пра сталінскія лагеры і паставіць на сцэне Слонімскага драматычнага тэатра. Гэта яго верш «Курапаты» ў кастрычніку 1988 года быў надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» ў перакладзе Івана Сяргейчыка і выклікаў шмат станоўчых водгукаў. Моцная дакладная рыфма гучала водгукамі стрэлаў, якія знішчалі тут усё жывое, нават тое, што забіць нельга:

Не Бухенвальд тут,
Не Хатынь,
А — Курапаты.
Замшэлы лес —
Куды ні кінь,
Ды скрып лапаты.
І сэрца стук
На кожны гук
Смяротна раніць,
Жалобна б'е
Паклон зямлі
Людская памяць...

Рудольф Пастухоў рыхтаваў да друку свой другі зборнік вершаў, актыўна займаўся перакладамі з беларускай мовы на рускую. А першы і адзіны ягоны зборнік вершаў выйшаў у Слонімскай друкарні ў 1994 годзе з кароткай назвай «Судьба». Прадмову да зборніка напісала Данута Бічэль, а пасляслоўе «Гісторыя аднаго з нас» — Алесь Чобат. Данута Бічэль сваю прадмову да кнігі назвала «Паэт з берагоў Шчары». Яна пачыналася такімі радкамі: «Звычайны, чалавечы, людскі лёс... Але ці звычайны? А калі незвычайны, дык ці не таму, што паэт Рудольф Пастухоў жыве ў гэтым Краі? Ён — рускі, але тутэйшы, свой. Ён — электрык, але інтэлігент. У яго ўсё

проста — і адначасова ўсё заглыблена, перакручана, ускладнена. Ён — паэт, але ўжо ў сталым веку выдае сваю кнігу. Але добрую...»

Кніга, сапраўды, атрымалася добрая. А вось гэтыя радкі мне назаўсёды запалі ў душу:

Это просто ставни скрипят,
Как шаги на снегу...
...Я во сне на подушке распят —
Но к тебе распятым бегу.

Часта Рудольф Пастухоў прыносіў мне свае вершы. «Няхай будуць у тваім хатнім архіве. Можа, калі спатрэбяцца», — казаў ён. Наогул, калі мне рабілася сумна і адзінока, я тэлефанаваў Рудольфу Аляксеевічу. «Прыязджай да мяне», — казаў ён у тэлефонную трубку і чакаў майго візіту. Мы гутарылі пра жыццё, пра палітыку, пра літаратуру. Ён ніколі нікому не зайздросціў, заўсёды быў шчырым старэйшым сябрам, дарадцам, кансультантам. Такім ён і застаўся ў маёй памяці. А лёс Рудольфа Пастухова не песціў. Рана застаўся без бацькоў. Рос і выхоўваўся ў ГУЛАГу. Першы верш з'явіўся ў насценнай газеце Буйскай дзіцячай працоўнай калоніі Кастрамской вобласці (Расія) у 1951 годзе. Пра што ён пісаў, нават сам аўтар не памятаў.

Шляхі-дарогі паэта кідалі па ўсім былым Савецкім Саюзе. У 1970 годзе ён прыехаў у Слонім, каб застацца тут на ўсё жыццё. Праз год у Слонімскай райгазеце з'явілася ягоная першая паэтычная падборка. А аднойчы, напісаўшы добрую нізку вершаў, паехаў Рудольф Пастухоў у «Гродзенскую праўду» да Васіля Быкава, які працаваў тады ў газеце літкансультантам. Васіль Уладзіміравіч уважліва прачытаў творы, пагутарыў з паэтам са Слоніма, а праз пэўны час лепшыя з вершаў з'явіліся на старонках абласной газеты. Пасля былі новыя публікацыі.

Вершы паэта з берагоў Шчары друкаваліся ў іншых рэспубліканскіх і абласных газетах і часопісах, а таксама ў зборніках «Дзень паэзіі-98», «Золак над Шчарай», расійскіх выданнях. Быў час, калі Рудольф Пастухоў актыўна займаўся ў Слоніме грамадска-палітычнай дзейнасцю, выбіраўся дэпутатам Слонімскага гарсавета. Але заўсёды і ўсюды пісаў вершы. Пісаў іх за кратамі, у тайзе, на лесапавале, у каменным кар'еры, у доме культуры, на Слонімскай камвольна-прадзільнай фабрыцы, дзе да пенсіі працаваў электраманцёрам. Але лепш за ўсё яму пісалася дома ў слонімскай кватэры і на летніку ў Чамярах:

Я солнце собираю по лучам,
В охапку, как большой букет сирени.

Несу тебе — пусть светит по ночам,
Убрав из жизни сумерки и тени...

Рудольфа Пастухова няма ўжо 23 гады. 28 верасня 2020 года яму споўнілася б 84. Шкада, што такія людзі нас рана пакідаюць. Але ў памяці тых, хто ведаў яго і чытаў ягоныя творы, паэт застанецца надоўга. Ну, як у яго паэтычных радках:

Мне очень надо встретиться с тобой,
Что б от тебя до смерти не уйти...

ЁН ХАЦЕЎ УПРЫГОЖЫЦЬ СЛОНІМ

У апошні дзень красавіка 2017 года трагічна загінуў адзін з таленавітых людзей Слоніма — Леанід Богдан, якога ад нараджэння Бог надарыў талентам мастака.

У школе Лёня быў звычайным хлопчыкам, нават трохі сарамлівым. Але, калі пачынаў нешта рабіць — майстраваць ці маляваць, то атрымлівалася лепш за ўсіх школьнікаў і нават настаўнікаў.

Праўда, пасля школы лёс закінуў яго не ў мастацкае вучылішча, а ў чыгуначны тэхнікум. Аднак жаданай рамантыкі ў тэхнікуме і на чыгунцы ён не знайшоў. Таму хутка паступіў у Маскоўскі завочны народны ўніверсітэт мастацтваў. Вучыўся на факультэце жывапісу і графікі. Вучоба падабалася, і Леанід шмат даведаўся новага і цікавага пра скульптуру. Таму пасля сесій і працы з радасцю браўся за гліну і пластылін, з якіх ён ляпіў знаёмых сяброў і суседзяў.

Калі скончыў універсітэт, Леанід нікуды не паехаў, а назаўсёды свой лёс звязаў з родным Слонімам, які вельмі моцна любіў і хацеў, каб ягоны горад над Шчарай быў самым прыгожым у Беларусі і каб яго штогод наведвалі тысячы турыстаў з усіх краін свету.

У 1970—1980-х гадах Леанід Богдан працаваў у Слоніме на розных работах, але найбольш падабалася быць мастаком-афарміцелем у кінатэатры «Мір». Ён не толькі выконваў мастацкія працы ў кінатэатры, але сур’ёзна захапіўся скульптурай, а потым — і гісторыяй роднага краю, біяграфіяй яго знакамітых людзей. Ён стаў шмат чытаць, знаходзіць матэрыялы па гісторыі Слонімшчыны, Беларусі, па гісторыі Вялікага Княства Літоўскага. І вядома ж, ствараць партрэты знакамітых людзей.

Першымі яго самастойнымі бюстамі былі партрэты касманаўта Юрыя Гагарына і паэта Валянціна Таўлая. Калі працаваў над бюстам Валянціна Таўлая, шмат перачытаў літаратуры пра яго, вершаў

Леанід Богдан каля бюста М.К.Агінскага

паэта. Нават кансультаваўся ў слонімскага пісьменніка Анатоля Іверса (Івана Міско), які некалі сябраваў з Таўлаем. Менавіта ад Анатоля Іверса Леанід даведаўся і пра гісторыю Слонімшчыны, і пра дзейнасць у першай палове XX стагоддзя Беларускай сялянска-работніцкай грамады. Зрабіў у 1987 годзе і выдатны бюст паэта Анатоля Іверса.

А потым слонімскі мастак зацікавіўся творчасцю Адама Міцкевіча. Перачытаў яго паэмы. А адна — «Гражына» — проста зачаравала скульптара. Пасля гэтага Леанід стварае скульптурны вобраз Гражыны — наваградскай князёўны. Лічу, што гэта адна з найвыдатнейшых ягоных прац.

Дзесьці ў канцы 1980-х гадоў я і пазнаёміўся з Леанідам. Памятаю, быў час, калі ён на Слонімскай камвольна-прадзільнай фабрыцы так прыгожа аформіў дыскатэку, што гэта была адна з найлепшых дыскатэк па тым часе. А, напрыклад, у Слонімскім гарбыткамбінаце ён зрабіў цудоўны тэнісны корт. Ды і сам час ад часу любіў пагуляць у тэніс.

І ўсё ж мастацтва і скульптура ў ім проста жылі і перамагалі. Леанід стварае бюсты сваіх сяброў, пісьменнікаў, дзеячаў грамадскага руху 1920—1930-х гадоў. Ён вылівае іх з гіпсу і дорыць не

толькі сябрам і знаёмым, але і школам, бібліятэкам, музеям. Нават зрабіў мой бюст у 1999 годзе. Адзін асобнік падараваў мне, ён знаходзіцца ў маіх хатнім кабінеце.

Шчыра сябраваў Леанід Богдан з нашым земляком доктарам філалагічных навук, прафесарам Алегам Лойкам. І яго бюст таксама зрабіў.

Ён стварыў вялікі герб Слоніма. І дзясяткі маленькіх. Марыў вялікі герб Слоніма паставіць у цэнтры горада.

Леанід Богдан быў, як кажуць, майстрам на ўсе рукі. Сотні разоў бываючы ў яго майстэрні, я здзіўляўся яго апантанасці, майстэрству, фантазіі. Лёня быў сціплым чалавекам, не кожнаму ён мог расказаць пра свае творчыя планы, а тым больш паказаць, як ён працуе, шліфуе, перарабляе. З ім трэба было сябраваць доўга і шчыра, бо толькі тады ён мог па-сяброўску распавесці пра свае творчыя задумкі.

У яго майстэрні заўсёды ішоў творчы працэс. Шмат часу ён аддаў, працуючы над помнікам Статуту Вялікага Княства Літоўскага 1588 года. Лёня мне казаў, што ён мяркуе гэты помнік ўсталяваць у Слоніме ў цэнтры горада каля музея замест бюста арла, які там стаіць, бо той арол зусім не пасуе. На спецыяльным пастаменце, распавядаў Леанід, будзе ляжаць сам вялікі Статут. На Статуце — адціснутая далонь. Кожны слонімец ці госць горада зможа падыйсці да гэтага помніка-кніжкі, прачытаць яе і даведацца, што гэта Статут Вялікага Княства Літоўскага, гэта значыць — звод законаў нашай дзяржавы, помнік беларускай пісьменнасці, мовы і юрыдычнай думкі, і прыкладзе ў адціснутую далонь сваю, нібыта зложыць клятву перад Статутам у любові да сваёй Бацькаўшчыны.

Дзякуючы Леаніду Богдану, мы маем у Слоніме мемарыяльную шыльду, прысвечаную заснавальніку Слонімскага краязнаўчага музея Язэпу Стаброўскаму, якая прымацавана на будынку музея. Гэта Леанід зрабіў шыльду піянеру-героію Васю Крайняму. І яго заслуга ў тым, што ён стварыў і прымацаваў на будынку Слонімскага драмтэатра шыльду, прысвечаную Міхалу Казіміру Агінскаму (1730—1800) — пачынальніку тэатральнага мастацтва на Слонімшчыне. Усё гэта Леанід Богдан зрабіў бясплатна і падараваў Слоніму.

Аднойчы Леанід паклікаў мяне ў майстэрню і паказаў сваю новую працу, прысвечаную Агінскім. Я ўбачыў на барэльефе слонімскага старосту Міхала Казіміра Агінскага, які сядзіць за піяніна, а побач стаіць яго пляменнік Міхал Клеафас Агінскі са скрыпкай, аўтар шматлікіх паланэзаў, у тым ліку і паланэза ля мінор «Развітанне з Радзімай». На крышцы піяніна напісаныя словы: «Слонім. Агінскія. Паланэз». А воддаль, нібы праз вакно, віднее стары Слонім з ягонымі архітэктурнымі храмамі XVIII—XIX стагоддзяў. Цудоўная задума і твор скульптара — яшчэ адзін помнік славутым Агінскім, лёс якіх быў звязаны і са старажытным горадам над Шчарай.

На вуліцы Савецкай у Слоніме захаваўся будынак другой паловы XVIII стагоддзя, пабудаваны архітэктарам Боем, які ён праектаваў пры палацы Міхала Казіміра Агінскага. У гэтым будынку была аўстэрыя (заездны дом). Ён сёння нагадвае слонімцам і гасцям горада пра Міхала Казіміра Агінскага. Некалі свой Слонім Агінскіператварыў у «сядзібу муз», вядомую ва ўсёй Еўропе, але сёння амаль забытую ў Беларусі. Слонімскі скульптар Леанід Богдан стварыў бюст Міхала Казіміра Агінскага. Ён марыў прымацаваць яго ў спецыяльнай арцы на былой аўстэрыі Агінскага. Каб слонімцам і гасцям горада над Шчарай было бачна, хто з’яўляўся некалі яго гаспадаром.

На вуліцы Опернай у Слоніме быў пастаўлены вялікі валун. На ім выбіты тэкст: «Замчышча. XI—XVIII ст.ст.» Гэта таксама работа Леаніда Богдана. Дарэчы Слонімскі замак (замчышча) — назва старажытнага цэнтра Слоніма, а таксама шэрагу палаца-паркавых комплексаў, пабудаваных на яго месцы ў XI—XVIII стагоддзях. Спачатку быў узведзены драўляны астрог, потым дзядзінец, а пазней — драўляны замак на высокім насыпе з падпорнай сценкай з вялікіх камянёў, які быў разбураны пасля 1506 года. У 1520 годзе перабудаваны ў невялікі драўляны палац з залай пасяджэнняў, дзе ў другой палове XVII стагоддзя адбываліся генеральныя сеймікі. Палац быў абнесены драўлянымі гароднямі з вежамі. Цяпер пра замчышча ў Слоніме будзе нагадваць вялікі валун. Гэты самы валун слонімцам будзе нагадваць і пра скульптара Леаніда Богдана.

Адной з апошняй нашай сумеснай паездкай была вандроўка ў вёску Орлавічы на магілу Стаброўскіх. З намі разам паехалі яшчэ мастак Яўген Іваноў і грамадская актывістка Леанарда Рэўкоўская. Мы прыбралі магілы, запалілі свечкі, а Леанід, гледзячы на драўляныя крыжы, маўчаў. Ён глыбока нешта думаў, а потым сказаў: «Нельга, каб былі такія магілы Стаброўскіх. Іх трэба добраўпарадкаваць і паставіць сучасныя помнікі. Я зраблю іх праекты, а пасля будзем усе разам думаць пра помнікі. Ды і дарога сюды павінна быць вартая, дарога да Стаброўскіх». Мы — пагадзіліся. А па дарозе ў Слонім Леанід распавядаў пра свае новыя планы, найперш звязаныя з каналам Агінскага і з праектам па яго добраўпарадкаванні, удзел у якім ён ужо актыўна прымаў. Але трагічны лёс ўсе яго планы раптоўна перакрыжаваў. А яму было толькі 64 гады.

ЛЕСНІЧОЎКА УЛАДЗІМІРА САСНОЎСКАГА

Прыпынак каля аленя

Калі ехаць са Слоніма на Зэльву праз вёску Чамяры, то пасажыры пры лесе з правага боку заўважаць некалькі драўляных будынкаў, сярод іх ёсць і двухпавярховы. Гэтыя будынкі знаходзяцца амаль на мяжы Слонімскага і Зэльвенскага раёнаў. А за будынкамі здалёк свеціцца агеньчыкамі прыдарожная карчма вядомага на Зэльвеншчыне фермера Міхаіла Макея. Карчма знаходзіцца ў былой Сынковіцкай участковай бальніцы, будынак якой быў узведзены яшчэ ў 1930-х гадах. Праўда, калі будынак пераабсталявалі пад карчму, лічбы на будынку перарабілі на 1831 год. Для чаго гэта было зроблена — можна толькі здагадвацца. Атрымалася, што буданак карчмы пабудавалі яшчэ да паўстання Кастуся Каліноўскага. Але гэта далёка не так. Будынак былой бальніцы з'явіўся каля лесу ў Сынковічах у 1930-х гадах. Будаваўся ён, як і іншыя, пры гаспадары пане Чапскім.

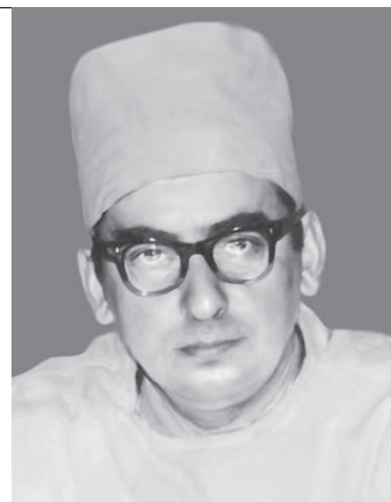
Калі Чапскія ў 1939 годзе пакінулі Сынковічы, у гэтых будынках знаходзілася Сынковіцкая бальніца. А ў дамах каля яе жылі тыя, хто там працаваў, лячыў людзей, займаўся гаспадарчымі справамі. Жыхары суседніх вёсак Сынковічы, Елка, Казловічы, Шулякі, Чамяры, Хадзявічы гэта месца называлі проста — Лесніčоўка. І кіроўцы, якія ехалі па шашы, спыняліся каля помніка аленю на вялікім п'едэстале. Гэта быў своеасаблівы прыпынак для мясцовага люду. Яны так і казалі: «Спыніце мне, калі ласка, аўтобус ці машыну каля аленя». І кіроўцы спынялі. Прайшлі дзесяцігоддзі, помніка ляснному жыхару таксама ўжо даўно няма. Знік і драўляны двухпавярховы галоўны корпус бальніцы.

Слова пра Уладзіміра Сасноўскага

У сакавіку 1945 года прыехаў на Зэльвеншчыну медработнік Уладзімір Сасноўскі. Ён якраз дэмабілізаваўся з фронта. Спачатку працаваў у вёсцы Холстава Зэльвенскага раёна, а потым фельчара Сасноўскага накіравалі ў Сынковіцкую бальніцу, якая тады адносілася да Слонімскага раёна.

Уладзімір Сасноўскі быў родам з вёскі Каменка Дзяржынскага раёна. З маленства любіў музыку, іграў, як успамінае яго дачка Лілія Сасноўская, на ўсіх музычных інструментах. Таму вырашыў юнак свой лёс звязаць з музыкай і паехаў у Ленінград вучыцца, дзе яго і застала вайна. Працаваў на Кіраўскім заводзе, адліваў кар-

пусы гранат і мін. Потым прымаў удзел у абароне горада на Няве. А ў 1942 годзе Уладзіміра Сасноўскага накіравалі на вучобу ва Уладзімірскае пяхотнае вучылішча. Дарэчы, ён на два гады напісаў сябе ва ўсіх дакументах старэйшым, каб узялі на фронт. Пасля вучылішча ўдзельнічаў у баях за вызваленне Украіны і Польшчы ў складзе Другога Украінскага фронту, а затым — Другога Беларускага фронту. Разведчык-кулямётчык Сасноўскі быў двойчы паранены, цяжкае раненне атрымаў пры вызваленні Польшчы. «Медаль «За адвагу» бацьку знайшла праз 25 гадоў пасля вайны», — прыгадвае дачка Сасноўскага Лілія Уладзіміраўна.

Малады Уладзімір Сасноўскі, 1960-я гады

У 1964 годзе Уладзімір Сасноўскі скончыў Гродзенскі медыцынскі інстытут. Падчас вучобы ўсе гады студэнт Сасноўскі ў інстытуце быў старастам курса, яго любілі і паважалі аднакурснікі і выкладчыкі. Пасля медінстытута Сасноўскага накіравалі ў Альшаны, але яму спадабаліся Сынковічы і ён марыў вярнуцца ў сваю Леснічоўку. І ў 1966 годзе мара доктара збылася і ён вяртаецца на Зэльвеншчыну назаўсёды.

Сяброўства з доктарам Нечыпарэнкам

У Леснічоўцы сёння жывуць дзеці Уладзіміра Сасноўскага — Лілія і Генадзь. Па словах Ліліі Уладзіміраўны, бацька яе і маці Марыя пазнаёміліся ў Леснічоўцы. «Мама таксама скончыла Гродзенскі медінстытут, яна была на пару гадоў старэйшая за бацьку. Пасля інстытута яе накіравалі ў Сынковічы ў бальніцу, тут яны пазнаёміліся і ажаніліся. А ў 1952 годзе нарадзілася я», — распавядае Лілія Сасноўская.

Пасля вайны ў Леснічоўцы жыло шмат людзей. Сасноўскі нават паклікаў сваіх сваякоў бліжэй да сябе ў той няпросты пасляваенны час, якія потым раз'ехаліся ў розныя куткі Беларусі. Спачатку бальніца ў Сынковічах была ўчастковай, потым тут лячылі людзей ад сухотаў, пасля яна стала геранталагічнай, уралагічнай, а потым была проста амбулаторыяй. Назвы мяняліся, але доктар Сасноўскі, які

Уладзімір Сасноўскі з гродзенскім доктарам Аляксандрам Нічыпарэнкам у Леснічоўцы

ўзначальваў гэту бальніцу, лячыў мясцовы люд ад усіх хваробаў. І людзі пра доктара ведалі не толькі ў суседніх вёсках і хутарах, але і ва ўсім Слонімскім, Зэльвенскім і Ваўкавыскім раёнах. Прыязжалі да яго здалёк на розныя кансультацыі і вядома ж падлячыцца. І доктар лячыў, бо меў добрую медыцынскую адукацыю і вопыт.

Шчыра сябраваў Уладзімір Сасноўскі з вядомым гродзенскім уролагам-анколагам, вучоным, педагогам Аляксандрам Нечыпарэнкам (1916—1980). Тым самым доктарам, які з'яўляецца аўтарам даследавання элементаў крыві ў асадку мачы (аналіз мачы па Нечыпарэнку). Аляксандр Захаравіч шмат разоў прыязджаў да Уладзіміра Сасноўскага ў Леснічоўку. Яны доўга гутарылі пра розныя медыцынскія справы, разам вырашалі пытанні ўралогіі, дзяліліся медыцынскім вопытам. Адзін з іх быў добры практык, другі — тэарэтык і педагог, які загадваў курсам уралогіі Гродзенскага медінстытута.

У сям'і Сасноўскіх захавалася некалькі здымкаў, на якіх сфатаграфаваны Аляксандр Нечыпарэнка ў час візітаў з Гродна ў Леснічоўку. На адным са здымкаў зафіксаваны той момант, калі Сасноўскі праважае Нечыпарэнку каля помніка з аленем.

Фэд-2 і альтанка

«Я вельмі люблю сваю Леснічоўку, — шчыра распавядае Лілія Сасноўская. — Цяпер часта думаю, восьчаму спадабалася маім бацьку і маці гэта месца. Якія тут прыгожыя раніцы і вечары! Бывала выйду на ганачак, сяду і гляджу на лес, успамінаю маленства і бацькоў, а таксама тых людзей, якія тут жылі і працавалі. І на душы становіцца светла і радасна».

Уладзімір Сасноўскі любіў сваіх землякоў, у любы час сутак іх прымаў у бальніцы, уважліва слухаў скаргі на хваробы і лячыў, лячыў, лячыў. А ў вольны час шмат чытаў кніг па медыцыне, выпісваў газеты і часопісы, любіў фатаграфаваць. «У бацькі быў фотаапарат Фэд-2, ён яго заўсёды браў з сабой, фатаграфаваў Леснічоўку, людзей, прыроду...», — успамінае Лілія Сасноўская.

Памёр даўно ветэран вайны і доктар Уладзімір Сасноўскі. Няма ўжо ў зэльвенскай Леснічоўцы бальніцы, пра якую нагадвае толькі некалькі старых даваенных будынкаў. Згніла і старая альтанка Чапскіх, дзе гулялі дзеці мясцовых медыцынскіх работнікаў. Але старэйшы люд па сённяшні час памятае Леснічоўку Уладзіміра Сасноўскага. Пра што не ведаюць тыя пасажыры, якія побач праязджаюць, спашаючыся на захад і ўсход на сваіх аўто.

ГІСТОРЫЯ Ў АРТЭФАКТАХ

У Слонімскай друкарні пабачыла свет кніга Міхаіла Шуляка «Па следу продкаў» (2017). Міхаіл жыве ў Слоніме, родам ён з вёскі Азярніца Слонімскага раёна. Гісторыяй сваёй вёскі ён зацікавіўся даўно. «Па следу продкаў» — першае даследаванне краязнаўца.

Прадмову да кнігі напісаў загадчык вучэбнай лабараторыі музейнай справы гістарычнага факультэта БДУ Віталь Сідаровіч. Ён адзначыў, што важным момантам, які адрознівае гэтую кнігу ад шэрагу падобных (на першы погляд) публікацый, з'яўляецца актыўнае выкарыстанне матэрыяльных сведчанняў — археалагічных артэфактаў, манет і г.д. Гэта дазволіла аўтару пазбегнуць шаблоннага перапісвання чужых думак. А ў некаторых частках кнігі артыкулы з'яўляюцца сапраўдным навуковым даследаваннем. Варта падкрэсліць, што шэраг археалагічных артэфактаў у кнізе апублікаваны ўпершыню, што робіць гэтае выданне важным для археалагічнай навукі.

Сапраўды, Міхаіл Шуляк шмат гадоў шукае сляды продкаў каля роднай вёскі Азярніца на Слонімшчыне. Знойдзеныя артэфакты і ляглі ў аснову краязнаўчага даследаванння.

Кніга Міхаіла Шуляка распачынаецца вершам «Сінявокая Азярніца», які напісала яго маці. Гэта верш-прызнанне ў любові да роднай вёскі, якая з'яўляецца і «радасцю песні, і горычу тугі». Верш і распачынае сцяжыну ў мінулае і сучаснае вёскі Азярніца. У прадмове «Ад аўтара» Міхаіл Шуляк робіць невялікі экскурс у гісторыю сваёй вёскі. Аўтар сваё першае даследаванне падзяліў на некалькі частак.

Міхаіл Шуляк

У першай частцы размова ідзе пра каменны і бронзавы вякі на тэрыторыі каля Азярніцы. Як мяркуе Міхаіл Шуляк, на тэрыторыі, дзе зараз знаходзіцца вёска Азярніца, чалавек ўпершыню з'явіўся не пазней, як у канцы каменнага — пачатку бронзавага вякоў. А самай старажытнай знаходкай, якую ўдалося адшукаць у раёне Азярніцы, на думку Міхаіла Шуляка, з'яўляецца бронзавая сякерка. Вага сякеркі толькі 116 грам, а даўжыня — 6,45 грама. Гэта адзіная знаходка часоў бронзавага веку, якая была знойдзена каля вёскі Азярніца. І, як мяркуе аўтар кнігі, гэта знаходка пацвярджае, што на азярніцкай тэрыторыі яшчэ ў перыяд ранняй бронзы прысутнічалі плямёны культуры шнуравой керамікі, якія мелі даволі трывалыя сувязі з прадстаўнікамі іншых культур. «Менавіта падчас кантактаў з суседзямі і атрымлівалася, шляхам абмену, здабываць медныя або бронзавыя прадметы, якія яшчэ доўгі час, амаль да пачатку нашай эры, лічыліся дэфіцытам і масава не распаўсюджваліся», — піша аўтар кнігі «Па следу продкаў».

Другі раздзел — жалезны век на азярніцкай тэрыторыі. Тут аўтар распавядае пра шыйную грыўню, якая была знойдзена каля вёскі Варонічы, а гэта далей ад Азярніцы. Знойдзены артэфакт датуецца прыблізна V—III стагоддзямі да нашай эры і з'яўляецца адзінай падобнай знаходкай на тэрыторыі Беларусі. Гэту шыйную грыўню аўтар кнігі перадаў у музей гістарычнага факультэта Белдзяржуніверсітэта.

Самай старажытнай знаходкай часоў жалезнага веку каля Азярніцы з'яўляецца срэбная манета — парфянская драхма Фраата IV, які правіў з 38 па 2 год да нашай эры. Выяўлена каля Азярніцы і вочкавая фібула (зашпілька на адзенні) прускага тыпу канца I — пачатку II стагоддзя нашай эры. Згадвае аўтар у сваёй кнізе і знаходку антычных часоў з-пад Азярніцы — прывеску-званочак III—IV стагоддзяў. Званочак выкарыстоўваўся ў якасці ўпрыгожвання. Не менш цікавая знаходка — гэта спінкі для прагнутых двухчленных

падвязных фібул, якія датуюцца IV — пачаткам V стагоддзя нашай эры і інш. Як сцвярджае Міхаіл Шуляк, познія знаходкі жалезнага веку каля вёскі Азярніца адсутнічаюць.

У раздзеле перыяду Сярэднявечча аўтар прыгадаў не толькі знойдзеныя артэфакты, але і пра настаяцеля Сынковіцкай царквы Яўстафія Міхайлоўскага, які шмат зрабіў для гэтага храма, а таксама займаўся археалагічнымі пошукамі. Ён раскапаў адзін курган у ваколіцах Азярніцы ў 1892 годзе і знайшоў колца з белага металу, розныя пліткі, кавалкі дрэва і г.д. Сам аўтар каля Азярніцы адшукаў толькі два артэфакты — гэта зааморфны бранзалет XI—XIII стагоддзяў і фрагмент падковападобнай фібулы. З перыяду Сярэднявечча Міхаіл Шуляк знайшоў і апісаў свінцовы амулет-сякерку, пломбу і бочкападобную дзірхамную гірку IX—XIII стагоддзяў і інш.

Спіс розных артэфактаў, знойдзеных у ваколіцах Азярніцы аўтарам кнігі і цікава апісаных, можна працягваць яшчэ доўга. Па сутнасці, кніга Міхаіла Шуляка — гэта археалагіна-краязнаўчае даследаванне вёскі Азярніца і навакольных вёсак.

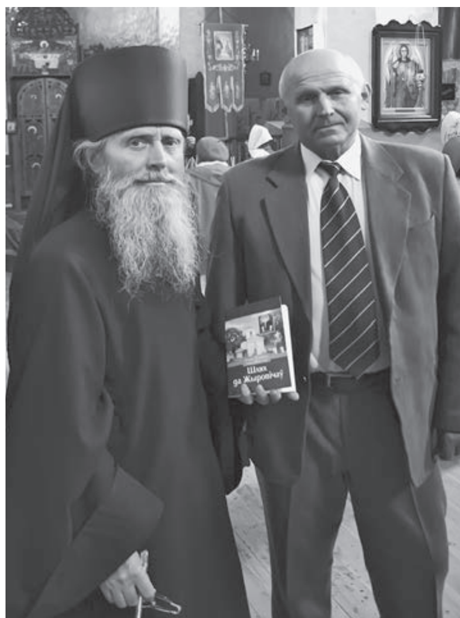
Дарэчы, у кнізе апублікавана шмат фотаздымкаў, а таксама акты прыёмаў выяўленых археалагічных артэфактаў і іншыя дакументы. Многія археалагічныя знаходкі Міхаіл Шуляк бясплатна перадаў у вучэбную лабараторыю музейнай справы гістарычнага факультэта БДУ і ў краязнаўчы музей Слонімскай гімназіі.

АД КАМЯНЁЎ ДА ПАСТАРАЛІ

Добрую і неабходную справу распачалі яшчэ шэсць гадоў таму беларускія літаратары Алег Бембель (Зніч) і Алесь Клышка, якія выдалі дзве кнігі свайго сумоўя. Першая — «Жыровіцкія камяні» (Мінск, 2006), другая — «Шлях да Жыровічаў» (Мінск, 2007). І вось праз такі доўгі шлях да чытачоў прыйшла іх трэцяя кніга — «Жыровіцкая пастараль» (Мінск, 2012).

Трэцяя кніга значна адрозніваецца ад ранейшых, хаця назва выдання неяк суцяшае, супакойвае і шчаслівіць. Калі ў першых дзвюх аўтары сумоўя разважалі больш пра беларускія праблемы: стан роднай мовы, лёс Беларусі ў XXI стагоддзі, месца Беларусі ў духоўнай прасторы планеты, духоўнае адраджэнне Бацькаўшчыны. То новая кніга далёка ад сапраўднай ідыліі нашага складанага, няпростага жыцця, пра якое разважаюць Зніч і Алесь Клышка.

Іх тэмы сумоўя пайшлі далёка за межы Радзімы. Гэта і палітыка, і сусветныя катаклізмы, і ўзаемаадносіны розных канфесій, рэлігійных дзеячаў і вучоных, дзяцей і бацькоў, а таксама лёс простага люду.

Зніч (Алег Бембель)
і Алесь Клышка, 2007 год

З многімі разважаннямі шаноўных аўтараў кнігі можна пагадзіцца, а з некаторымі іх суб’ектыўнымі думкамі — не. Радуе, што дыяпазон іх разважанняў вялікі, дзе скра-зной лініяй праз усё сумоўе праходзяць духоўныя і агульначалавечыя каштоўнасці.

Вядома ж, не былі б Зніч і Алесь Клышка паэтамі, каб у такім складаным, шырокім сумоўі не гняздзілася б іх паэзія. Вершы Зніча дапаўняюць гутарку, нават адказваюць на некаторыя пытанні, нясуць у сабе філасофскі сэнс. Іх лірычныя героі спрабуюць у сэрцы сваім крануць мяжу паміж чалавечым і Богачалавечым і запрашаюць чытачоў далучыцца да гэтага таемнага памкнення.

Першая іх сумесная кніга выспела ў Жыровічах на Слонімшчыне. Выспела каля старых мuroў Успенскага сабора, Богаяўленскай Крыжаўзвіжанскай і Георгіеўскай цэркваў. А потым з Жыровічаў шлях іх сумоўя пралёг па ўсёй Бацькаўшчыне і нават па-за яе межамі. Магчыма, «Жыровіцкая пастараль» ад Зніча і Алеся Клышкі стане духоўнай пастараллю для ўсіх беларусаў. Будзе яна прарочай, і мы дажывем, калі не трэба будзе ідылічна паказваць жыццё беларусаў на лоне прыроды ці каля Жыровіцкай святой крыніцы. Верыцца, што жыццё беларусаў, насамрэч, стане светлым і шчаслівым, бо, як бы там не было, Беларусь у аўтараў гэтага выдання пачынаецца са святых Жыровічаў, бо «тут — сэрца Беларусі і да яго — у кожнага — свой шлях» (Зніч).

ЗМЕСТ

Навукова-папулярнае выданне

Чыгрын Сяргей (Сяргей Мікалаевіч)

ЦЯПЛО ЖЫРОВІЦКАЙ АБІЦЕЛІ

Рэдактар *С. І. Міхайлава*
Мастацкі рэдактар *Н. Р. Агародная*
Тэхнічны рэдактар *А. Р. Праваторава*
Карэктар *Л. В. Пятроўская*

12+

Падпісана да друку 00.00.2020. Фармат 60×90 $^1/_{16}$.
Папера афсетная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 00,0. Ул.-выд. арк. 00,0. Тыраж 000 экз. Заказ

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецтва «Беларусь».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/4 ад 09.07.2013.
Пр. Пераможцаў, 11, 220004, Мінск, Рэспубліка Беларусь.
http://belarusbook.by